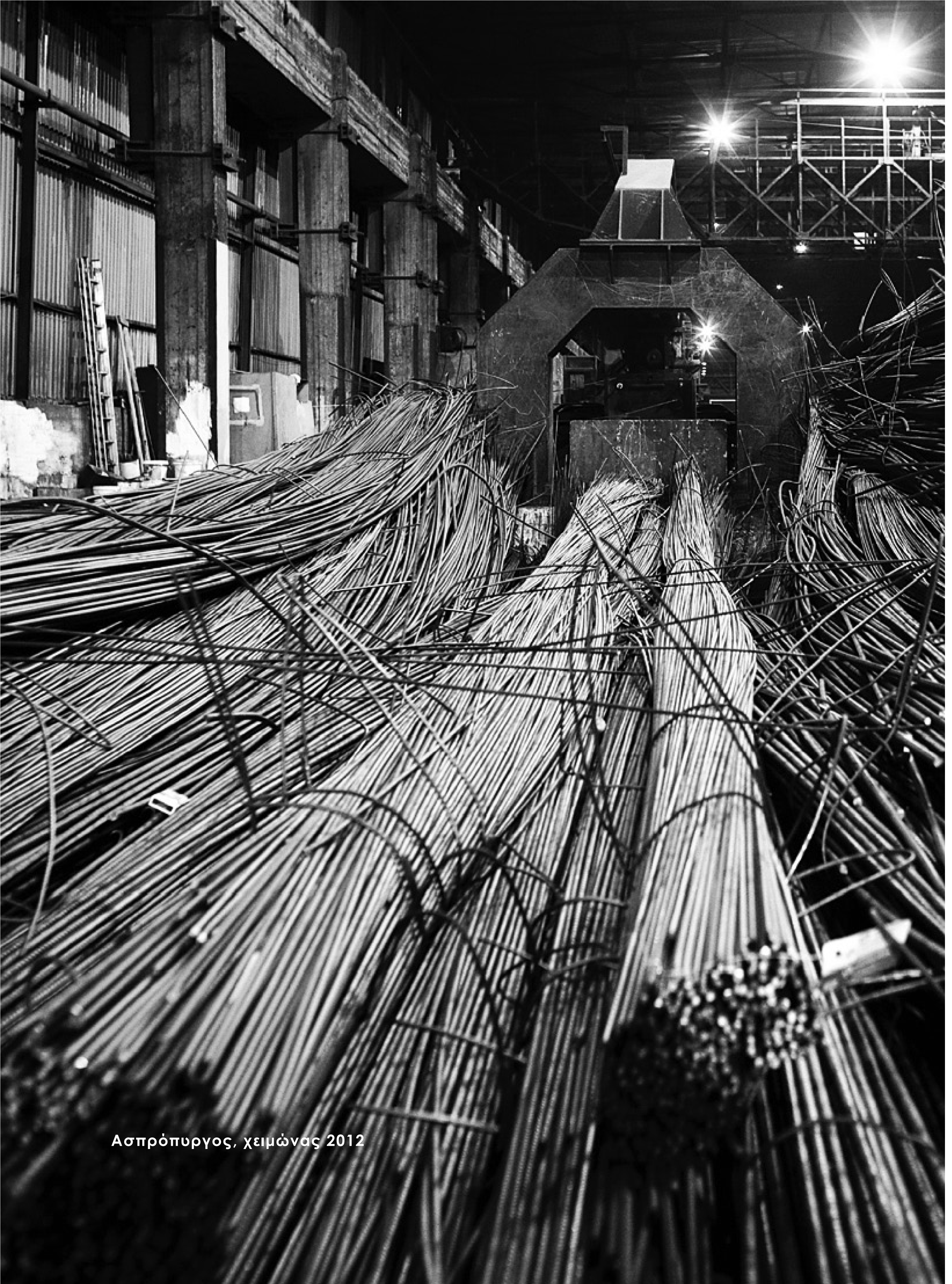
κομπρεσέρ

για την πόλη και το χώρο

3

Ασπρόπυργος, χειμώνας 2012

editorial

Το τρίτο μας τεύχος βγαίνει σε μια περίοδο που εκ πρώτης όψης φαίνεται να επικρατεί ένα μούδιασμα και μια σχετική αδράνεια των «από κάτω», τουλάχιστον όσον αφορά την κεντρική έκφραση κάποιου κινήματος είτε στους χώρους εργασίας, είτε στην ίδια την πόλη συνολικά. Εξάλλου, η πρόσφατη συγκυβέρνηση δικομματισμού και νεοφασιστικού ΛΑΟΣ, υπό την ηγεσία ενός τραπεζίτη, αποτελώντας ένα είδος κοινοβουλευτικού πραξικοπήματος, αποσκοπούσε και σε αυτό ακριβώς το πράγμα. Την εμπέδωση ενός ιδιότυπου καθεστώτος έκτακτης ανάγκης υπό τον μανδύα της εθνικής συναίνεσης.

Ο όρος «καθεστώς έκτακτης ανάγκης» κυρίως υπονοεί την ένταση των όρων άσκησης μιας επιθετικής και κατασταλτικής πολιτικής. Με τη διάχυση των δυνάμεων καταστολής στα κεντρικά σημεία της πόλης, την αύξηση των επιχειρήσεων «σκούπα», την εγκατάσταση μέσων επιτήρησης, τον αποκλεισμό δημόσιων χώρων και την δημιουργία κόκκινων ζωνών, παρεμβάσεων δηλαδή, που αλλάζουν ριζικά την πόλη. Από την άλλη όμως ο όρος «έκτακτη ανάγκη» περιγράφει στην κυριολεξία μια καθημερινή κοινωνική κατάσταση για πολλούς κατοίκους των πόλεων που αποβάλλονται από τους πιο θεμελιώδεις για την κοινωνική ζωή ιδιωτικούς χώρους. Ο δημόσιος χώρος αλλάζει επειδή παράλληλα αλλάζει και ο ιδιωτικός. Πυκνώνουν όλο και περισσότερο στην πόλη άστεγοι και ρακοσυλλέκτες, άνθρωποι που αποβάλλονται όχι μόνο από τον χώρο εργασίας αλλά και από τον χώρο κατοικίας τους. Και τους οποίους το κράτος συνεχίζει να καταδιώκει σαν συνέχεια της κανιβαλιστικής πρακτικής του αστισμού (όπως στην περίπτωση της εκδίωξης των ντόπιων και μεταναστών αστέγων από την κατάληψη στέγης «Επιβίωση» στην Θεσσαλονίκη).

Ωστόσο, αν ο απροκάλυπτος συνασπισμός των αστικών δυνάμεων αποτελεί σήμερα μια δεδομένη συνθήκη, δεν ισχύει το ίδιο όσον αφορά την συναίνεση και την υποταγή των πληττώμενων κοινωνικών ομάδων, παρά τις όποιες κορώνες και τα ιδεολογήματα περί εθνικής ενότητας κλπ. Κάτι τέτοιο δείχνουν και οι κοινωνικές αντιστάσεις και οι διεργασίες που λαμβάνουν χώρα σε διάφορους χώρους της πόλης. Ο ηρωικός αγώνας των απεργών εργατών της Χαλυβουργίας, των εργαζομένων στο ALTER αλλά και άλλων αντίστοιχων εργατικών κινητοποιήσεων δεν αποτελούν απλώς φωτεινές περιπτώσεις σε ένα γενικά μαύρο πολιτικό σκηνικό. Η απήχηση που είχαν αυτοί οι αγώνες αλλά, κυρίως, η έμπρακτη στήριξη και αλληλεγγύη που εκφράστηκε από τους υπόλοιπους εργαζομένους και αγωνιστές, δείχνουν την σταδιακή ανάπτυξη μιας πιο συγκροτημένης συλλογικής ταξικής κουλτούρας των εργαζομένων. Ταυτόχρονα το ξεπήδημα πυρήνων επίμονου και πολυήμερου αγώνα σε χώρους τόσο διαφορετικούς μεταξύ τους όσο ένα εργοστάσιο στον Ασπρόπυργο με έναν τηλεοπτικό σταθμό στο Περιστέρι, αναδεικνύει πτυχές της συγκρότησης της εργατικής τάξης σήμερα. Η αναγνώριση των κοινών συμφερόντων οδήγησε και σε μια πανattική απεργία, οργανωμένη εν πολλοίς, από τη βάση αυτών των πυρήνων αντίστασης. Η συνύπαρξη στο μητροπολιτικό πεδίο, σαφώς έπαιξε το ρόλο της.

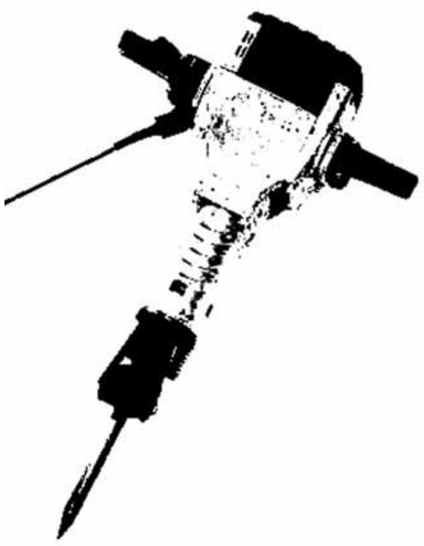
Και στον αστικό χώρο όμως, τα παραδείγματα κινητοποιήσεων των κατοίκων είναι αρκετά. Η πάλη ενάντια στα «χαράτσια» -ενάντια στον εκβιασμό για διακοπή της παροχής ρεύματος- οργανωμένη συνήθως ανά γειτονιά ή στην επαρχία ανά πόλεις και νομούς, η συγκρότηση επιτροπών ανέργων επίσης ανά τόπους, η οργάνωση συλλογικών κουζινών σε στέκια και κοινωνικά κέντρα, τα ανταλλακτικά παζάρια σε πλατείες, τα δωρεάν φροντιστήρια σε υποβαθμισμένες περιοχές κλπ αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα ανάπτυξης κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης και αυτοοργάνωσης. Σίγουρα τέτοια εγχειρήματα απέχουν αρκετά από το να καλύψουν με συνέπεια και στην κλίμακα που απαιτείται τις διευρυμένες και έκτακτες κοινωνικές ανάγκες, βλέπουμε όμως μια σταδιακή, σιωπηρή αλλά επίμονη, διασπορά και μαζικοποίηση τους.

Κάπου ανάμεσα στους ζοφερούς σχεδιασμούς και πολιτικές των «από πάνω» και στις εναγώνιες προσπάθειες των «από κάτω» να συγκροτήσουν κάτι που θα τους αντιπαρατεθεί, κινείται και η θεματολογία αυτού του τεύχους. Εξετάζουμε από τη μια το κίνημα της πλατείας Συντάγματος και τις ταραχές του Λονδίνου ως δύο τελείως διαφορετικές, από πολλές απόψεις, αντιδράσεις στην πραγματικότητα και καθημερινότητα που έχουν διαμορφωθεί και συνεχίζουν να διαμορφώνονται από την επίθεση του κράτους και του κεφαλαίου. Προφανώς και οι δύο αυτές περιπτώσεις δεν μπορούν ούτε στο ελάχιστο να περικλείσουν τον πλούτο των αγώνων που δίνονται παγκοσμίως από τις τάξεις των καταπιεσμένων. Αλλά είναι κατά την άποψή μας τα δύο πιο τρανταχτά γεγονότα του εξαμήνου που πέρασε στις δυτικές μητροπόλεις. Δείχνουν δύο κοινωνικές τάσεις οι οποίες θα συνεχίσουν να συνυπάρχουν και μάλλον θα πρέπει να συντεθούν σε ένα ανώτερο επίπεδο.

Από την άλλη εξετάζουμε τη θωράκιση της εξουσίας απέναντι σε οποιαδήποτε αντίδραση των «από κάτω», τελικά, τον αποκλεισμό τους από το δημόσιο

χώρο. Αιχμή της θωράκισης αυτής αποτελεί η στρατιωτικοποίηση της καταστολής απέναντι σε μεγάλης κλίμακας κινητοποιήσεις και εξεγέρσεις η οποία επιστρέφει, σαν μπούμερανγκ, στον κόσμο που την γέννησε, τον πρώτο κόσμο, αφού έπνιξε και πνίγει στο αίμα τους εξαθλιωμένους όλου του πλανήτη, για να στοχεύσει στην καρδιά των μητροπόλεων και των πληθυσμών τους.

Θεωρώντας, πάντως, πώς η συγκυρία που διανύουμε μοιάζει περισσότερο με την σιωπή πριν την καταιγίδα, ελπίζουμε το φθινόπωρο να μην είναι ξερό. Τα πρωτοβρόχια έχουν ήδη αρχίσει, ο κάμπος όμως θέλει πολύ νερό και η άνοιξη είναι μακριά.

Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων

Zygmunt Bauman

Ο ρώσος ποιητής Vladimir Mayakovsky είχε προειδοποιήσει του σύγχρονούς του για την όχι απλά μάταια και ανόητη, αλλά και ενδεχομένως επικίνδυνη συνήθεια του να βγάζεις συμπεράσματα για την κατάσταση του κόσμου και την κατεύθυνση που αυτή παίρνει: «μη ζωγραφίζετε επικούς πίνακες κατά την διάρκεια επαναστάσεων, θα σκίσουν τους καμβάδες σε κομμάτια». Ο Mayakovsky ήξερε καλά τι έλεγε. Όπως και τόσοι άλλοι ταλαντούχοι σοβιετικοί συγγραφείς, γευόταν ως την τελευταία σταγόνα την ευθραυστότητα της μοίρας και την πονηριά των φαρσών της. Το να ζωγραφίζεις επικούς πίνακες στη δική μας εποχή, ίσως να είναι μια ασφαλέστερη απασχόληση για τους ζωγράφους απ' ότι ήταν την εποχή του Mayakovsky, αλλά αυτό δεν καθιστά πιο ασφαλές και το μέλλον που έχουν αυτοί οι πίνακες. Οι επικοί πίνακες ακόμα σκίζονται σε κομμάτια και πετιούνται σε σακούλες σκουπιδιών.

Η καινοτομία της εποχής μας είναι ότι τα διαστήματα συμπυκνωμένης και επιταχυνόμενης αλλαγής που ονομάζονται «επαναστάσεις», δεν είναι πια «διαλείμματα από τη ρουτίνα», όπως μπορεί να θεωρούσε ο Mayakovsky και οι σύγχρονοι του. Δεν είναι πια σύντομα χρονικά διαστήματα τα οποία διαχωρίζουν τις περιόδους που χαρακτηρίζονται από σταθερότητα, επαναλαμβανόμενες καταστάσεις της καθημερινής ζωής, μακροπρόθεσμες προβλέψεις, σχέδια για το μέλλον, και τη σύνθεση σημαντικών «έργων ζωής». Σήμερα ζούμε σε μία συνθήκη μόνιμης επανάστασης. Σήμερα η επανάσταση είναι ο τρόπος με τον οποίο ζει η κοινωνία. Η επανάσταση έχει γίνει η τροφή της σύγχρονης κοινωνίας. Και έτσι στην εποχή μας, περισσότερο απ' ότι σε άλλες χρονικές στιγμές, οι επικοί πίνακες ρισκάρουν ότι θα σκιστούν σε κομματάκια, ίσως πριν προλάβει καν να στεγνώσει το χρώμα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σήμερα οι καλλιτέχνες προτιμούν τις εγκαταστάσεις (installations) που προορίζονται για την περιορισμένη διάρκεια μιας έκθεσης, σε αντίθεση με τη μονιμότητα των έργων που συντηρούνται στα μουσεία έτσι ώστε μελλοντικά να φωτίσουν τις επόμενες γενιές, αλλά και να κριθούν από αυτές…

Ό,τι έχουμε πει μέχρι τώρα θα ήταν ίσως αιτία για ένα μικρό δισταγμό κάθε φορά που προσπαθούμε να προβλέψουμε το μέλλον –το οποίο όπως μας εφιστά την προσοχή ο Emmanuel Levinas είναι το «απόλυτο άλλο» – άγνωστο και απροσπέλαστο, όπως τείνει να είναι το «απόλυτο άλλο»[1]. Ακόμα και αυτές οι, χωρίς αμφιβολία, μικρές εκτιμήσεις φαίνονται αδύναμες όταν πρόκειται να προβλέψει κανείς τη μελλοντική μεταμόρφωση του χώρου και της ζωής της πόλης.

Ομολογουμένως, οι πόλεις μέσα στην ιστορία τους υπήρξαν τόποι αδιάκοπων και γρήγορων αλλαγών. Και εφόσον από τις πόλεις προήλθε η αλλαγή που μοιραία απλώθηκε και στην υπόλοιπη κοινωνία, η γεννημένη στις πόλεις αλλαγή έπιασε τη ζωή απροετοίμαστη. Αλλά όπως παρατηρεί ο Edward W. Soja[2], ένας από τους πιο οξυδερκείς και πρωτότυπους αναλυτές της πόλης, η ικανότητα των πόλεων να εκπλήσσουν τους σύγχρονούς τους έχει φτάσει σε επίπεδα ίσως και πρωτόγνωρα. Τις τελευταίες τρεις-τέσσερεις δεκαετίες «σχεδόν όλα τα μεγάλα (και τα μικρά) μητροπολιτικά κέντρα έχουν υποστεί θεαματικές αλλαγές, σε κάποιες περιπτώσεις τόσο έντονες που ό,τι υπήρξε πριν τριάντα χρόνια, σήμερα δεν είναι καν αναγνωρίσιμο». Η αλλαγή είναι τόσο προφανής και ο ρυθμός της τόσο ασύλληπτα γρήγορος, που με δυσκολία μπορούμε να πιστέψουμε στα μάτια μας και να εντοπίσουμε αυτό που κάποτε ήταν οικείο. Εμπιστευόμαστε έτσι, ακόμα λιγότερο την κρίση μας ως προς όλη αυτή την αλλαγή και το πού θα οδηγήσει τις πόλεις που κατοικούμε και επισκεπτόμαστε: «μάλλον είναι πολύ νωρίς για να καταλήξουμε στο τι συνέβη στις πόλεις στα τέλη του 20ου αιώνα, αν ήταν η αρχή μιας επαναστατικής αλλαγής ή απλά άλλο ένα κομμάτι της παλιάς ιστορίας της αστικής ζωής».

Δεν λαμβάνουν όμως όλοι οι συγγραφείς υπόψη τους την προειδοποίηση. Αρκετοί (υπερβολικά πολλοί) ρισκάρουν κάνοντας προβλέψεις για το μέλλον, εστιάζοντας στις τελευταίες, πρόσφατα δοκιμασμένες, πιο παράξενες και, για όλους αυτούς τους λόγους, πιο θεαματικές εμφανίσεις που αφορούν τους αστάθμητους παράγοντες της αστικής ζωής. Οι προβλέψεις είναι εύκολο να γραφτούν, και όταν γραφτούν,

1. Levinas, E. (1979) Le temps et l'autre, Παρίσι, PUF, σ. 71.

2. Soja, E. W. (2000) Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions, Blackwell, σ. XII.

3. Αναφορά στο Moss, M. L. και Townsend A. M. (2000) 'How Telecommunications Systems Are Transforming Urban Spaces', στο J. O. Wheeler, Y. Aoyama και B. Wharf (επιμ.), Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies, Routledge, σ. 30-32.

4, Graham, S. και Marvin, S. (2000) 'Urban Planning and the Technological Future of Cities', στο ό.π., σ. 72.

5.ΣτΜ. Kunstkamer στο πρωτότυπο.

έπειτα μοιάζουν αξιόπιστες συγκριτικά με την παρουσίαση ενός παράγοντα που «διαμορφώνει την πόλη», ενώ παραμελεί όλες τις άλλες πτυχές της εμφανώς πολύπλοκης ανθρώπινης συνύπαρξης. Όσον αφορά στις προβλέψεις «ενός παράγοντα διαμόρφωσης», το πιο δημοφιλές θέμα ήταν ο αυξανόμενος ρυθμός των μεταβολών που υποβοηθείται από την εκθετική αύξηση της μεταφοράς των πληροφοριών. Η καθαρή καινοτομία και ο ταχύς ρυθμός της «επανάστασης της πληροφορικής» παρακίνησε πολλούς αναλυτές να αναμένουν την εξαφάνιση της «πόλης όπως την ξέρουμε» και, είτε την αντικατάστασή της από μια ανθρώπινη συγκατοίκηση βασισμένη σε ένα χωρικό μοντέλο εντελώς νέας μορφής, ή την εξαφάνιση της. Από ορισμένους συγγραφείς έχει τεθεί το θέμα των καθαρά «εξειδικευμένων» χώρων της πόλης οι οποίοι έχουν χάσει τον σκοπό τους, μια και τα σπίτια γίνονται προεκτάσεις γραφείων, καταστημάτων και σχολείων, παραλαμβάνοντας τις περισσότερες λειτουργίες τους, θέτοντας έτσι ένα σημαντικό ερώτημα σχετικά με το μέλλον τους. Οι πιο ριζοσπαστικοί προφήτες ανακοίνωσαν την κάθοδο των πόλεων στην τελευταία φάση της ιστορίας τους. Το 1995, ο George Gilder ανακήρυξε τον επικείμενο «θάνατο της πόλης» (η πόλη σε έναν όλο και μικρότερο ρόλο αποσκευής που έχει ξεμείνει από τη βιομηχανική περίοδο), ενώ δύο χρόνια αργότερα οι Peter Gordon και Harry W. Richardson ανακοίνωσαν ότι η ίδια η εγγύτητα «γίνεται περιττή» και την επικείμενη εξαφάνιση των συναυλιακών χώρων και των σχολικών κτιρίων: «η πόλη του μέλλοντος θα είναι κάθε άλλο παρά συμπαγής[3]». Κάποιοι πιο προσεκτικοί παρατηρητές, με σύνεση πάλεψαν με την μεθυστική καινοτομία, με τις επιπόλαιες αναγωγές των επίμονα ασταμάτητων νέων τάσεων και με τα υπερβολικά αισιόδοξα και τα κασσανδριανά άκρα στις κρίσεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ωστόσο, οι προβλέψεις έλαβαν μια καθαρή γεύση πειθούς, αντίστοιχη με το δίλημμα που θέσανε οι Stephen Graham και Simon Marvin: «θα αντιμετωπίσουν οι πόλεις μας κάποια ηλεκτρονικά ρέκβιεμ, κάποιο εφιαλτικό μέλλον αποσύνθεσης τύπου Blade Runner; Ή μπορεί με τα νέα ηλεκτρονικά μέσα να είναι υπερδυνάμεις της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής καινοτομίας[4];» Επιφυλακτικές ή απερίσκεπτες, ριζοσπαστικές ή αμφίσημες, κομματικές ή εξω-κομματικές, με δυσκολία υπήρξε τελικά μια ενιαία πρόβλεψη, που δεν απορρίφθηκε από ορισμένους συγγραφείς ως θνησιγενής –και απορρίφθηκε με το που καταγράφηκε ηλεκτρονικά σε δισκέττα υπολογιστή.

Υποθέτω ότι αρκετά έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα για να δικαιολογήσουν και να αιτιολογήσουν την απροθυμία μου για άλλο ένα παιχνίδι πρόβλεψης. Ρίχνοντας μια ματιά προς το μέλλον, που ήταν ανέκαθεν και εξακολουθεί να είναι ένας δύσκολος πειρασμός για να του αντισταθεί κανείς, αλλά επίσης πάντα ήταν, και τώρα περισσότερο από ποτέ, μια ύπουλη παγίδα –για τον στοχαστικό όσο και για τον εύπιστο και τον αφελή. Όταν ήθελα να χαλαρώσουν οι φοιτητές μου κατά τη διάρκεια μιας κουραστικής περιόδου εξετάσεων, τους πρότεινα, για ψυχαγωγία και διασκέδαση, να διαβάσουν μια, είκοσι ή τριάντα χρόνων, «μελλοντολογική μελέτη». Η μέθοδος αποδείχθηκε αλάνθαστη για να τους κάνει να γελάνε και να συνεχίζουν να γελάνε. Όλη αυτή η ιστορία των προβλέψεων και των προγνώσεων μοιάζει σαν μια αίθουσα τέχνης[5] γεμάτη με δικέφαλα μοσχάρια, γενειοφόρες γυναίκες, αλλόκοτα τέρατα και διασκεδαστικά αξιοπερίεργα, επομένως κάποιος μπορεί να δικαιολογηθεί για την απροθυμία του να προσθέσει άλλον έναν αγύρτη σε ένα σπίτι ήδη γεμάτο.

Οι πόλεις ως συγκατοίκηση αγνώστων

Η πόλη και η κοινωνική αλλαγή είναι σχεδόν συνώνυμες. Η αλλαγή είναι η ποιότητα της αστικής ζωής και η βασική λειτουργία της αστικής ύπαρξης. Η αλλαγή και η πόλη μπορεί, και θα έπρεπε, να ορίζονται σε σχέση η μία με την άλλη. Γιατί πρέπει να γίνει αυτό;

Σύνηθες είναι να ορίζουμε τις πόλεις σαν τόπους όπου άγνωστοι συναντιούνται, παραμένουν ο ένας σε ακτίνα επίδρασης με τον άλλο και αλληλεπιδρούν για

μεγάλο διάστημα παραμένοντας ξένοι μεταξύ τους. Επικεντρώνοντας στο ρόλο των πόλεων στην οικονομική εξέλιξη, η Jane Jacobs[6] εστιάζει στην πυκνότητα της ανθρώπινης επικοινωνίας σαν την κύρια αιτία της αστικής νευρικότητας. Οι κάτοικοι των πόλεων δεν είναι πιο έξυπνοι από τους υπόλοιπους ανθρώπους – αλλά η πυκνότητα του κατειλημμένου χώρου τους οδηγεί στην συγκέντρωση των αναγκών τους. Παράλληλα τόσες ερωτήσεις διατυπώνονται στην πόλη που δε θα διατυπώνονταν αλλού και προκύπτουν προβλήματα τα οποία σε διαφορετικές συνθήκες δε θα αντιμετώπιζαν ποτέ οι άνθρωποι. Το να αντιμετωπίζεις δυσκολίες και να σου θέτουν ερωτήματα σίγουρα είναι μια πρόκληση, και επεκτείνει την επινοητικότητα των ανθρώπων. Αυτό με τη σειρά του προσφέρει μια δελεαστική ευκαιρία σε αυτούς που κατοικούν σε πιο ήρεμα, αλλά και σε λιγότερο υποσχόμενα μέρη: η ζωή της πόλης πάντα έλκει νέους κατοίκους, και το σήμα κατατεθέν των νεοεισερχόμενων είναι να φέρουν «νέους τρόπους για να βλέπουν τα πράγματα, και ίσως νέους τρόπους για να λύνουν τα παλιά προβλήματα». Οι νέοι κάτοικοι είναι ξένοι στην πόλη, και έτσι πράγματα που είναι παλιά και που οι καλά εδραιωμένοι κάτοικοι έχουν πάψει να τα παρατηρούν λόγω της οικειότητας, φαντάζουν περίεργα και άξια διερεύνησης για τους νεοαφηχθέντες. Για τους ξένους, και ειδικά για τους νεοαφηχθέντες κατοίκους, τίποτα στην πόλη δεν είναι «φυσικό», τίποτα στην πόλη δε θεωρείται δεδομένο. Οι νεοαφηχθέντες είναι ορκισμένοι εχθροί της ηρεμίας και είναι περήφανοι για αυτό. Το γεγονός αυτό ίσως δεν ευχαριστεί ιδιαίτερα τους παλιούς κατοίκους της πόλης –αλλά ταυτόχρονα αυτή είναι και η καλή τους τύχη. Η πόλη είναι στα καλύτερα της, πιο ενθουσιώδης και με περισσότερες ευκαιρίες, όταν οι τόποι και οι σκοποί της αμφισβητούνται, δοκιμάζονται και κατακρίνονται. Ο Michael Storper, οικονομολόγος, γεωγράφος και πολεοδόμος[7], αποδίδει την εγγενή ρευστότητα και δημιουργικότητα του τυπικού αστικού τρόπου ζωής στην αβεβαιότητα που γεννιέται από τις ελάχιστα συντονισμένες και συνεχώς μεταβαλλόμενες σχέσεις κάτω από συνθήκες αυξημένης πίεσης και εγγύτητας «ανάμεσα σε οργανισμούς, ανάμεσα σε ανεξάρτητα άτομα, ανάμεσα σε οργανισμούς και άτομα».

Οι ξένοι δεν είναι καινούρια ανακάλυψη, αλλά οι ξένοι που παραμένουν ξένοι για πολύ καιρό στο ίδιο μέρος, είναι. Σε μια τυπική πόλη της προ-νεωτερικότητας, οι ξένοι δεν είχαν το περιθώριο να παραμείνουν ξένοι για μεγάλο διάστημα. Κάποιους από αυτούς τους κυνηγούσαν ή δεν τους επέτρεπαν εξαρχής να μπουν στην πόλη. Αυτοί στους οποίους επιτρεπόταν η είσοδος και η παραμονή στην πόλη είχαν σκοπό να την οικειοποιηθούν –μέσα από γρήγορες ερωτήσεις, ώστε να μετέχουν άμεσα στο δίκτυο σχέσεων, με τον ίδιο τρόπο με τους κατοίκους, δηλαδή σε προσωπικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό είχε τις συνέπειες του –εντυπωσιακά διαφορετικές από τις διεργασίες που είναι οικίες σε μας μέσα από την εμπειρία της σύγχρονης, μοντέρνας, πολυπληθούς πόλης.

Ως ο πιο διορατικός κριτικός της αστικής ζωής, ο Lewis Mumford[8], τονίζει ότι, στην αγορά γύρω από την οποία οργανώνεται μια μεσαιωνική πόλη «τα προϊόντα αλλάζουν χέρια ανάμεσα σε ορατούς πωλητές και πελάτες, οι οποίοι έχουν αποδεχθεί τις ίδιες ηθικές αρχές: η ασφάλεια και η σταθερότητα θεωρούνται πιο σημαντικές από το κέρδος, και οι προσωπικές σχέσεις διαρκούν για μια ζωή, ή και για γενιές. Η ανταλλαγή στην «αγορά» είχε μεγάλη σημασία για την ενίσχυση και τη σταθερότητα των ανθρώπινων δεσμών. Πράγματι μπορούμε να πούμε ότι ήταν, ταυτόχρονα, θεραπεία κατά των ξένων και μια προληπτική μέθοδος κατά της αποξένωσης. Αλλά απ' ό,τι γνωρίζουμε, η ιδιαιτερότητα της αστικής ζωής, είναι ακριβώς η αφθονία της σε αγνώστους, μόνιμους αγνώστους, «παντοτινούς αγνώστους», αυτό καθιστά την πόλη ένα θερμοκήπιο της ανακάλυψης και της καινοτομίας, της αυτοκριτικής, της αποστροφής, της διαφωνίας και της παρότρυνσης της εξέλιξης. Αυτό που ακολουθεί είναι ότι η ομοιοστατική ρουτίνα της αυτό-αναπαραγωγής, σύμφυτη με την προ-νεωτερική πόλη σύμφωνα με την περιγραφή του Lewis Mumford εξυπηρέτησε σαν μια αποτελεσματική τροχοπέδη φέρνοντας την αλλαγή. Το να εξαλειφθεί, δηλαδή, ένα ποσοστό της αβεβαιότητας

6. Βλ. τη συνέντευξη στον Steve Proffitt στη Los Angeles Times, 12 Οκτωβρίου 1997.

7. Storper, M. (1997) The Regional World: Territorial Development in a Global Economy, Guilford Press, σ. 235.

8. Mumford, L. (1961) The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects, Harcourt Brace Jovanovitch, σ. 413.

που είχε ριζώσει στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, και κατά συνέπεια να δοθεί πιο ισχυρό κίνητρο για την αναζήτηση νέων λύσεων σε παλιά προβλήματα, την ερμηνεία νέων προβλημάτων, τον πειραματισμό, την καινοτομία και την αμφισβήτηση των προϋπάρχοντων μοντέλων λόγω της παλαιότητας τους και της υποτιθέμενης διαχρονικότητας τους. Αυτή η ιδιότητα των προ-νεωτερικών πόλεων πηγαίνει πολύ πίσω χρονικά, ερμηνεύοντας την αδράνεια και τη στασιμότητα της, συγκριτικά με τη σύγχρονη εμπειρία της αστικής ζωής.

Ο αυξανόμενος αριθμός και η μεγάλη πυκνότητα είναι η πρώτη απάντηση που έρχεται στο νου, στην ερώτηση, γιατί έπαψε να λειτουργεί ο ομοιοστατικός μηχανισμός της μονότονης αυτο-αναπαραγωγής και αυτό-εξισορρόπησης. Η αντιμετώπιση της πιθανής απειλής του να σπασει η ρουτίνα της αβεβαιότητας και της ανατροπής των πραγμάτων με την «από-ξένωση» των ξένων, την προσωποποίηση του απρόσωπου και την οικειοποίηση του νεόφερτου, δεν γίνεται και δεν μπορεί να γίνει, εάν οι αριθμοί των νεοαφηχθέντων που πρέπει να οικειοποιηθούν και να προσωποποιηθούν ξεπερνούν τις ανθρώπινες δυνάμεις αντίληψης και μνήμης.

Η νεώτερη πόλη ως μαζική βιομηχανία αγνώστων

Η διόγκωση των πόλεων οφείλεται εν μέρει, αν και μόνο εν μέρει, στον ξαφνικό υπερπληθυσμό της υπαίθρου (ο οποίος οφείλεται με τη σειρά του στους νέους νόμους για τη γεωργία και τη μίσθωση της γης) που κατέστησε τα παλιά τεχνάσματα μη λειτουργικά. Εξίσου μοιραία όμως, ίσως πιο καθοριστική, ήταν η έλευση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων, έτοιμες να εκτοπίσουν και να εξαλείψουν τις απαρχαιωμένες αρχές των συντεχνιών, των δήμων και των κοινοτήτων. Το παλιό, συντεχνιακό μοντέλο δε μπορούσε πλέον να απορροφήσει και να αφομοιώσει την πληθώρα των νεοεισερχόμενων. Το νέο, καπιταλιστικό μοντέλο, απέχοντας πολύ από την τάση της απορρόφησης, της αφομοίωσης και της ενσωμάτωσης των ξένων, έθεσε τη ρήξη των συνηθειών και την από-οικειοποίηση του οικείου. Ο καπιταλισμός ήταν μια μαζική παραγωγή αγνώστων. Προώθησε την αμοιβαία αποξένωση, ώστε να φτάσει να θεωρείται φυσιολογική και να καθιερωθεί ως καθολικό μοτίβο των ανθρώπινων σχέσεων. Όπως είχε διαμαρτυρηθεί και ο Thomas Carlyle, θα καταστεί η «σχέση με μετρητά» ως η μοναδική αποδεκτή, και θα ζητά, ανθρώπινης μορφής ομόλογα.

Όταν οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις επαναστάτησαν ενάντια στους «παράλογους περιορισμούς» και στο γεγονός ότι η ανθρώπινη πρωτοβουλία στηρίζεται στο «νεκρό χέρι της παράδοσης» –αυτό που πολεμούσαν ήταν το παχύ στρώμα των αμοιβαίων υποχρεώσεων και δεσμεύσεων με το οποίο ήταν ασφαλείς και προστατευμένες οι ανθρώπινες σχέσεις. Πολέμησαν ενάντια στη διατήρηση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης υπό την επίβλεψη των από κοινού αποδεκτών ηθικών αρχών και στην τοποθέτηση ζητημάτων ασφάλειας, δικαιοσύνης και σταθερότητας πάνω από τους υπολογισμούς κόστους-και-κέρδους και άλλες επιταγές της οικονομικής λογικής. Επίσης στρατεύτηκαν ενάντια στις επιχειρήσεις που υπηρετούσαν, λιγότερο ή περισσότερο επιτυχώς, ως φύλακες των ηθικών κανόνων και των προτεραιοτήτων που αυτοί οι κανόνες αναλάμβαναν και

προωθούσαν. «Απελευθέρωση των επιχειρήσεων» σήμαινε ούτε λίγο ούτε πολύ, τη σύνθλιψη του ατσάλινου περιβλήματος των ηθικών καθηκόντων και υποχρεώσεων που εμπόδιζαν στην επιχειρηματική διορατικότητα και επίλυση να φτάσουν στα όρια που ειδάλλως θα προσέγγιζαν και αναπόφευκτα θα ξεπερνούσαν.

Ο Mumford σημειώνει τη σημαντική αλλαγή στην έννοια της «ελευθερίας» που παρουσιάστηκε από τη στιγμή που οι καπιταλιστές επιχειρηματίες ανέλαβαν το ρόλο των βασικών υπερασπιστών της ελευθερίας στη νέα εποχή[9]: «τον Μεσαίωνα "ελευθερία" σήμαινε ελευθερία από τους φεουδαρχικούς περιορισμούς, ελευθερία για τις συνεταιριστικές δραστηριότητες του δήμου, του σωματείου, τις θρησκευτικές αρχές. Στις νέες εμπορικές πόλεις, ή Handelstädte, ελευθερία σήμαινε ελευθερία από τους δημοτικούς περιορισμούς, ελευθερία για τις ιδιωτικές επενδύσεις, για το ιδιωτικό κέρδος, χωρίς καμία αναφορά στην ευημερία της κοινότητας ως ένα σύνολο…» Στην προσπάθειά τους να εξασθενήσουν και να υπονομεύσουν την τοπική αρχή, ηθικά κατευθυνόμενοι από τις επιχειρηματικές ανάγκες και φιλοδοξίες, έπρεπε να υπονομεύσουν την τοπική αυτονομία και την ατομική αυτάρκεια. Για το σκοπό αυτό, «ολόκληρη η δομή της αστικής ζωής» έπρεπε να εξαλειφθεί. Και αυτό ήταν. Στην περίληψη της μελέτης των συνεπειών του Mumford, για το πώς η προ-νεωτερική πόλη μετατράπηκε σε καπιταλιστική πόλη, «ο κάθε άνθρωπος ήταν για τον εαυτό του, και ο διάβολος, εάν δεν πήρε τα έσχατα, τουλάχιστον κράτησε για τον εαυτό του το προνόμιο της οικοδόμησης των πόλεων.[10]»

Ο Μαξ Βέμπερ θεώρησε τον διαχωρισμό των επιχειρήσεων από το νοικοκυριό, ως γέννηση του καπιταλισμού στη σύγχρονη μορφή του. Το νοικοκυριό –οι εργασίες και η οικογενειακή εστία– δέσμευσε τις πολυάριθμες περιπτώσεις διαπροσωπικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που κρατούσαν ενωμένη την προ-νεωτερική (και προ-καπιταλιστική) αστική κοινωνία, ενώ παράλληλα διατηρούσε, κατευθυνόταν και ελεγχόταν από την κοινή συνήθεια του ελέγχου. Για τη νέα γενιά των καπιταλιστικών κεφαλαίων, ο διαχωρισμός «από το νοικοκυριό» ισοδυναμούσε με την απελευθέρωση από τους σχολαστικούς κανόνες και τους γραπτούς ή εμπειρικούς κανονισμούς. Αυτό σήμαινε αποδέσμευση των χεριών –ελευθερώνοντάς τα σε νέες περιπέτειες χωρίς κανόνες, σε έναν παρθένο χώρο όπου τα χέρια ήταν λυτά, η πρωτοβουλία απεριόριστη, τα παραδοσιακά καθήκοντα ανύπαρκτα και οι ρουτίνες ακόμα αδημιούργητες και έτοιμες να δημιουργηθούν από το μηδέν σε μια μορφή καλύτερα προσαρμοσμένη στην «επιχειρηματική λογική» που μοιραία θα αντικαταστήσει τη λογική των ηθικών υποχρεώσεων.

Υπήρχαν μόνο δύο πρακτικοί τρόποι με τους οποίους ένας τέτοιος διαχωρισμός θα μπορούσε να εφαρμοστεί και ένας χώρος για μεθοριακού τύπου ελευθερία να παραμεριστεί. Ο ένας τρόπος ήταν να εγκατασταθούν, κυριολεκτικά, σε ένα «no man's land» –να προχωρήσουν, δηλαδή, πέρα από τα όρια των καθορισμένων δήμων στους οποίους η κοινοτική υποστήριξη είναι δεδομένη, να βρουν έναν τόπο χωρίς μνήμη και παράδοση, έννοιες οικείες σε όλους. Ο άλλος τρόπος ήταν να ισοπεδώσουν τα παλιά τμήματα της πόλης, για να ανοίξουν μια μαύρη τρύπα στην οποία θα εξαφανιστούν όλες οι παλιές συνήθειες, πρώτα σαν εικόνες και σύντομα και σαν αναμνήσεις, και να καλύψουν το κενό με μια καθαρά νέα λογική, ελεύθερη από την αγωνία της συνέχειας και την ανακούφιση από τα βάρη της.

Και οι δύο τρόποι εφαρμόστηκαν σε πόλεις που τύχαινε να βρίσκονται κατά μήκος της ελικοειδούς διαδρομής του «ασθμαίνοντα, μεταλλικού, τσιριχτού και καπνισμένου» βιομηχανικού τριαξονικού[11]. Οι πόλεις ξεχύθηκαν πέρα από τα παλιά τους όρια και συνέχισαν να εξαπλώνονται ασταμάτητα, μια και τα σύνορα των πόλεων προσπαθούσαν να προσεγγίσουν τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις οι οποίες ήθελαν να ξεφύγουν από τον έλεγχο των αρχών και έσκαβαν πιο έξω. Ο πληθυσμός τους μεγάλωνε, μια και οι άνθρωποι των μικρών πόλεων, στερήθηκαν την επιβίωσή τους και πλημμύριζαν τα αστικά κέντρα σε αναζήτηση

9. The City in History, σ. 415.

10. The City in History, σ. 440.

11. The City in History, σ. 446.

δουλειάς. Οι βιομηχανοποιημένες πόλεις βρέθηκαν σε έναν ανεμοστρόβιλο διαρκούς αλλαγής, μια και τα παλιά και γνωστά καταλύματα εξαφανίστηκαν και αντικαταστάθηκαν από νέα, με παράξενη εμφάνιση και μικρής διάρκειας ζωή, ώστε να ενσωματωθούν στο οικείο αστικό περιβάλλον.

Ο Mumford έδωσε σε αυτά τα ατυχή μέρη το όνομα «παλαιοτεχνικές πόλεις» ("paleotechnic towns"). Η εμφάνιση τους, οι ήχοι και οι μυρωδιές, ο τρόπος που ήταν οργανωμένη (ή διαλυμένη) η καθημερινή τους ζωή προσέβαλε την ανθρώπινη ευαισθησία και τις στοιχειώδεις έννοιες ισότητας και ευπρέπειας. Σκουπίδια και απόβλητα έφραζαν τους δρόμους μέχρι που ένας έξυπνος επιχειρηματίας αποφάσισε να τα συγκεντρώσει για να τα πουλήσει σαν κοπριά (στα μέσα του 19ου αιώνα στο Μάντσεστερ υπήρχε μία τουαλέτα για 218 κατοίκους της εργατικής τάξης...). Και ακόμη, τουλάχιστον από την άποψη των καπιταλιστών επιχειρηματιών και των σοφών που θεωρητικοποίησαν τις πρακτικές τους σε οικονομικούς νόμους, «δεν υπήρχε κανένα στεγαστικό πρόβλημα στις πόλεις. Ακόμη και ο πιο άθλια αμειβόμενος εργαζόμενος θα μπορούσε να έχει κέρδος βάσει του εισοδήματος του, υπό τον όρο ότι οι κανονισμοί περί υγείας και ασφάλισης δεν είχαν εισαχθεί ώστε να υπονομεύσουν το ελεύθερο παιχνίδι των οικονομικών δυνάμεων. Εάν το αποτέλεσμα ήταν μια παραγκούπολη (slum), το γεγονός αυτό ήταν μια δικαιολογία για την παραγκούπολη, όχι μια καταδίκη του συστήματος οικονομικού κέρδους.[12]»

Ωστόσο, τα «εξωτερικά πρότυπα» ήταν έτοιμα να εισαχθούν, αν και σταδιακά, αποσπασματικά, και όχι χωρίς να ξεπεραστεί η ανελέητη αντίσταση από τους πρωτοπόρους των επιχειρήσεων, τους οικονομικούς εκπροσώπους τους, και διάφορους προάγγελους της αποδοτικότητας, των ορθολογικών υπολογισμών και του επιχειρηματικού λόγου. Οι πόλεις, συμπεριλαμβανομένων και των «παλαιοτεχνικών πόλεων», δεν έμειναν για πάντα στη μεθόριο. Το «no man's land» εν τέλει κατακτήθηκε από το νόμο ή τουλάχιστον από πρόχειρους ηθικούς κανόνες, αν και ο πόλεμος κρατούσε και πολλές μάχες χάθηκαν στον αγώνα για τον τελικό διακανονισμό[13]. Πήρε ολόκληρο τον 19ο αιώνα και ένα μεγάλο μέρος του 20ου για να εισβάλουν και να δημιουργήσουν αποικία στο κομμάτι που αποσπάστηκε από την τοπική κοινότητα, από μια βιομηχανία και ένα εμπόριο που όριζαν δικούς τους κανόνες και ήταν σθεναρά αντίθετα σε οποιαδήποτε ανάμειξη –είτε με το παρελθόν τους, είτε με προηγούμενες εκδοχές, ή με νέες αναδυόμενες μορφές.

Η εγκατάσταση της «σταθερής νεωτερικής» περιόδου

Οι πόλεις του 19ου αιώνα ήταν πεδία μαχών με έντονα αντικρουόμενες τάσεις και εκ διαμέτρου αντιφατικές ιεραρχήσεις αξιών. Η μία έθετε σε προτεραιότητα τους υπολογισμούς του κόστους, τα κέρδη και τις απώλειες, τα κέρδη και τις δαπάνες. Η άλλη, έθετε σαν προτεραιότητα την διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ανθρώπινη, αξιοπρεπή ζωή και τις συνθήκες που απαιτούνται για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Οι ηγέτες της πρώτης, αρνήθηκαν να υπολογίσουν το κοινωνικό κόστος των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ενώ οι οπαδοί της δεύτερης, για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων απέρριψαν την υπέρτατη αρχή των οικονομικών υπολογισμών.

Οι δύο ιεραρχίες ήρθαν σε αντίθεση μεταξύ τους και ήταν πραγματικά ασύμβατες. Καμιάς οι προωθητές δε θα μπορούσαν εύκολα να εγκαταλείψουν

ή να παραβιάσουν τις αρχές –δεδομένης της εξάρτησης τους από την ψήφο των υποστηρικτών τους, και για τους επιχειρηματίες από την τακτική εισροή των κερδών. Ούτε θα μπορούσαν, πόσο μάλλον θα επιθυμούσαν, μια άνευ όρων παράδοση στον αντίπαλο. Οι επιχειρήσεις από την άλλη, χρειαζόταν το πολιτικό κράτος να εξασφαλίσει μια κοινωνική τάξη μέσα στην οποία να λειτουργήσουν. Οι περισσότεροι επιχειρηματίες κατάλαβαν ότι ο κοινωνικός όλεθρος που θα προκαλούσαν τα χωρίς περιορισμούς κέρδη, θα εξελισσόταν σε απειλή. Οι κυβερνόντες όμως γνώριζαν ότι υπήρχε ένας συγκεκριμένος αριθμός αιτημάτων που θα μπορούσαν να επιβάλλουν στους επιχειρηματικούς προϋπολογισμούς χωρίς να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την υποψηφιότητά τους. Καμία πλευρά δε θα μπορούσε να βγει από την αντιπαράθεση απόλυτη νικήτρια. Καμία συμφωνία, πόσο μάλλον μια συναίνεση, δεν ήταν πιθανό να αναδυθεί. Καμία από τις δύο πλευρές δεν υπολόγιζε σοβαρά να αποδεχθεί τις αρχές και τις αξίες της άλλης. Ο δρόμος για την επίλυση ήταν μέσω αντιπαραθέσεων και διαρκούς ανταγωνισμού, μεταξύ οικονομικού εξαναγκασμού και επιβολής του νόμου. Ο μακροπρόθεσμος στρατηγικός στόχος των φορέων των «εξωτερικών προτύπων», ήταν εν συντομία η υπεροχή της πολιτικής σε σχέση με την οικονομία, και της πολιτικής λήψης αποφάσεων σε σχέση με τις κινήσεις που υποκινούνται από τα επιχειρηματικά συμφέροντα.

Λίγο λίγο, μάχη με τη μάχη, επιτεύχθηκε η διευθέτηση. Ο δρόμος για την επίλυση ήταν μέσα από μια μακρά σειρά νομοσχεδίων για τα εργοστάσια, για την ενδυνάμωση των συνδικάτων και των του δήμου. Όλο αυτό έληξε με ένα, περισσότερο ή λιγότερο, πολύπλοκο δίκτυο ομαδικής ασφάλειας έναντι μεμονωμένων ατυχιών και δυστυχίας (η ανεργία, η κακή υγεία, η αναπηρία, η φτώχεια) που μειώθηκε ιστορικά υπό του ονόματος του κράτους πρόνοιας. Το γεγονός ότι ο διακανονισμός θα έφτανε τελικά και, κάποτε όντως έφθασε, επικύρωσε ένα αποτέλεσμα που από ότι φαίνεται, εκ των υστέρων, πράγματι ήταν προεξοφλημένο –λαμβάνοντας υπόψη την αδυναμία της μονόπλευρης νίκης οποιασδήποτε πλευράς εκ των δύο. Αυτό ήταν, πράγματι προαποφασισμένο, δεδομένου ότι και οι δύο πλευρές κατέλαβαν το ίδιο κομμάτι και μοιράστηκαν τις προκλήσεις των εχθροπραξιών. Και οι δύο πλευρές είχαν καθορισθεί τοπικά, δεμένες με τη γη, αδύνατο να μετακινηθούν. Ήταν δεσμευμένες να συναντιούνται ξανά και ξανά, κατοικώντας την ίδια περιοχή και έχοντας προσδιοριστεί από την περιοχή που κατείχαν.

Αυτή ήταν, λοιπόν, η εποχή της «στέρεας» νεωτερικότητας, όταν η δύναμη να κάνεις πράγματα και να πιέζεις άλλους να υπακούσουν, ή τουλάχιστον να μην είναι σε θέση να αντισταθούν, μετριόταν από το μέγεθος, το βάρος, τη σκληρότητα και την ισχύ των κτήσεων σου. Η δύναμη της οικονομίας μετριόταν από τον όγκο της εξόρυξης άνθρακα και του λιωμένου σιδήρου. Η δύναμη μεμονωμένων ατόμων των «καπετάνιων της οικονομίας», από το μέγεθος των εργοστασίων τους, το βάρος των μηχανημάτων και τον αριθμό των εργατών που συναθροίζονται ανάμεσα στους τοίχους των βιομηχανικών εγκαταστάσεων τους. Εξαιτίας της εν λόγω εδαφικής σταθερότητας, αυτή ήταν και η στιγμή της πρόσωπο με πρόσωπο, διαρκούς, επιτόπιας επιτήρησης. Η εποχή της από-πάνω-προς-τα–κάτω διαχείρισης, μέσω της συνήθειας και της επαναληψιμότητας των δραστηριοτήτων, με λίγα λόγια, η εποχή της εμπλοκής. Η εμπλοκή ήταν καθοριστική, δεσμεύοντας και τους δύο συνεργάτες, να υποθέτουν και να αναμένουν ότι θα είναι μαζί μέχρι να τους χωρίσει ο θάνατος… Το διαζύγιο ήταν εξίσου δύσκολο, όπως ήταν και ο γάμος το 19ο αιώνα –και ένα μονομερές διαζυγίο ήταν σχεδόν αδιανόητο, δεδομένου ότι κανένας από τους συνεργάτες δεν είχε καλές πιθανότητες να το ξεπεράσει.

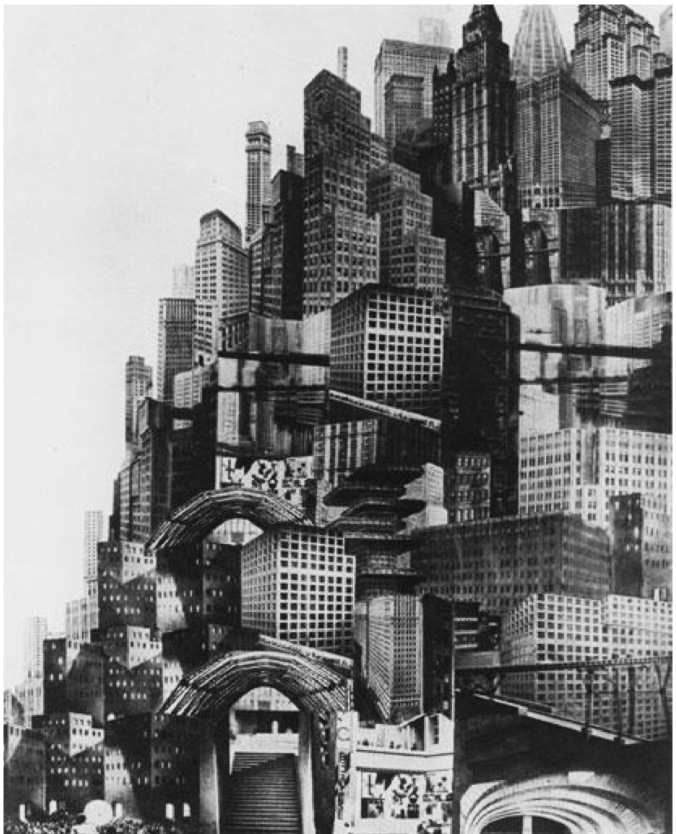
Η δέσμευση να παραμείνουν μαζί για πολύ καιρό προμήνυε μια παρατεταμένη σύγκρουση με πολλές διαμάχες. Και οι διαφωνίες που ανακύπτουν επανειλημμένα, ίσως να χρειάζονται έναν ανοιχτό καυγά για να επιλυθούν, απαιτώντας από όλους να υπακούν στον κανόνα αν θέλετε ειρήνη, ετοιμαστείτε για πόλεμο (si vis pacem,

12, Mumford, L. (1938) The Culture of Cities, Νέα Υόρκη, σ. 265, 176.

13. Ο «διακανονισμός» ("settlement"), όπως εξηγεί ο Lars-Henrik Schmidt στο Settling of Values (Aarhus, Center for Kulturforskning 1993, σ.1-8) δεν είναι απλά μια απόφαση. Διαφέρει από έναν ορθολογικό υπολογισμό και προχωράει χωρίς «προκαθορισμένα κριτήρια». Δεν «ψάχνει για βοήθεια στην κατανόηση ή στη συλλογιστική» και δεν «αποφασίζει με βάση έννοιες ή αρχές». Ούτε και έχει μια «ορισμένη διαδικασία». Με άλλα λόγια, «διαφέρει από το 'ίσως γνωρίζω' της κατανόησης, από το 'τολμώ να πιστεύω' της κρίσης και από το 'πρέπει να κάνω' της λογικής». Είναι, μπορούμε να πούμε, απόρυθμισμένος, αντικατοπτρίζοντας μια καυτά αμφισβητούμενη περιοχή αντικρουόμενων και ασυμβίβαστων αξιών που ξεπερνούν μια συμφωνημένη, αποδεκτή ρύθμιση.

para bellum). Όμως, η προοπτική μιας κοινής τύχης σημαίνει και την ανάγκη για αμοιβαίο συμβιβασμό, με τον πόλεμο σαν τη μόνη –δυσάρεστη– εναλλακτική λύση. Μια απλή «σχέση ρευστού» δεν αρκεί, εάν το σύνολο του πληθυσμού της πόλης, αυτοί που έχουν απορροφηθεί από τον βιομηχανικό μύλο και εκείνοι που έχουν μείνει πίσω, είναι ο «εργατικός στρατός» – οι πρώτοι σε ενεργό υπηρεσία, οι δεύτεροι σε εφεδρεία, περιμένοντας να προκύψει ανάγκη. Όλοι πρέπει να είναι έτοιμοι σωματικά για τις δυσκολίες της βιομηχανικής εργασίας, να μην είναι ούτε νηστικοί, ούτε άρρωστοι.

Εξάλλου, η κοινή ζωή σε στενή γειτνίαση, σημαίνει ότι η φτώχεια, οποιονδήποτε κι αν πλήττει, επηρεάζει και όλους τους άλλους. Εάν οι επόπτες και οι εποπτευόμενοι, τα αφεντικά και οι υπάλληλοι, οι διαχειριστές και οι διαχειριζόμενοι, είναι όλοι καθηλωμένοι στην ίδια πόλη, τότε η διάσπαση οποιουδήποτε τμήματος της πόλης θα επηρεάσει αρνητικά και τις άλλες. Επιδημίες που διαρρέουν σιγά σιγά από φτωχογειτονιές μπορεί να μολύνουν και τις πλουσιότερες περιοχές της πόλης, και οι εγκληματικές κινήσεις που εκτρέφονται από την απελπισία των υποβαθμισμένων συνοικιών, θα θέσουν σε κίνδυνο και τους ευκατάστατους πολίτες της. Τα χρήματα που δαπανήθηκαν για την αστική αναβάθμιση, την εκκαθάριση των φτωχογειτονιών, την παροχή πόσιμου νερού, το δίκτυο αποχέτευσης, την περισυλλογή σκουπιδιών, τη φθηνή, προς το παρόν αξιοπρεπή, στέγαση για τους φτωχούς, κλπ., μπορεί να αποτελούν σε ένα βαθμό αποτέλεσμα επιχειρηματικής λογικής, αλλά κανένας επιχειρηματίας δεν θα αρνιόταν ότι για αυτόν και την οικογένειά του, σαν κάτοικοι της πόλης, τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη βελτίωση. Μπορεί να λέμε, χρησιμοποιώντας την τρέχουσα μοδάτη έκφραση, ότι έχουν την ανάγκη να φτιάχνουν πόλεις κατάλληλες για αξιοπρεπή διαβίωση, για την αξιοπρεπή διαβίωση όλων των κατοίκων, μετατράπηκε όμως, σταδιακά αλλά αναπόφευκτα, από μια ανησυχία μερικών μοναχικών φιλεύσπλαχνων ονειροπόλων και καλόκαρδων μεταρρυθμιστών, σε ζήτημα πραγματικά «πέρα από την αριστερά και τη δεξιά».

Μέσω της σύγχρονης ιστορίας τους, οι πόλεις ήταν ο τόπος όπου οι διακανονισμοί μεταξύ αντικρουόμενων συμφερόντων, φιλοδοξιών και δυνάμεων, πολεμήθηκαν, διαπραγματεύτηκαν, υπονομεύτηκαν, ανακλήθηκαν, επαναδιαπραγματεύτηκαν, αμφισβητήθηκαν, βρέθηκαν και χάθηκαν, θάφτηκαν και αναστήθηκαν. Τίποτα δεν έχει αλλάξει από αυτή την άποψη. Η επεξήγηση της δυναμικής μιας πόλης με βάση έναν και μόνο παράγοντα (η πόλη ως κέντρο εμπορίου, μια διοικητική πρωτεύουσα, μια στρατιωτική βάση, ένα θρησκευτικό κέντρο λατρείας κλπ.) –μια συνήθεια που εξακολουθεί να εμμένει από τότε που ο Μαξ Βέμπερ εισήγαγε την τυπολογία των «παραγόντων που παράγουν πόλεις» (city-generating factors)[14], δεν αρκεί για να εξηγήσει τις εκπληκτικές δυναμικές, τις ανατροπές, τις αλλαγές, και την πεισματική απροβλεπτότητα της αστικής ιστορίας. Τώρα, όπως και πριν, ο χώρος της πόλης είναι μια συνάντηση -και μια σύγκρουση- αντιδρώντων δυνάμεων, ασυμβίβαστων αλλά αμοιβαία αποδεκτών τάσεων. Αυτό που είναι καινούριο σήμερα, σε σύγκριση με τη σκιαγράφηση των παραπάνω προϋποθέσεων της «στερεάς» φάσης της σύγχρονης εποχής, είναι ο κατάλογος των μαχόμενων/διαπραγματευτικών δυνάμεων που αναζητούν ή ψηλαφίζουν τη διευθέτηση.

Σε αναζήτηση ενός διακανονισμού για τη «ρευστή νεωτερική» εποχή

Η φύση αυτών των δυνάμεων παραμένει ακόμη σε ανταγωνισμό, αν και υπάρχει μια ευρεία συμφωνία μεταξύ των ερευνητών και των αναλυτών του σύγχρονου αστικού τοπίου, ότι η αναδυόμενη παγκοσμιοποιημένη οικονομική θεωρία είναι ο κυριότερος παράγοντας της αλλαγής. Η συνέπεια της παγκοσμιοποίησης που υπογραμμίζεται πιο συχνά, εις βάρος των άλλων παραγόντων, είναι η ταχέως αυξανόμενη απόσταση μεταξύ δύναμης (αναπτύσσεται παγκόσμια μέσω του «εικονικού» ή «κυβερνο» χώρου, και επομένως όλο και περισσότερο αυτόνομη έναντι του γεωγραφικού, φυσικού χώρου) και πολιτικής, που παραμένει, όπως και τους προηγούμενους αιώνες, τοπική, δεσμευμένη σε συγκεκριμένη περιοχή, ακινητοποιημένη. Όπως περίφημα το έχει τοποθετήσει και ο Manuel Castells[15], «οι ροές ισχύος δημιουργούν την ισχύ των ροών, των οποίων η υλική πραγματικότητα κυριαρχεί η ίδια, ως φυσικό φαινόμενο που δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί ή να προβλεφθεί… Οι άνθρωποι ζουν σε τόπους, η ισχύς κυριαρχεί μέσω των ροών». Επιτρέψτε μου να τονίσω αυτό το σημείο: η ισχύς κυριαρχεί διότι ρέει, διότι είναι σε θέση (προσέξτε, να μην το ξεχνάμε ποτέ αυτό!) να ρέει – να ρέει μακριά. Η ανωτερότητα της ισχύος και η κυριαρχία, εμπεριέχονται, αυτές τις μέρες, στην ικανότητα να απαγκιστρώνεσαι, ικανότητα η οποία προφανώς λείπει από περιοχές και ανθρώπους, των οποίων οι ζωές περιορίζονται σε αυτές τις συγκεκριμένες περιοχές.

Αυτό φαίνεται να είναι πέραν κάθε αμφιβολίας. Καθίσταται όλο και πιο προφανές, ότι η αυξανόμενη αποεδαφοποίηση (extraterritoriality) της ισχύος, και η ενίσχυση της συσχέτισης μεταξύ μη δικαιοδοσίας και αδυναμίας (πράγματι, ο βαθμός της μη δικαιοδοσίας γίνεται το κυριότερο μέτρο της ισχύος) είναι τα ονόματα των νέων παιχνιδιών παγκοσμίως, και ο κυριότερος παράγοντας ανάμεσα σε αυτούς που καθορίζουν το επίπεδο της ανθρώπινης δράσης και θέτουν τα όριά της. Το ερώτημα όμως για τη μεγάλη αντιπαράθεση, είναι το αντίκτυπο που ο νέος διαχωρισμός της (παγκόσμιας) ισχύος από την (τοπική) πολιτική, ενδέχεται να έχει ή θα έχει στην αστική ζωή και τις προοπτικές της.

Μια πιο καλή απάντηση σε αυτό το ερώτημα, που εξέφρασε, και πάλι, ο Manuel Castells[16], είναι η αυξανόμενη πόλωση και η διακοπή επικοινωνίας μεταξύ των δύο κόσμων της πόλης: «ο χώρος της ανώτερης τάξης συνήθως συνδέεται με παγκόσμια επικοινωνία και με ένα τεράστιο δίκτυο για την ανταλλαγή, ανοιχτό σε μηνύματα και εμπειρίες που περιλαμβάνουν ολόκληρο τον κόσμο. Στο άλλο άκρο του φάσματος, τοπικά δίκτυα, που συχνά διαχωρίζονται εθνοτικά, στηρίζονται στην ταυτότητά τους σαν να είναι ο πιο πολύτιμος παράγοντας για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, και τελικά της ύπαρξης τους». Αυτή η εικόνα προκύπτει από την περιγραφή αυτών των δύο ξεχωριστών κόσμων. Μόνο ο δεύτερος από τους δύο είναι εδαφικά καθορισμένος και μπορεί να πιαστεί με το δίχτυ των ορθόδοξα γεωγραφικών, πεζών και «προσγειωμένων» εννοιών. Εκείνοι που ζουν στο πρώτο από τους δύο κόσμους μπορεί να είναι, όπως και οι άλλοι, «σε συγκεκριμένο τόπο», αλλά δεν είναι «από τον συγκεκριμένο τόπο» -σίγουρα όχι πνευματικά, αλλά και σωματικά μπορούν να μετακινηθούν όποτε το θελήσουν.

Οι άνθρωποι «από τα πάνω» δεν ανήκουν απαραίτητα στον τόπο που κατοικούν. Τα ενδιαφέροντα τους βρίσκονται (ή μάλλον ρέουν) κάπου αλλού. Κάποιος μπορεί να υποθέσει ότι πέρα από το να μείνει μόνος του, ελεύθερος να απορροφηθεί πλήρως από τα χόμπι του, και να έχει εξασφαλισμένες τις ανάγκες του (όπως αυτές ορίζονται) για μια άνετη ζωή, δεν έχει κανένα αμετακίνητο συμφέρον στην πόλη στην οποία κατοικεί. Ο πληθυσμός της πόλης δεν είναι όπως ήταν για τους ιδιοκτήτες των εργοστασίων και τους εμπόρους υλικών αγαθών και αναχρονιστικών ιδεών, το χωράφι τους, η πηγή πλούτου τους ή μια συνοικία της οποίας έχουν την ευθύνη, για να την επιτηρούν και να τη φροντίζουν. Είναι, σε μεγάλο βαθμό, αμέτοχοι στα θέματα της πόλης «τους» –μιας τοποθεσία μεταξύ

14. Weber, M. 'The Nature of the City', αρχική έκδοση το 1921 στο Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, εδώ το παράθεμα είναι από το The City, σε επιμέλεια και μετάφραση των Don Martindale και Gertrude Neuwirth, Free Press, 1958.

15. Castells, M. (1989) The Informational City: Information, Technology, Economic Restructuringand the Urban-Regional Process, Blackwell, σ. 349.

16. The Informational City, σ. 228.

πολλών, υπό το πρίσμα του κυβερνοχώρου, το γνήσιο σπίτι τους, ακόμη και αν είναι εικονικό.

Ο κόσμος των άλλων, των «από τα κάτω», είναι το αντίστροφο του πρώτου. Καθορίζεται κυρίως από το γεγονός ότι είναι αποκομμένος από το παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνίας, με το οποίο οι «από τα πάνω» είναι συνδεδεμένοι και συντονίζουν τη ζωή τους. Είναι καταδικασμένοι να μείνουν στον ίδιο τόπο –άρα, θα περίμενε κάποιος, τα ενδιαφέροντα τους, μαζί με τα όνειρα και τις ελπίδες, να εστιάζουν στις «τοπικές υποθέσεις». Για αυτούς, ο αγώνας για επιβίωση δίνεται μέσα στην πόλη που κατοικούν, κερδισμένοι ή χαμένοι.

Πολλά μπορούν να ειπωθούν για αυτή την εικόνα. Υπάρχει μια ροπή προς τη σύγχρονη αστική ζωή (και στη ζωή –όπως την προέβλεψε ο Mumford, έχουμε μετακινηθεί στην κοινή μας ιστορία από μια πόλη που ήταν ο κόσμος, στον κόσμο που είναι μια πόλη). Η απόσχιση της νέας παγκόσμιας ελίτ από τις προηγούμενες συνδέσεις της με «το λαό», και το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των κατοίκων που αποχωρούν και αυτών που μένουν πίσω, εύλογα είναι οι σημαντικότερες αλλαγές που συνδέονται με τη διέλευση από το «στέρεο» στο πιο «ρευστό» στάδιο της νεωτερικης εποχής, σε επίπεδο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό[17]. Δεν υπάρχει τίποτα άλλο, παρά μόνο αλήθεια σε αυτή την εικόνα. Αλλά όχι ολόκληρη η αλήθεια. Για το δικό μας θέμα, πιο σημαντικό είναι το μέρος της αλήθειας που λείπει, είναι ένα χαρακτηριστικό ζωτικής σημασίας για τη σύγχρονη ζωή.

Το υπό αναζήτηση χαρακτηριστικό είναι η οικεία αλληλεπίδραση μεταξύ των παγκόσμιων πιέσεων και της μόδας μέσα από την οποία καθορίζονται, διαμορφώνονται και αναμορφώνονται οι τοπικές ταυτότητες. Είναι τραγικό λάθος να τοποθετεί κανείς τις «παγκόσμιες» και τις «τοπικές» πτυχές του σύγχρονου τρόπου ζωής και της πολιτικής ζωής σε δύο διαφορετικούς τόπους που επικοινωνούν μόνο οριακά, όπως θα προτείνει τελικά η «αποχώρηση» των «από πάνω». Στην πρόσφατα δημοσιευμένη μελέτη του, ο Michael Peter Smith[18] αντιτίθεται στην άποψη (που υποστηρίζει για παράδειγμα ο David Harvey ή ο John Friedman[19]) η οποία αντιπαραθέτει «μια δυναμική αλλά ατοπική λογική παγκόσμιων οικονομικών ροών» με μια «στατική εικόνα του τόπου και της τοπικής κουλτούρα», «που τώρα αποκτά αξία» ως «ζωτικός τόπος» «του να είναι-κανείς-στον κόσμο». Κατά τη γνώμη του Smith, «απέχοντας πολύ απ΄το να εκφράσουν μια στατική οντολογία του «είναι» ή της «κοινότητας», οι τοπικές κοινωνίες είναι δυναμικές κατασκευές «στα σκαριά».

Πράγματι, η γραμμή που χωρίζει τον αφηρημένο, «κάπου στο πουθενά» , χώρο των παγκόσμιων χειρισμών από τον απτό, συγκεριμένο «εδώ και τώρα» χώρο των «ντόπιων» μπορεί εύκολα να περάσει στον αιθέριο κόσμο της θεωρίας, στον οποίο το μπερδεμένο περιεχομενο της ιστορίας του καθενός «ισιώνει» ώστε να ταξινομηθεί και να εγκλωβιστεί, για λόγους καθαρότητας, ο καθένας στο δικό του διαμέρισμα. Η πραγματικότητα της αστικής ζωής δημιουργεί χάος στις τακτοποιημένες διαιρέσεις. Κομψά μοντέλα αστικής ζωής που αναπτύσσουν αιχμηρές αντιθέσεις κατά την εφαρμογή τους μπορεί να προσφέρουν αρκετή πνευματική ικανοποίηση στους κατασκευαστές θεωριών, αλλά λίγη πρακτική καθοδήγηση στους πολεοδόμους και ακόμη λιγότερη στους κατοίκους πόλεων που παλεύουν με τις προκλήσεις της αστικής ζωής.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι πραγματικές δυνάμεις που διαμορφώνουν τις συνθήκες σύμφωνα με τις οποίες λειτουργούμε όλοι, ρέουν στον παγκόσμιο χώρο, ενώ τα θεσμικά όργανα της πολιτικής μας δράσης παραμένουν σε μεγάλο βαθμό κολλημένα στο έδαφος. Είναι, όπως και πριν, τοπικά. Αυτό που ακολουθεί είναι ότι οι τελευταίοι επηρεάστηκαν από την εξοργιστική απουσία εξουσίας και αποτελεσματικής δράσης, και μάλιστα με ένα τρόπο κυρίαρχο στην πολιτική σκηνή. Απ' ότι φαίνεται όμως, υπάρχει μικρό-πολιτική στον εξωεδαφικό

17. Σχετικά με τη ρευστή (ή «λογισμική») νεωτερικότητα και τη διάκρισή της από τη στερεή (ή «μηχανολογική») μορφή της, βλ. το βιβλίο μου Liquid Modernity (Polity Press 2000).

18. Smith, M. P. (2002) Transnational Urbanism: Locating Globalization, Blackwell, σ. 54-5.

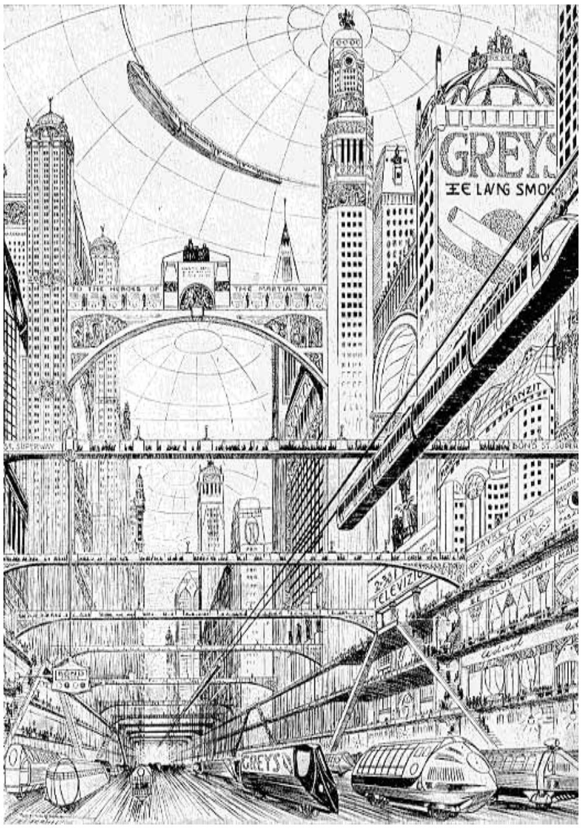
19. Βλ. Friedman, J. (1993) 'Where We Stand: a decade of world city research' στο P.L. Knox και P.J. Taylor (επιμ.) World Cities in a World System, Canbridge UP και Harvey, D. (1993) 'From Space to Place and Bach Again: Reflections on the Condition of Postmodernity' στο Bird, Curtis, Putnam, Robertson και Tickner (επιμ.) Mapping the Futures, Routledge.

20. Castells, M. (1997) The Power of Identity, Blackwell, σ. 61.

21. Castells, M. "Grassrooting the Space of Flows", in Cities in the Telecommunication Age: The Fracturing of Geographies, σ. 20-1.

κυβερνοχώρο, την παιδική χαρά των δυνάμεων. Στον δικό μας παγκοσμιοποιημένο κόσμο, η πολιτική τείνει να είναι όλο και περισσότερο, με πάθος, συνειδητά τοπική. Μην έχοντας πρόσβαση στον κυβερνοχώρο, μένει πίσω και αναλαμβάνει τα «άμεσης πρόσβασης» θέματα, τοπικά ζητήματα, σε σχέση με τη γειτονιά. Για τους περισσότερους από μας και για τον περισσότερο χρόνο, αυτά φαίνεται να είναι τα μοναδικά θέματα για τα οποία «μπορούμε να κάνουμε κάτι», να ασκήσουμε επιρροή, να τα διορθώσουμε, να τα βελτιώσουμε. Μόνο σε «τοπικά ζητήματα» η δράση μας μπορεί να «κάνει την διαφορά», όσο για τα υπόλοιπα, τα «υπερ-τοπικά» θέματα, «δεν υπάρχει εναλλακτική» (ή έτσι τουλάχιστον μας λένε συνέχεια οι τοπικοί αρχηγοί και οι περισσότεροι άνθρωποι που ξέρουμε). Υποψιαζόμαστε λοιπόν, ότι θα ολοκληρώσουν το έργο τους ότι κι αν κάνουμε, με τα ανεπαρκή μας μέσα. Και έτσι, ακόμα και τα ζητήματα με αδιαμφισβήτητα παγκόσμιο χαρακτήρα, με βαθιές και σκοτεινές ρίζες και αιτίες, εισέρχονται στην πολιτική μας σφαίρα μόνο μέσω των τοπικών επιπτώσεων τους. Η αναμφισβήτητη παγκόσμια μόλυνση της ατμόσφαιρας ή των υδάτων μετατρέπεται σε πολιτικό ζήτημα όταν μια χωματερή για τοξικά απόβλητα πάει να εγκατασταθεί δίπλα στο σπίτι μας ή στη γειτονιά μας. Η αυξανόμενη ανησυχία για την εμπορευματοποίηση της υγείας, αναμφίβολα μια συνέπεια του ανταγωνισμού των πολυεθνικών της φαρμακοβιομηχανίας, αποκτά πολιτική σκοπιά όταν το γειτονικό νοσοκομείο γκρεμίζεται ή καταργείται το γηροκομείο. Οι κάτοικοι της Νέας Υόρκης, που έπρεπε να αντιμετωπίσουν το χάος που προκάλεσε η παγκόσμια τρομοκρατία –και τα συμβούλια και οι αρχηγοί των υπόλοιπων πόλεων που έπρεπε να αναλάβουν την ευθύνη για την ατομική ασφάλεια των πολιτών, θεωρούνται πλέον ευάλωτοι μπροστά σε δυνάμεις πολύ πέρα από την κυριότητα οποιουδήποτε δήμου. Η παγκόσμια καταστροφή της ζωής και ο ξεριζωμός εδραιωμένων πληθυσμών εισάγεται στον ορίζοντα της πολιτικής μας δράσης όταν οι πολύχρωμοι οικονομικοί μετανάστες συνωστίζονται στους κάποτε ομοιόμορφους δρόμους... Για να μην μακρηγορώ: οι πόλεις έχουν μετατραπεί σε χωματερές των παγκόσμιων προβλημάτων. Οι κάτοικοι των πόλεων και οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι τους έχουν βρεθεί αντιμέτωποι με ένα έργο που δε μπορούν με καμιά φαντασία να εκπληρώσουν: το να πρέπει να βρίσκουν τοπικές λύσεις στις παγκόσμιες αντιθέσεις.

Εξού και το παράδοξο που διαπίστωσε ο Castells[20], «όλο και περισσότερη τοπική πολιτική, σε ένα κόσμο δομημένο από όλο και αυξανόμενες παγκόσμιες διαδικασίες». «Υπήρχε παραγωγή νοήματος και ταυτότητας: η γειτονιά μου, η κοινότητα μου, η πόλη μου, το σχολείο μου, το δέντρο μου, το ποτάμι μου, η παραλία μου, η εκκλησία μου, η γαλήνη μου, το περιβάλλον μου». «Ανυπεράσπιστοι μπροστά στην παγκόσμια λαίλαπα, οι άνθρωποι κολλημένοι στον εαυτό τους». Να σημειωθεί ότι όσο περισσότερο είναι «κολλημένοι στον εαυτό τους», τόσο περισσότερο «ανυπεράσπιστοι είναι απέναντι στην παγκόσμια λαίλαπα», αλλά επίσης και πιο ανήμποροι –προς μεγάλη χαρά των παγκόσμιων διαχειριστών, οι οποίοι δεν έχουν κανένα λόγο να φοβούνται τους ανυπεράσπιστους- να ορίζουν τα τοπικά, δηλαδή τα φαινομενικά δικά τους νοήματα και ταυτότητες. Όπως αναφέρει σε άλλο σημείο ο Castells[21], η δημιουργία του «ρευστού χώρου» θέτει μια νέα (παγκόσμια) ιεράρχηση της κυριαρχίας-μέσω-της-απειλής-της-αποχώρησης. Ο «ρευστός χώρος» μπορεί να «ξεφύγει από τον έλεγχο κάθε ντόπιου»- ενώ (και επειδή!) «ο χώρος του τόπου είναι περιορισμένος, τοπικός, και έτσι όλο και πιο αδύναμος σε σχέση με την ευελιξία του ρευστού χώρου, με μοναδική ευκαιρία αντίδρασης των ίδιων των περιοχών, την πιθανότητα να αρνηθούν το δικαίωμα προσγείωσης των δυσβάσταχτων ροών –για να δουν τελικά ότι θα προσγειωθούν σε μια άλλη κοντινή περιοχή, προκαλώντας έτσι την περιθωριοποίηση των επαναστατημένων κοινοτήτων».

22. Transnational Urbanism, σ. 108.

23. Sanchez Prieto, M. (2001) 'Escape from Social Utopia: New Art in Argentina and Chile', Third Text, σ. 75-84.

Οι τοπικές πολιτικές –και κυρίως οι αστικές πολιτικές– έχουν υπερφορτωθεί, είναι αναμενόμενο λοιπόν να μετριάσουν τις συνέπειες της εκτός ελέγχου παγκοσμιοποίησης με μέσα και πόρους που η ίδια η παγκοσμιοποίηση κατέστησε ανεπαρκή.

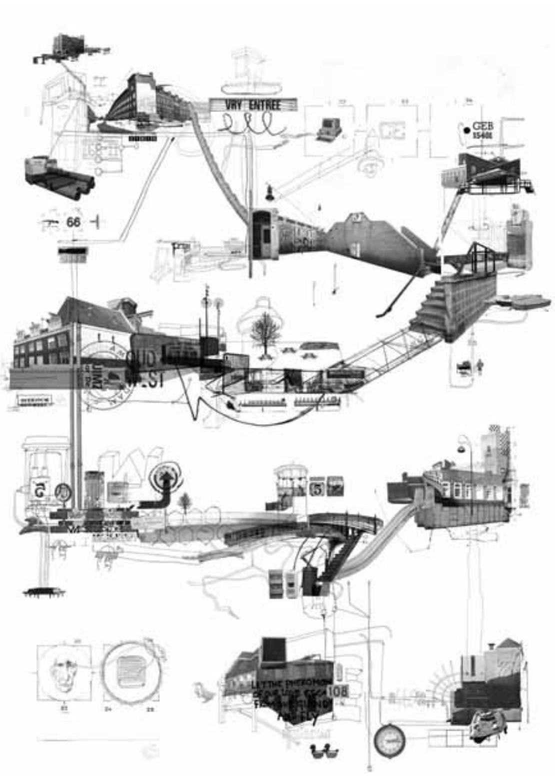
Στον ταχέως παγκοσμιοποιημένο κόσμο, κανένας δεν είναι εύκολα και απλά «παγκόσμιος διαχειριστής». Το περισσότερο που μπορούν να καταφέρουν τα μέλη της παγκόσμιας ελίτ είναι ένα πιο ευρύ πεδίο εφαρμογής της κινητικότητας τους. Εάν τα πράγματα γίνουν πολύ έντονα για να είναι άνετα, και ο χώρος γύρω από τις κατοικίες της πόλης αποδειχθεί πολύ επικίνδυνος και δύσκολος να τον διαχειριστούν, μπορούν να μετακινηθούν κάπου αλλού –μια επιλογή που δεν είναι εύκολη για τις υπόλοιπες κοντινές γειτονιές. Η δέσμευση τους προς τα ζητήματα της πόλης είναι μάλλον λιγότερο συνεπής σε σχέση με αυτούς που έχουν λιγότερη ελευθερία να σπάσουν το δεσμό μονομερώς. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι στην αναζήτηση «νοήματος και ταυτότητας», την οποία χρειάζονται εξίσου με τον διπλανό τους, μπορούν να αφήσουν εκτός υπολογισμών το μέρος που κατοικούν και εργάζονται. Είναι κομμάτι του χώρου της πόλης, όπως όλοι οι υπόλοιποι άντρες και γυναίκες, και οι επιδιώξεις της ζωής τους αναγράφονται σε αυτόν. Σαν παγκόσμιοι διαχειριστές, ίσως να περιφέρονται στον κυβερνοχώρο. Αλλά σαν ανθρώπινα όντα, κινούνται και παραμένουν στον φυσικό χώρο. Το περιβάλλον καθορίζεται και συνεχώς προσαρμόζεται εκ νέου βάσει των ανθρώπινων αγώνων για το νόημα και την ταυτότητα τους. Η ανθρώπινη εμπειρία περισυλλέχτηκε και τα μηνύματα της συγκεντρώθηκαν, οργανώθηκαν, εγίναν αποδεκτά ή απορρίφτηκαν και τέθηκαν υπό διαπραγμάτευση, ανά τον κόσμο. Είναι λοιπόν σε αυτά τα μέρη, και από αυτά τα μέρη, που οι ανθρώπινες επιδιώξεις και επιθυμίες γεννήθηκαν, και έζησαν με την ελπίδα να εκπληρωθούν, απογοήτευσαν τον κίνδυνο –και τις περισσότερες φορές– απογοητεύτηκαν.

Οι σύγχρονες πόλεις είναι το πεδίο μάχης στο οποίο οι παγκόσμιες δυνάμεις, τα τοπικά νοήματα και οι ταυτότητες συναντιούνται, συγκρούονται και αναζητούν μια ικανοποίηση, ή απλά έναν διακανονισμό –μια αίσθηση συμβίωσης που ελπίζουν να φέρει τελικά την ειρήνη, αλλά σαν κανόνας πλέον αποδεικνύεται, ότι φέρει απλά μια ανακωχή, ένα διάλειμμα για να επαναφέρουν τις τσακισμένες άμυνες και να αναδιοργανώσουν τις μάχιμες μονάδες. Είναι αυτή η αντιπαράθεση, και όχι κάποιος μεμονωμένος παράγοντας, που θέτει σε κίνηση και καθοδηγεί τις δυναμικές της «ρευστής πόλης». Και για να μην υπάρχει κάποιο λάθος: οποιασδήποτε πόλης, αλλά όχι όλων στον ίδιο βαθμό. Ο Michael Peter Smith στο πρόσφατο ταξίδι του στην Κοπεγχάγη[22] έχει καταγράψει σε περίπατο μιας ώρας «μικρές ομάδες Τούρκων, Αφρικανών, και μεταναστών από τη Μέση Ανατολή», παρατήρησε «πολλές γυναίκες με μαντήλα», διάβασε «πινακίδες σε διάφορες μη-ευρωπαϊκές γλώσσες», και είχε «μια πολύ ενδιαφέρουσα κουβέντα με ένα ιρλανδό barman, σε μια αγγλική pub, απέναντι από το Tivoli Garden». Αυτές οι εμπειρίες πεδίου αποδεικνύονται χρήσιμες, λέει ο Smith στη διάλεξη που έδωσε μετά το ταξίδι, «όταν κάποιος επέμεινε ότι η διεθνικότητα είναι φαινόμενο των «παγκόσμιων πόλεων» όπως η Νέα Υόρκη ή το Λονδίνο, αλλά έχει μικρή σχέση με νησιωτικές πόλεις όπως η Κοπεγχάγη».

Ρευστή νεωτερική πόλη, ή εκεί όπου οι χώροι της ροής και οι χώροι των τόπων συναντιούνται

Οι πόλεις του κόσμου, όλες αλλά και οποιαδήποτε από αυτές, επηρεάζονται από τη νέα παγκόσμια αλληλεξάρτηση όλων των κομματιών της ανθρωπότητας, όσο απομακρυσμένα, απομονωμένα και περιφερειακά και αν είναι αυτά. Οι επιπτώσεις της αλληλεξάρτησης μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο εμφανείς, μπορεί να φτάνουν με κεραυνοβόλα ταχύτητα ή να είναι καθυστερημένες, αλλά κανένας τόπος δεν έχει πραγματική ανοσία στην εισβολή τους. Είναι της μόδας σήμερα να

κάνει κανείς λόγο για «πολλαπλές νεωτερικότητες» -αλλά από μια κρίσιμη άποψη όλες οι νεωτερικότητες είναι εκπληκτικά παρόμοιες: σύμφωνα με το πόσο ευάλωτες είναι στην παγκόσμια εξάρτηση. Για τις τέχνες στη Λατινική Αμερική, τόπο που συχνά αναπαρίσταται ως «μια ξεχωριστή ήπειρος» που θέτει τη δική της εκδοχή της σύγχρονης ζωής ενάντια στις εσκεμμένα ομοιογενείς παγκόσμιες πιέσεις, η Margarita Sanchez Prieto πρόσφατα παρατήρησε[23] ότι «μεταφράζουν τη νέα πολιτιστική ατμόσφαιρα ή το περιβάλλον που διαμορφώνει την καθημερινότητα: καθημερινές εμπειρίες που χαρακτηρίζονται από μια αύξηση της ιδιωτικοποίησης… και την εδραίωση ενός τρόπου ζωής δομημένου από την αποπλάνηση και την απάθεια. Όλα αυτά είναι τα χαρακτηριστικά προϊόντα μιας εποχής εμπορικής οικονομίας και καταναλωτισμού, καθώς και μια αναζωογόνηση του παρόντος ως αποτέλεσμα μιας εξασθένησης της τελεολογικής αντίληψης περί προόδου και πίστης στο μέλλον…» Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις τέχνες που εκτίθενται στο Metropolitan Museum of Modern Art, στην Tate Gallery, στη Luisiana ή στο Charlotenburg…

Στην αντιπαράθεση ανάμεσα στο «χώρο των ροών» και στο «χώρο των τόπων», κανένας από τους αντιμαχόμενους δεν μπορεί να διεκδικήσει προτεραιότητα και κανένας δεν μπορεί να απορριφθεί ως ξένος ή φτιαχτός. Αντίθετα σύμφωνα με τη διαδεδομένη άποψη, τα νοήματα και οι ταυτότητες που είναι τοπικά δεν είναι η «πραγματική πραγματικότητα» της πόλης που δέχεται την επίθεση, παραμορφωμένη και διαβρωμένη από την καρκινική εξάπλωση του «υπερεθνικού» ξεριζωμού. Η μάχη τους δεν είναι μια ενδιάμεση κατάσταση από την οποία ο ένας θα βγει νικητής. Άλλοι πόλεμοι, που μπορεί να καταλήγουν με το νικητή να γίνεται ο μοναδικός ηγέτης του πεδίου μάχης από το οποίο ο αντίπαλος έχει κυνηγηθεί και εξοριστεί –αυτή βέβαια, είναι μια ολότελα απίθανη προοπτική για την αστική σύγκρουση των δύο στενά συνυφασμένων διαστάσεων της ρευστής-νεωτερικής ζωής. Κανένας από τους δύο χώρους δεν μπορεί να επιβιώσει από μόνος του. Και οι δύο μπορούν να ζήσουν μόνο σε αμοιβαίο εναγκαλισμό. Ο «χώρος των ροών» χρειάζεται από τον φαινομενικό του αντίπαλο -το «χώρο των τόπων»- να ανταποκρίνεται σε ανθρώπινες ανάγκες στις οποίες είναι ο ίδιος ανίκανος να ανταπεξέλθει. Εξάλλου, οφείλει τη δύναμή του στην ξεκάθαρη άρνηση να νοιάζεται για τέτοιες ανάγκες. Ο «χώρος των τόπων» χρειάζεται από τον ομολογημένο αντίπαλό του –δηλαδή το «χώρο των ροών»- να τραβά, να απορροφά και να συγκρατεί τη συνεχή εισροή ανθρώπινων παθών. Εξάλλου, οφείλει τη διαρκή έλξη του, άρα και την τροφή της ενέργειάς του, στις διαρκείς απώλειες αναγκών που αναζητούν απελπισμένα ένα καταφύγιο. Οι δύο δηλωμένοι εχθροί μπορούν να ζήσουν μόνο σε μια κατάσταση μάχης· κανένας δε θα επιβίωνε μιας νίκης. Κανένας δε θα επιβίωνε ούτε από τη λήξη των εχθροπραξιών, αν μπορούσε κανείς έστω να σκεφτεί μια τέτοια λήξη. Η διαμάχη τους μπορεί να είναι οτιδήποτε άλλο παρά ένας πόλεμος τριβής.

Το μεγαλύτερο μέρος της αλλαγής που έρχεται, και θα συνεχίσει να έρχεται, δεν μπορεί να εξηγηθεί παρά μόνο με αναφορά σε έναν από τους δύο συνυφασμένους/αντιμαχόμενους/συμπληρωματικούς/συνεργαζόμενους χώρους. Οι αλλαγές προκύπτουν από την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο, και αποκλειστικά σε αυτό το πλαίσιο της αλληλεπίδρασης μπορούν να γίνουν κατανοητοί και (αν είναι δυνατό) διαχειρίσιμοι. Για αυτόν το λόγο και οι αλλαγές ξεφεύγουν περίτρανα από τις προσδοκίες, πόσο μάλλον από τον έλεγχο, κάθε μεμονωμένης υποστήριξης (τοπικά συμφέροντα ή προώθηση παγκόσμιων τάσεων). Η κάθε πλευρά θα έπρεπε να εκτιμά τις κινήσεις της άλλης, και πολλές από τις πρωτοβουλίες της κάθε πλευράς θα ήταν απαντήσεις στην πρώτη κίνηση

της άλλης. Ο διεξοδικός σχεδιασμός (και ειδικά ο μακροπρόθεσμος διεξοδικός σχεδιασμός) του μέλλοντος της πόλης, που πάντα ήταν ένα εγχείρημα άκαρπο και κάποιες φορές αντιπαραγωγικό, μοιάζει σήμερα, περισσότερο από ποτέ, παράλογος και χωρίς προοπτικές.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την εύστοχη ορολογία του Franz Rosenzweig (ακόμα και αν εισήχθη και αναπτύχθηκε σε ένα διαφορετικό πλαίσιο[24]) και να πούμε ότι για να είναι ο αστικός σχεδιασμός βιώσιμη πρόταση, πρέπει να υιοθετήσει τη στρατηγική της «γραμματικής» και όχι της «λογικής» σκέψης -το είδος στρατηγικής που, αμεθόδευτα, χρησιμοποιείται από την ομιλία και εξελίσσεται σε διάλογο. «Η ομιλία δεσμεύεται από τον χρόνο και τρέφεται από τον χρόνο». Η ομιλία «δεν ξέρει εκ των προτέρων ακριβώς πού θα τελειώσει. Παίρνει τα συνθήματά της από άλλους. Στην πραγματικότητα, ζει χάρη στη ζωή κάποιου άλλου, είτε αυτός ο άλλος είναι εκείνος που ακούει μια ιστορία, απαντάει στην πορεία ενός διαλόγου, ή συμμετέχει σε ένα τραγούδι». Η αντίθετη (και απόλυτα λανθασμένη, μια και είναι ξεκάθαρα αυτοκαταστροφική) στρατηγική θα ήταν να δρα σαν «σκεπτόμενος που ξέρει τις σκέψεις του εκ των προτέρων». Εκείνη η αντίθετη στρατηγική αφοπλίζει και αποδυναμώνει τον χρήστη της απέναντι στις μεταπτώσεις της εν εξελίξει συζήτησης: καθιστά το υποκείμενο ανέτοιμο για τους ελιγμούς της συζήτησης, μια διαδικασία κατά την οποία «συμβαίνει κάτι». Χρειαζόμαστε ετοιμότητα, όχι σχέδια. Χρειαζόμαστε την ετοιμότητα που επιτρέπει τον εντοπισμός της ανερχόμενης πρόκλησης όταν ακόμα είναι εντός των δυνατοτήτων του υποκειμένου να αντιδράσει, και που οικειοποιείται τα λάθη όταν είναι ακόμα δυνατό να διορθωθούν. Αυτού του είδους η ετοιμότητα θα ήταν η κεντρική ανησυχία αυτού που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε, παίρνοντας το ίχνος από τον Rosenzweig, «γραμματικό σχεδιασμό» ή «διαλογικό σχεδιασμό»: ένας σχεδιασμός που αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι μόνος στο έδαφος και ούτε απολαμβάνει αδιαίρετο έλεγχο του εδάφους, και ότι δεν τον παίρνει να επιλέξει τη μοναξιά, ή να επιτρέψει να αφεθεί μόνος -εφόσον το αντίτιμο θα ήταν η απώλεια του ελέγχου των στόχων και των αντικειμένων του και η αυτοπροκαλούμενη ανικανότητα.

Ασφάλεια εναντίον ελευθερίας, ή η αντινομία της αξίας της αστικής ζωής

Ο συνδυασμός των παγκοσμιοποιητικών πιέσεων και της εδαφικά προσανατολισμένης αναζήτησης ταυτότητας που βάζει σε κίνηση και οδηγεί τη δομική ανάπτυξη της πόλης αντανακλάται στις φαινομενικά αντικρουόμενες επιθυμίες και προσδοκίες των κατοίκων. Από τη μία υπάρχει η επίμονη και συνεπής «MacDonaldοποίηση» του αστικού περιβάλλοντος (ο όρος εισήχθη και πρωτοχρησιμοποιήθηκε πριν από μια δεκαετία από τον George Ritzer[25]), με την πιεστική τάση για τυποποίηση και με συνέπεια την ανιαρή ομοιομορφία του αστικού περιβάλλοντος. Όποιοι και αν είναι οι τροχοί κίνησης αυτής της διαδικασίας, η ενθουσιώδης αποδοχή των αποτελεσμάτων της από τους πελάτες τους είναι ο τροχός που ορίζει την ταχύτητά της. Οι κάτοικοι μιας πόλης, στην οποία όλες οι ρουτίνες «σπάνε» τακτικά και κανένα γνώριμο ορόσημο δεν είναι

πραγματικά άτρωτο μπροστά στην παλίρροια της διαρκούς αλλαγής, λαχταρούν τη σπάνια παρηγοριά της προβλεψιμότητας και της τακτικότητας, και τα εστιατόρια MacDonald's, όπως και η γρήγορα επεκτεινόμενη οικογένεια των μιμητών τους, υπόσχονται -και παρέχουν- το «νησί» και για τις δύο. Εδώ, επιτέλους, μπορεί κανείς να αισθανθεί ασφαλής: μπορεί κανείς να είναι σίγουρος ότι θα πάρει αυτό που περιμένει και θέλει. Όσο λιγότερο προβλέψιμη γίνεται η ευρύτερη σκηνή της πόλης, τόσο ανεβαίνει η αξία των μικρο-περιοχών, όπως τα εστιατόρια MacDonald, ή τα καφέ Starbuck, ή τα φαγάδικα Steak House και Pizza Hut, που παρέχουν μια καλοδεχούμενη ανακούφιση από την μπερδεμένη και ανήσυχη καινοτομία.

Επιπλέον πλεονεκτήματα της «MacDonaldοποίησης» αποτελούν η ικανοποίηση της ανάγκης των παγκόσμιων ανθρώπων των επιχειρήσεων να χαλαρώνουν(τουλάχιστον περιστασιακά), και των περιπετειωδών τουριστών, οι οποίοι παρά την όρεξή τους για αλλαγή τόπου δε θέλουν το μέρος να αποτελεί και πολύ μεγάλη αλλαγή, οπότε λαχταρούν μια όαση οικειότητας μέσα σε ένα ξένο περιβάλλον που απαιτεί επαγρύπνηση. Η αλυσίδα ξενοδοχείων Holiday Inn, που εξυπηρετεί κυρίως τους ανθρώπους των παγκόσμιων επιχειρήσεων, υπόσχεται στους πελάτες ότι δε θα υπάρχει «καμία έκπληξη», ενώ τα τουριστικά θέρετρα που στοχεύουν στον μαζικό τουρισμό «προσφέρουν μια ευρεία επιλογή από ρουτινοποιημένες δραστηριότητες σε εξωτικά σκηνικά όπου ο επισκέπτης μπορεί να μείνει χωρίς να πρέπει να διακινδυνεύσει στο άγνωστο και απρόβλεπτο περιβάλλον της τοπικής ζωής σε ένα τροπικό νησί[26]».

Με τις ελπίδες για μια τακτοποιημένη, διάφανη και προβλέψιμη «ιδεατή πόλη» να έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί και να έχουν μείνει με ελάχιστη ισχύ (ή ακόμα και αξιοπιστία), οι τεθλιμμένες ουτοπικές επιθυμίες για το εξαίσια φιλικό προς τον άνθρωπο περιβάλλον που συνδυάζει την ενδιαφέρουσα ποικιλία με την ασφάλεια, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο κανένα από τα δύο αυτά απαραίτητα για την ευτυχία συστατικά, έχουν εστιαστεί σε μικρότερους, και άρα πιο εφικτούς και ρεαλιστικούς, στόχους. Αντί να παλεύουμε να αναμορφώσουμε τον δρόμο, ας τον απελευθερωθούμε από τους κινδύνους του, ας τρέξουμε να βρούμε καταφύγιο και ας κλειδώσουμε την πόρτα πίσω μας. Οι αλυσίδες από αραιά, αλλά ευρέως εξαπλωμένες μίνι-ουτοπίες παγιωμένες ως πραγματικότητες είναι η δεύτερη καλύτερη επιλογή, υποκατάστατα «του φτωχού» για εκείνη τη μία μεγάλη ουτοπία, γνωστή για τη διαρκή της τάση να αψηφά την πραγματικότητα που δεν προσαρμόζεται στο σχήμα της.

Το μαγικό κράμα ασφάλειας και περιπέτειας -επίβλεψης και ελευθερίας, ρουτίνας και έκπληξης, ομοιότητας και ποικιλίας- αναζητάται, με ανάμικτη επιτυχία, σε ένα αρχιπέλαγος από προκατασκευασμένα νησιά με προσχεδιασμένη τάξη, με τεράστιο ζήλο για την ελπίδα να βρεθεί αυτό το θεσπέσιο αμάλγαμα στις ακτές τους να ξεθωριάζει και να διαλύεται. Η λαχτάρα για καταφύγια έχει τη μυστήρια τάση να αυτοτροφοδοτείται: μόνο και μόνο επειδή η αναζήτηση έχει εστιαστεί στις οάσεις, ο κόσμος ανάμεσά τους μοιάζει όλο και πιο πολύ σαν έρημος. Οι έρημοι όμως είναι διφορούμενοι τόποι: είναι το υλικό από το οποίο πλάθονται τόσο οι ρομαντικοί ρεμβασμοί, όσο και οι πεζοί φόβοι. Σε αντίθεση με τις ίδιες τις οάσεις, μέσα στις οποίες τα πάντα είναι προσχεδιασμένα, προμελετημένα, ασφαλή ενάντια στην κακοτυχία και προστατευμένα με εγγύηση επιστροφής χρημάτων, ο κόσμος ανάμεσα στα νησιά της ασφαλούς περιπέτειας -οι φαρδείς και οι στενοί δρόμοι της πόλης της καθημερινότητας, οι ευρύχωρες και οι πηγμένες πλατείες της, τα φωτεινά και τα σκοτεινά περάσματα, οι κοντινές και οι μακρινές γειτονιές της πόλης- δελεάζουν με την υπόσχεση ενός τζόγου: υπάρχουν συναρπαστικές περιπέτειες και ανείπωτοι κίνδυνοι αναμεμειγμένα σε αναλογίες που δεν μπορεί να υπολογίσει ο δύστυχος περιπατητής, και που εμφανίζονται με μια ακολουθία που δεν μπορεί να προβλέψει. Η μη δοκιμασμένη και άγνωστη περιπέτεια είναι το στοιχείο που έλκει στην πόλη· το μη δοκιμασμένο και άγνωστο ρίσκο είναι το στοιχείο που απωθεί.

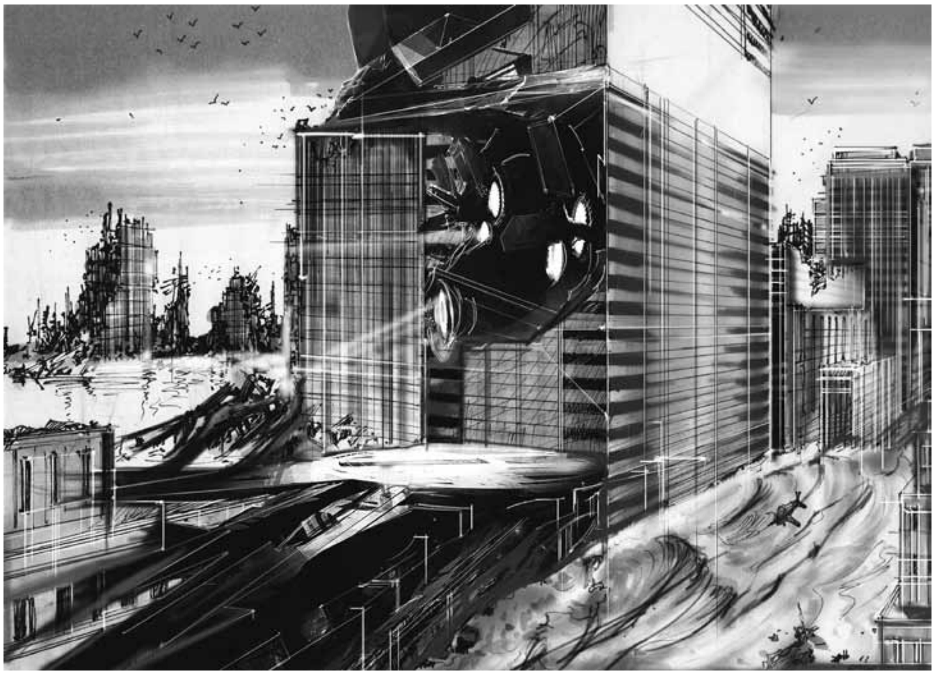
24. Rosenzweig, F. (1999) Understanding the Sick and the Healthy: A View of World, Man, and God, Harvard UP, σ. 14.

25. Βλ. Ritzer, G. (1993) The MacDonaldization of Society, Pine Forge Press.

26. Hannigan, J. (1998) Fantasy City: Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis, Routledge, σ. 82.

Ο John Hannigan έχει κάνει αναδρομή στην περίπλοκη διαδρομή της πρόσφατης ιστορίας των αμερικανικών πόλεων. Αυτό που μαθαίνουμε από τη μελέτη του είναι ότι ο ξαφνικός τρόμος για το έγκλημα που παραμονεύει στις σκοτεινές γωνίες των κέντρων των πόλεων χτύπησε τους κατοίκους των αμερικανικών μητροπολιτικών περιοχών στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα και οδήγησε στη «λευκή έξοδο» από τα κέντρα των πόλεων -παρόλο που, λίγα μόνο χρόνια πριν, εκείνα τα «κέντρα των πόλεων» αποτελούσαν ισχυρούς μαγνήτες για τα πλήθη που λαχταρούσαν να απολαύσουν εκείνη τη μαζική διασκέδαση που μόνο τα κέντρα των μεγάλων πόλεων, και όχι οι άλλες, λιγότερο πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές, μπορούσαν να προσφέρουν. Ανεξάρτητα από το εάν εκείνος ο φόβος είχε πραγματική βάση ή εάν η ξαφνική έκρηξη της εγκληματικότητας ήταν κατασκεύασμα της πυρετώδους φαντασίας· τα ερημωμένα και εγκαταλελειμμένα κέντρα των πόλεων, «ένας φθίνων αριθμός ανθρώπων που αναζητούν απολαύσεις και μια ακόμα μεγαλύτερη αντίληψη των πόλεων ως επικίνδυνα μέρη να βρεθεί κανείς» ήταν το αποτέλεσμα. Για μια τέτοια πόλη, το Detroit, ένας άλλος συγγραφέας παρατήρησε το 1989[27] ότι οι «δρόμοι της είναι τόσο έρημοι μετά το σούρουπο που η πόλη μοιάζει με πόλη φάντασμα –όπως και η Washington, DC· η πρωτεύουσα του έθνους. Ο Hannigan θεωρεί ότι είχε αρχίσει μια αντίστροφη τάση προς το τέλος του αιώνα. Μετά από πολλά χρόνια λιτότητας με πανικό του τύπου «μη βγεις απόψε» και με τις «ερημοποιητικές» του επιπτώσεις στις πόλεις, οι Αμερικανοί δημογέροντες σε σύμπραξη με τους επενδυτές πάλεψαν για να ξανακάνουν τα κέντρα των πόλεων διασκεδαστικά και μαγνήτες για τους επίδοξους γλεντζέδες, καθώς «η ψυχαγωγία επιστρέφει στο κέντρο της πόλης» και οι «ημερήσιοι εκδρομείς» έλκονται και πάλι στο κέντρο με την ελπίδα να βρουν εκεί κάτι «συναρπαστικό, ασφαλές και μη διαθέσιμο στα προάστια[28]».

Ομολογουμένως, αυτές οι απότομες, νευρωτικές στροφές 180 μοιρών στην κατάσταση των πόλεων είναι στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τους επίμονους φυλετικούς ανταγωνισμούς και εχθρότητες, που συνήθως κοχλάζουν και ενίοτε εκρήγνυνται, πιο εξέχουσες και αιφνίδιες απ' ότι αλλού, όπου η φυλετική διαμάχη και η προκατάληψη δεν πυροδοτούν αισθήματα αβεβαιότητας και σύγχυσης που σιγοκαίνε. Με μια ηπιότερη, πιο μετριασμένη μορφή, η αμφιθυμία της έλξης και της απώθησης και η εναλλαγή πάθους και αποστροφής προς, τη ζωή στη μεγάλη πόλη σημαδεύουν, ωστόσο, την ιστορία πολλών, ίσως των περισσότερων, Ευρωπαϊκών πόλεων.

Αναμιξοφιλία εναντίνον αναμιξοφοβίας, ή η συμπεριφοριακή αντινομία της αστικής ζωής[29]

Ότι και αν συμβαίνει στην ιστορία των πόλεων, και όσο δραστικά και αν μεταμορφώνεται η χωρική δομή, η όψη και το ύφος τους με το πέρασμα των χρόνων και των αιώνων, ένα χαρακτηριστικό παραμένει σταθερό: οι πόλεις είναι χώροι όπου ξένοι μένουν και κινούνται σε στενή εγγύτητα μεταξύ τους. Καθώς είναι μόνιμο συστατικό της αστικής ζωής, η πανταχού παρουσία ξένων στο οπτικό και απτικό πεδίο προσθέτει και έναν βαθμό αδιάκοπης αβεβαιότητας σε όλες τις επιδιώξεις των κατοίκων των πόλεων· αυτή η παρουσία, που είναι αδύνατο να αποφευχθεί για περισσότερο από μια σύντομη στιγμή, είναι μια αθάνατη πηγή άγχους και της, συνήθως, αδρανούς επιθετικότητας που ενίοτε εκρήγνυται. Ο αέναος, ακόμα κι όταν είναι υποσυνείδητος, φόβος του αγνώστου αναζητά απεγνωσμένα αξιόπιστες διεξόδους. Οι συσσωρευμένες αγωνίες τείνουν να ξεφορτώνονται εναντίον της επιλεγμένης κατηγορίας «ξένων» που χρησιμοποιείται για να ενσαρκώσει «την ίδια την παραξενιά». Με την εκδίωξή τους από τα σπίτια και τα μαγαζιά κάποιου, το τρομακτικό φάντασμα της αβεβαιότητας, για λίγο, εξορκίζεται. Το ομοίωμα του τρομερού τέρατος της ανασφάλειας καίγεται. Τα συνοριακά φράγματα που επιμελώς ορθώνονται ενάντια στους «ψευδείς αιτούντες άσυλο» και στους οικονομικούς μετανάστες, ορθώνονται με την ελπίδα να ενισχύσουν μια ασταθή, ακανόνιστη και απρόβλεπτη ύπαρξη. Αλλά η ρευστή-νεωτερική ζωή είναι καταδικασμένη να παραμείνει ακανόνιστη και ιδιότροπη, και έτσι η ανακούφιση είναι σύντομη, και οι ελπίδες που συνδέονται με τα «σκληρά και αποφασιστικά μέτρα» τσακίζονται μόλις υψώνονται.

Ο ξένος είναι, εξορισμού, ένα υποκείμενο που υποκινείται από προθέσεις που μπορεί κανείς να μαντέψει, στην καλύτερη περίπτωση, αλλά που δε θα μάθει ποτέ με βεβαιότητα. Ο ξένος είναι η άγνωστη μεταβλητή σε όλες τις εξισώσεις που υπολογίζονται όταν λαμβάνονται αποφάσεις για το τί θα κάνει και πώς θα φερθεί κανείς· και άρα, ακόμα και όταν δεν φέρονται επιθετικά ή με έμπρακτη αγανάκτηση, η παρουσία ξένων εντός του πεδίου δράσης προκαλεί ανησυχία, καθώς καθιστά δύσκολη την πρόβλεψη των επιπτώσεων της δράσης και των πιθανοτήτων επιτυχίας ή αποτυχίας της. Το να μοιράζονται το χώρο με ξένους, το να ζουν σε ανεπιθύμητη αλλά ενοχλητική εγγύτητα με ξένους, είναι η κατάσταση από την οποία οι κάτοικοι της πόλης βρίσκουν δύσκολο, ίσως απίθανο, να αποδράσουν. Η εγγύτητα των ξένων είναι η μοίρα τους, και πρέπει να πειραματιστούν με αυτόν τον τρόπο ζωής (modus vivendi), να τον δοκιμάσουν και να τον ελέγξουν, και (αν όλα πάνε καλά) να τον βρούνε προκειμένου να κάνουν την συγκατοίκηση ευχάριστη και τη ζωή υποφερτή. Αυτή η ανάγκη είναι «δεδομένη», αδιαπραγμάτευτη· αλλά ο τρόπος με τον οποίο οι κάτοικοι της πόλης ικανοποιούν αυτήν την ανάγκη είναι ζήτημα επιλογής. Και επιλογή γίνεται καθημερινά –είτε με πράξη είτε με παράληψη, εκ σχεδίου ή εξ ορισμού· με συνειδητή απόφαση ή απλώς ακολουθώντας, τυφλά και μηχανικά, τα συνήθη μοτίβα· με κοινή συζήτηση και διαβούλευση ή απλώς ακολουθώντας, ατομικά, τα αξιόπιστα, επειδή είναι τώρα της μόδας και δήθεν κατοχυρωμένα, μέσα.

Για το São Paulo, τη μεγαλύτερη, πολυπληθέστερη και πιο γρήγορα αναπτυσσόμενη Βραζιλιάνικη πόλη, η Teresa Caldeira[30] γράφει: «Το São Paulo είναι σήμερα μια πόλη τοίχων. Φυσικά εμπόδια έχουν κατασκευαστεί παντού –γύρω από σπίτια, πολυκατοικίες, πάρκα, πλατείες, κτίρια γραφείων και σχολεία… Μια νέα αισθητική ασφάλειας διαμορφώνει όλους τους τύπους κατασκευής και επιβάλει μια νέα λογική παρακολούθησης και απόστασης…» Όποιος/α μπορεί να ανταπεξέλθει οικονομικά, αγοράζει για τον εαυτό του/της κατοικία σε "condominium", ένα ερημητήριο που φυσικά βρίσκεται εντός, αλλά κοινωνικά και πνευματικά εκτός, πόλης. «Οι κλειστές κοινότητες πρέπει να είναι ξεχωριστοί κόσμοι. Οι διαφημίσεις τους προτείνουν έναν συνολικό «τρόπο ζωής» που θα αντιπροσώπευε μια εναλλακτική στην ποιότητα ζωής που προσφέρεται από την πόλη και τον

27. Widick, B.J. (1989) Detroit: City of Race and Class Violence, Wayne State UP, σ. 210.

28. Fantasy City, σ. 43, 51.

29. ΣτΜ. Mixophilia vs. mixophobia, or the attitudinal antinomy of city life στο πρωτότυπο.

30. Caldeira, T. (1996) 'Fortified Enclaves: The new Urban Segregation', στο Public Culture, σ. 303-28.

επιδεινούμενο δημόσιο χώρο της». Ένα από τα πιο εξέχοντα χαρακτηριστικά του condominium είναι «η απομόνωση και η απόσταση από την πόλη… Απομόνωση σημαίνει διαχωρισμός από εκείνους που θεωρούνται κοινωνικά κατώτεροι» και, όπως επιμένουν οι παράγοντες ανάπτυξης και οι μεσίτες, «ο παράγοντας κλειδί για να διασφαλιστεί αυτό είναι η ασφάλεια. Αυτό σημαίνει φράχτες και τοίχοι που περικυκλώνουν τα condominium, φύλακες σε υπηρεσία 24 ώρες το εικοσιτετράωρο που ελέγχουν τις εισόδους, και ένα φάσμα εγκαταστάσεων και υπηρεσιών, για να κρατάνε τους άλλους έξω».

Όπως όλοι ξέρουμε, οι φράχτες δεν μπορούν παρά να έχουν δύο πλευρές… Οι φράχτες διαιρούν τον κατά τα άλλα ομοιόμορφο χώρο σε ένα «μέσα» και ένα «έξω», αλλά αυτό που είναι το «μέσα» για εκείνους που βρίσκονται από τη μία πλευρά του φράχτη είναι το «έξω» για εκείνους που βρίσκονται από την άλλη. Οι κάτοικοι των condominia φράσουν τους εαυτούς τους «έξω» από την αντιπαθητική, ταραχώδη και άγρια ζωή της πόλης και «μέσα» στην όαση ηρεμίας και ασφάλειας. Με τον ίδιο τρόπο, ωστόσο, φράσουν όλους τους άλλους έξω από τους αξιοπρεπείς και ασφαλείς τόπους των οποίων το επίπεδο είναι διατεθειμένοι και πρόθυμοι να συντηρήσουν, και τους αφήνουν στους ίδιους ακριβώς άθλιους και ρυπαρούς δρόμους τους οποίους προσπαθούν, χωρίς να λογαριάζουν το κόστος, να κλείσουν από έξω. Ο φράκτης διαχωρίζει το «εθελούσιο γκέτο» από τα πολλά επιβεβλημένα. Για τους εντός του εθελούσιου γκέτο, τα άλλα γκέτο είναι χώροι όπου «δεν μπαίνουμε». Για τους εντός των επιβεβλημένων, η περιοχή στην οποία είναι περιορισμένοι (με τον αποκλεισμό από άλλους χώρους) είναι ο χώρος από τον οποίο «δεν μπορούμε να βγούμε».

Στο São Paulo (με το Rio de Janeiro, το δεύτερο μεγαλύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της Βραζιλίας, να μη βρίσκεται πολύ πίσω) η τάση διαχωρισμού και αποκλεισμού φανερώνει το πιο κτηνώδες και αδίστακτο πρόσωπό της, αλλά ο αντίκτυπός της απαντάται, μολονότι με ηπιότερη μορφή, στις περισσότερες μητροπολιτικές πόλεις. Είναι παράδοξο ότι οι πόλεις που αρχικά κατασκευάστηκαν για να παρέχουν ασφάλεια για όλους τους κατοίκους τους, σχετίζονται σήμερα περισσότερο με τον κίνδυνο παρά με την ασφάλεια. Όπως το θέτει η Nan Elin[31], «ο παράγοντας του φόβου [στη δόμηση και αποδόμηση των πόλεων - Ζ.Β.] έχει σαφέστατα αυξηθεί, όπως καταδεικνύεται από την αύξηση στις κλειδωμένες πόρτες αυτοκινήτων και σπιτιών και στα συστήματα ασφαλείας, από τη δημοτικότητα των «περιφραγμένων» και «ασφαλών» κοινοτήτων για όλες τις ηλικιακές και εισοδηματικές ομάδες, και από την αυξανόμενη παρακολούθηση των δημόσιων χώρων, για να μη γίνει αναφορά στις ατελείωτες αναφορές κινδύνου που εκπέμπονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης». Γνήσιες και υποτιθέμενες απειλές για το σώμα και την περιουσία του ατόμου μετατρέπονται γρήγορα σε κεντρικούς παράγοντες οποτεδήποτε εξετάζονται τα προσόντα και τα μειονεκτήματα ενός τόπου κατοικίας. Έχουν επίσης τοποθετηθεί στην ανώτερη θέση στις μεσιτικές εμπορικές πολιτικές. Η αβεβαιότητα για το μέλλον, η ευπάθεια της κοινωνικής θέσης και η υπαρξιακή ανασφάλεια, πανταχού παρόντα συνοδευτικά της ζωής στον «ρευστό νεωτερικό» κόσμο, τα οποία πηγάζουν από μακρινούς τόπους και άρα παραμένουν υπεράνω του ατομικού ελέγχου, τείνουν να είναι εστιασμένες στους κοντινότερους στόχους και να διοχετεύονται στις ανησυχίες για την προσωπική ασφάλεια· αυτού του είδους οι ανησυχίες που συμπυκνώνονται στη συνέχεια σε ορμές διαχωρισμού/αποκλεισμού και που οδηγούν αμείλικτα σε πολέμους του αστικού χώρου.

Όπως μπορούμε να μάθουμε από την οξυδερκή μελέτη του νεαρού Αμερικανού κριτικού αρχιτεκτονικής/πολεοδομίας, Steven Flusty[32], η εξυπηρέτηση αυτού του πολέμου και, συγκεκριμένα, ο σχεδιασμός τρόπων άρνησης στους αντιπάλους -τωρινούς ή δυνητικούς- της πρόσβασης στον διεκδικούμενο χώρο και τρόπων διατήρησής τους σε ασφαλή απόσταση από αυτόν, αποτελούν τις πιο εμφανείς και γρήγορα επεκτεινόμενες ενασχολήσεις της αρχιτεκτονικής καινοτομίας και της αστικής ανάπτυξης στις αμερικανικές πόλεις. Οι καινοφανείς, πιο περήφανα διαφημισμένες, και ευρέως μιμούμενες κατασκευές είναι «απαγορευτικοί χώροι» –«σχεδιασμένοι για να παρεμποδίζουν, να απωθούν ή να φιλτράρουν τους εν δυνάμει χρήστες». Συγκεκριμένα, ο ρόλος των «απαγορευτικών χώρων» είναι να διαιρούν, να διαχωρίζουν και να αποκλείουν –όχι να χτίζουν γέφυρες, εύκολα περάσματα και τόπους συνάντησης, να διευκολύνουν την επικοινωνία και γενικά να συνδέουν τους κατοίκους της πόλης. Οι αρχιτεκτονικές/πολεοδομικές εφευρέσεις που διακρίνονται, παρατίθενται και ονομάζονται από τον Flusty είναι τα τεχνολογικά εκσυγχρονισμένα αντίστοιχα των προ-νεωτερικών τάφρων, πυργίσκων και πολεμιστρών στα τείχη των πόλεων· μόνο που αντί να προστατεύουν την πόλη και όλους τους κατοίκους της από τον εξωτερικό εχθρό, κτίζονται για να διαχωρίσουν τους κατοίκους της πόλης και, εφόσον τους έχουν στιγματίσει ως αντιπάλους, να προστατέψουν τους μεν από τους δε. Μεταξύ των εφευρέσεων που ονομάζει ο Flusty, υπάρχει ο «ολισθηρός χώρος» –«χώρος που δεν μπορεί να προσεγγιστεί εξαιτίας στρεβλωμένων, επιμηκυμένων ή εκλιπόντων διόδων προσέγγισης»· ο «ακανθώδης χώρος» –«χώρος του οποίου δεν μπορεί να γίνει άνετη χρήση, καθώς προφυλάσσεται με τέτοιες λεπτομέρειες όπως ποτιστικά στον τοίχο που ενεργοποιούνται για να διώχνουν όσους ακουμπούν σ' αυτόν ή κεκλιμένα πεζούλια που αποτρέπουν το κάθισμα»· και ο «νευρικός χώρος» –«χώρος του οποίου δεν μπορεί να γίνει χρήση χωρίς επιτήρηση λόγω του ενεργού ελέγχου με περιπολίες ή/και των απομακρυσμένων τεχνολογιών που τροφοδοτούν σταθμούς ασφαλείας». Αυτοί και άλλου είδους «απαγορευτικοί χώροι» έχουν μόνο έναν σκοπό: να κόβουν εξωεδαφικούς θύλακες από τη συνεχή αστική επικράτεια –να ορθώνουν μικρά φρούρια μέσα στα οποία τα μέλη της υπερ-εδαφικής παγκόσμιας ελίτ μπορούν να περιποιούνται, να καλλιεργούν και να απολαμβάνουν τη σωματική τους ανεξαρτησία και την πνευματική τους απομόνωση από την τοπικότητα. Στο τοπίο της πόλης γίνονται ορόσημα της αποσύνθεσης της τοπικής κοινής ζωής.

Οι εξελίξεις που περιγράφονται από τον Steven Flusty είναι υψηλής τεχνολογίας εκδηλώσεις της πανταχού παρούσας αναμιξοφοβίας[33], μιας ευρέως διαδεδομένης αντίδρασης –που χαζεύει το μυαλό, παγώνει το αίμα και σπάει τα νεύρα– στην ποικιλία ανθρώπινων τύπων και τρόπων ζωής που συνυπάρχουν στους δρόμους των σύγχρονων πόλεων και στις πιο «κοινές» (διαβάζεται: απροστάτευτες με «απαγορευτικούς» χώρους) γειτονιές τους. Καθώς η πολυφωνία και η ποικιλότητα του αστικού περιβάλλοντος της εποχής της παγκοσμιοποίησης εδραιώνονται, που μάλλον θα γίνουν εντονότερες και όχι ηπιότερες με τον καιρό, οι εντάσεις που προκύπτουν από την ανεπανόρθωτη ανοικειότητα του σκηνικού μάλλον θα συνεχίσουν να ξυπνούν ορμές διαχωρισμού.

Το ξαλάφρωμα από τέτοιες ορμές μπορεί (προσωρινά, αλλά επανειλημμένα) να ανακουφίζει την εγειρόμενη ένταση. Οι διαφορές που δημιουργούν τη σύγχυση και την ανησυχία μπορεί να είναι επίμονες και ανίατες, αλλά ίσως το δηλητήριο να μπορεί να ζουληχτεί από το κεντρί με την εκχώρηση σε κάθε μορφή ζωής του δικού της ξεχωριστού, που να εμπερικλείει και να αποκλείει, ξεκάθαρα σημαδεμένου και καλά περιφρουρημένου φυσικού χώρου… Εξαιρούμενης αυτής της ακραίας λύσης, ίσως μπορεί κανείς τουλάχιστον να διαφυλάξει για τον εαυτό του, για τους δικούς του και για άλλους «σαν τον ίδιο», μια επικράτεια προστατευμένη από τον χαμό και την ακαταστασία που πλήττει ανεπανόρθωτα τις άλλες αστικές περιοχές.

Η «αναμιξοφοβία» φανερώνεται στο δρόμο προς νησιά της ομοιότητας και της

31. Elin, N. (1997) 'Shelter from the Storm, or Form Follows Fear and Vice Versa', στο Nan Elin (επιμ.) Architecture of Fear, Princeton Architectural Press, σ. 13, 26.

32. Flusty, S. (1997) 'Building Paranoia', στο Architecture of Fear, σ. 48-52.

33. ΣτΜ. Mixophobia στο πρωτότυπο.

34. Sennett, R. (1996) The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life, Faber & Faber, σ. 39, 42.

35. ό.π., σ. 194.

36. Στμ. Mixophilia στο πρωτότυπο.

πανομοιότητας μέσα από τη θάλασσα της ποικιλίας και της διαφορετικότητας. Οι ρίζες της αναμιξοφοβίας είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, κοινότοπες –εύκολα εντοπίσιμες, εύκολα κατανοητές αλλά όχι απαραίτητα εύκολα συγχωρούμενες. Όπως εισηγείται ο Richard Sennett[34], «το αίσθημα του "εμείς", το οποίο εκφράζει μια επιθυμία για ομοιότητα, είναι ένας τρόπος να αποφεύγουν οι άνθρωποι τη βαθύτερη εξέταση του άλλου». Υπόσχεται, θα μπορούσαμε να πούμε, κάποια πνευματική παρηγοριά: την προοπτική της ευκολότερης συνύπαρξης μέσω της ακύρωσης των προσπαθειών για την κατανόηση, τη διαπραγμάτευση και τον συμβιβασμό που απαιτεί η συμβίωση με τη διαφορετικότητα. «Σύμφυτη με τη διαδικασία διαμόρφωσης μιας συνεκτικής εικόνας της κοινότητα είναι η επιθυμία αποφυγής της πραγματικής συμμετοχής. Η αίσθηση κοινών δεσμών χωρίς να υπάρχουν κοινές εμπειρίες προκύπτει εξ αρχής επειδή οι άνθρωποι φοβούνται τη συμμετοχή, φοβούνται τους κινδύνους και τις προκλήσεις που κρύβει, φοβούνται τον πόνο που προκαλεί». Ο δρόμος προς μια «κοινότητα ομοιότητας» είναι ένα σημάδι απόσυρσης, όχι μόνο από το άλλο που βρίσκεται έξω, αλλά και από τη δέσμευση με τη ζωντανή αλλά ταραχώδη, θελκτική αλλά άχαρη, διάδραση που υπάρχει μέσα. Η γοητεία της «κοινότητας ομοιότητας» είναι όμοια με αυτή που παρουσιάζει μια ασφάλεια ενάντια στα ρίσκα από τα οποία είναι γεμάτη η καθημερινή ζωή σε ένα πολύφωνο κόσμο. Δε μειώνει, πόσο μάλλον αποτρέπει τα ρίσκα. Όπως όλα τα καταπραϋντικά, απλώς υπόσχεται ένα καταφύγιο από τα πιο άμεσα και τρομακτικά αποτελέσματά τους.

Η επιλογή της απόδρασης που προκαλείται από την αναμιξοφοβία έχει μια ύπουλη και επιβλαβή συνέπεια από μόνη της: όσο πιο αυτοδιαιωνιζόμενη και αυτοενισχυόμενη είναι η στρατηγική, τόσο πιο αναποτελεσματική είναι. Ο Sennett εξηγεί γιατί συμβαίνει –πράγματι, έτσι πρέπει να είναι– αυτό[35]: «οι πόλεις στην Αμερική έχουν αναπτυχθεί με τέτοιο τρόπο κατά τις τελευταίες δεκαετίες ώστε οι εθνοτικές περιοχές να γίνουν σχετικά ομοιογενείς· φαίνεται πως δεν είναι ατύχημα ότι ο φόβος για τον απέξω έχει επίσης μεγαλώσει στο βαθμό που οι κοινότητες αυτές έχουν αποκοπεί». Όσο περισσότερο μένουν οι άνθρωποι σε ένα ομοιογενές περιβάλλον –με τη συντροφιά άλλων «σαν κι αυτούς», με τους οποίους μπορούν να «κοινωνικοποιούνται» επιπόλαια και ξεκάθαρα, χωρίς να διατρέχουν τον κίνδυνο της παρεξήγησης και χωρίς την ενοχλητική αναγκαιότητα να μεταφράζουν μεταξύ ξεχωριστών κόσμων νοημάτων–, τόσο πιθανότερο είναι να «ξεμάθουν» την τέχνη της διαπραγμάτευσης κοινών νοημάτων και έναν τρόπο συμβίωσης (modus covivendi).

Επειδή έχουν ξεχάσει τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη συμβίωση με τη διαφορετικότητα ή έχουν αμελήσει να τις αποκτήσουν, δεν είναι να απορεί κανείς που τέτοιοι άνθρωποι βλέπουν την προοπτική του να αντιμετωπίσουν τους αγνώστους πρόσωπο με πρόσωπο, με εντεινόμενο τρόμο. Οι άγνωστοι τείνουν να παρουσιάζονται ακόμα πιο τρομακτικοί καθώς γίνονται πιο ξένοι, ανοικείοι και ακατανόητοι, και καθώς η αμοιβαία επικοινωνία, η οποία θα μπορούσε τελικά να αφομοιώσει τη «διαφορετικότητα» με τη ζωή και τον κόσμο του καθενός, εξασθενεί ή δεν ξεκινά καθόλου. Η επιθυμία για ένα ομοιογενές, εδαφικά απομονωμένο περιβάλλον μπορεί να πυροδοτείται από την αναμιξοφοβία, αλλά η εφαρμογή του εδαφικού διαχωρισμού είναι το σωσίβιο και ο τροφοδότης αυτής της αναμιξοφοβίας.

Αλλά η αναμιξοφοβία δεν είναι ο μόνος μαχόμενος στο αστικό πεδίο μάχης. Η ζωή στην πόλη είναι μια διαβόητα αμφίθυμη εμπειρία. Έλκει και απωθεί, αλλά για να γίνει ακόμα πιο σύνθετη η δοκιμασία του κατοίκου της πόλης, είναι οι ίδιες πτυχές της αστικής ζωής που, διακεκομμένα και ταυτόχρονα, έλκουν και απωθούν... Η αλλόκοτη ποικιλία του αστικού περιβάλλοντος είναι μια πηγή φόβου (ειδικά για τους ανθρώπους ανάμεσά μας που έχουν «χάσει τους γνώριμους τρόπους», έχοντας πέσει σε μια κατάσταση έντονης αβεβαιότητας εξαιτίας των αποσταθεροποιητικών διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης). Η ίδια καλειδοσκοπική λάμψη του αστικού

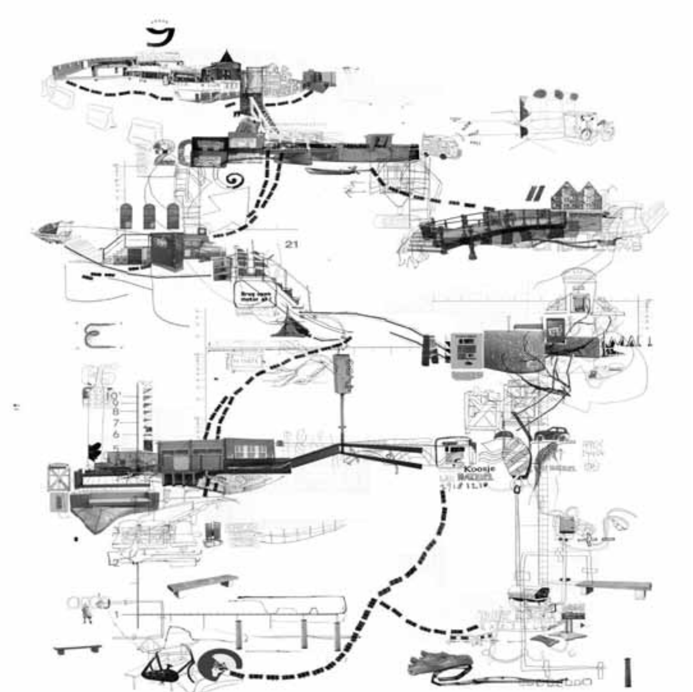
τοπίου, που ποτέ δε στερείται καινοτομίας και έκπληξης, έχει, ωστόσο, τη δική της γοητεία και σαγηνευτική δύναμη, στην οποία είναι δύσκολο να αντισταθεί κανείς.

Η αντιμετώπιση του αέναου και διαρκώς εκθαμβωτικού θεάματος της πόλης δε βιώνεται, επομένως, ξεκάθαρα ως πληγή ή κατάρα, ούτε και η προστασία από αυτή γίνεται αντιληπτή ως καθαρή ευλογία. Η πόλη προκαλεί ταυτόχρονα, τόσο την αναμιξοφιλία[36] όσο και την αναμιξοφοβία. Η αστική ζωή είναι μια εγγενώς και αδιόρθωτα αμφίθυμη υπόθεση. Όσο πιο μεγάλη και ετερογενής είναι μια πόλη, τόσο περισσότερα θέλγητρα μπορεί να υποστηρίξει και να προσφέρει. Η μαζική συμπύκνωση αγνώστων είναι, ταυτόχρονα, απωθητικός και ισχυρότατος μαγνήτης που διαρκώς έλκει νέες κουστωδίες ανδρών και γυναικών που έχουν κουραστεί από τη μονοτονία της αγροτικής ζωής ή της ζωής σε μικρές πόλεις, που έχουν βαρεθεί την επαναλαμβανόμενη ρουτίνα της, και έχουν απελπιστεί από την έλλειψη ευκαιριών. Η ποικιλία υπόσχεται ευκαιρίες, πολλές και διαφορετικές, που ταιριάζουν με όλες τις δεξιότητες και με κάθε γούστο –και έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η πόλη, τόσο πιθανότερο είναι να τραβήξει τον αυξανόμενο αριθμό ανθρώπων που απορρίπτουν ή που τους αρνούνται διαμονή και ευκαιρίες σε μέρη που είναι μικρότερα και, επομένως, λιγότερο ανεκτικά προς την ιδιοσυγκρασία τους, καθώς και πιο περιορισμένα στις ευκαιρίες που προσφέρουν. Φαίνεται πως η αναμιξοφιλία, όπως ακριβώς και η αναμιξοφοβία, είναι μια αυτοπροωθούμενη, αυτοαναπαραγώμενη και αυτοαναζωογονούμενη τάση. Καμιά από τις δύο δεν είναι πιθανό να εξαντληθεί, ούτε και να χάσει από τη ζωντάνια της.

Η αναμιξοφοβία και η αναμιξοφιλία συνυπάρχουν σε κάθε πόλη, αλλά συνυπάρχουν επίσης και εντός του κάθε κατοίκου πόλης. Ομολογουμένως, αυτή είναι μια ανήσυχη συμβίωση, γεμάτη οργή, παρόλο που υποδηλώνει πολλά για τους ανθρώπους που δέχονται τη ρευστη-νεωτερική αμφιθυμία.

'Εξω από τον φαύλο κύκλο;

Εφόσον είναι δεδομένο ότι οι άγνωστοι θα ζήσουν τις ζωές τους παρέα, όποιες και να είναι οι μελλοντικές ανατροπές και αλλαγές της αστικής ιστορίας, η τέχνη της ειρηνικής και χαρούμενης συμβίωσης με το διαφορετικό, και της ικανότητας να επωφελείται ανενόχλητα κανείς από την ποικιλία ερεθισμάτων και ευκαιριών που προσφέρει το ποικιλόχρωμο αστικό σκηνικό, αποκτούν ύψιστη σημασία ανάμεσα στις δεξιότητες που απαιτούνται για τη ζωή του κατοίκου μιας πόλης. Ακόμα και αν δεν προβλέπεται απόλυτη εξάλειψη της αναμιξοφοβίας, δεδομένης της αυξανόμενης ανθρώπινης κινητικότητας της ρευστής-νεωτερικής εποχής και της επιταχυνόμενης αλλαγής στους ρόλους, τα σενάρια και τα σκηνικά του αστικού τοπίου, ίσως κάτι να μπορεί να γίνει για να επηρεάσει τις αναλογίες με τις οποίες αναμιγνύονται η αναμιξοφιλία και η αναμιξοφοβία και, άρα, να μειώσει την μπερδεμένη, αγχωτική και οδυνηρή επίδραση της αναμιξοφοβίας.

Υπάρχουν πολλά που μπορούν να κάνουν οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι προκειμένου να διευκολύνουν την ανάπτυξη της αναμιξοφιλίας και να περιορίσουν τις περιστάσεις που προκαλούν αναμιξοφοβικές αντιδράσεις στις προκλήσεις της αστικής ζωής. Και υπάρχουν πολλά που μπορούν να κάνουν, και που πράγματι κάνουν, για να διευκολύνουν τα αντίθετα αποτελέσματα. Όπως έχουμε ήδη δει, ο διαχωρισμός των οικιστικών περιοχών και των χώρων δημόσιας χρήσης, ο

37. Βλ. για παράδειγμα William B. Beyer, 'Cyberspace or Human Space: Wither cities in the Age of Telecommunications?' στο Cities in the Telecommunications Age, σ. 176-8.

οποίος είναι εμπορικά ελκυστικός για τους εργολάβους ως μια γρήγορη λύση στις αγωνίες που προκαλούνται από την αναμιξοφοβία, είναι στην πραγματικότητα η κεντρική αιτία της αναμιξοφοβίας. Οι λύσεις δημιουργούν, τρόπος του λέγειν, τα προβλήματα που ισχυρίζονται ως επιλύουν: οι κατασκευαστές περιφραγμένων κοινοτήτων και επιτηρούμενων condominium, και οι αρχιτέκτονες «απαγορευτικών χώρων», δημιουργούν, αναπαράγουν και επιδεινώνουν την ανάγκη και τη ζήτηση που ισχυρίζονται πως ικανοποιούν. Η αναμιξοφοβική παράνοια αυτοτροφοδοτείται και λειτουργεί ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Αν ο διαχωρισμός προσφέρεται και εφαρμόζεται ως επαναστατική θεραπεία για τον κίνδυνο που εκπροσωπείται από τους ξένους, τότε η συμβίωση με αυτούς γίνεται κάθε μέρα όλο και πιο δύσκολη. Η ομογενοποίηση των χώρων κατοικίας και η μετέπειτα μείωση, μέχρι το ελάχιστο, κάθε εμπορίου και επικοινωνίας μεταξύ τους είναι η αλάνθαστη συνταγή για να διατηρείται η παρόρμηση για αποκλεισμό και διαχωρισμό ισχυρή και βαθιά. Ένα τέτοιο μέτρο μπορεί να βοηθά στη μείωση της οδύνης που υφίστανται οι άνθρωποι που πάσχουν από αναμιξοφοβία, αλλά η ίδια η θεραπεία είναι παθογόνα και κάνει την αρρώστια βαθύτερη, έτσι ώστε να απαιτούνται διαρκώς νέες και ισχυρότερες «δόσεις φαρμάκου για να διατηρείται ο πόνος σε ανεκτά χαμηλά επίπεδα». Η κοινωνική ομοιογένεια του χώρου, που τονίζεται και ισχυροποιείται από τον χωρικό διαχωρισμό, μειώνει την ανοχή των κατοίκων του στη διαφορά και έτσι πολλαπλασιάζει τις περιστάσεις για αναμιξοφοβικές αντιδράσεις, κάνοντας την αστική ζωή να μοιάζει πιο «επιρρεπής στον κίνδυνο» και άρα πιο βασανιστική, αντί να της προσδίδει μεγαλύτερη αίσθηση ασφάλειας και άρα να την καθιστά πιο ήρεμη και απολαυστική.

Πιο ευνοϊκή για την οχύρωση και την καλλιέργεια αναμιξοφιλικών συναισθημάτων θα ήταν η αντίθετη αρχιτεκτονική και πολεοδομική στρατηγική: η διάδοση ανοικτών, δελεαστικών και φιλόξενων δημόσιων χώρων, τους οποίους όλες οι κατηγορίες κατοίκων θα έμπαιναν στον πειρασμό να επισκεφτούν τακτικά και να μοιραστούν εν γνώσει τους. Όπως επισήμανε ο Hans Gadamer στο διάσημο Tuth and Mehod του, η αμοιβαία κατανόηση γεννάται από την «σύντηξη των οριζόντων» -των γνωστικών οριζόντων, δηλαδή, των οριζόντων που σχεδιάζονται και επεκτείνονται κατά την συσσώρευση εμπειρίας στη ζωή. Η «σύντηξη» που απαιτεί η αμοιβαία κατανόηση μπορεί να προκύψει μόνο από την αμοιβαία εμπειρία, και η κοινή εμπειρία είναι ασύλληπτη χωρίς κοινό χώρο. Λες και γίνεται με στόχο την τεράστια εμπειρική απόδειξη της υπόθεσης του Gadamer, έχει παρατηρηθεί ότι οι χώροι που έχουν κρατηθεί για τις προσωπικές συναντήσεις (ή και μόνο για την «παρέα», για την εστίαση στα ίδια εστιατόρια, για την κατανάλωση ποτών στα ίδια μπαρ) μεταξύ των επιχειρηματιών που ταξιδεύουν και άλλων μελών της αναφαινόμενης περιπλανώμενης ελίτ ή «παγκόσμιας κυρίαρχης τάξης» (όπως οι παγκόσμιες αλυσίδες υπερ-εθνικών ξενοδοχείων και συνεδριακών κέντρων) παίζουν κρίσιμο ρόλο στην ενοποίηση αυτής της ελίτ, παρά τις πολιτισμικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, ιδεολογικές, ή οποιεσδήποτε άλλες διαφορές που ειδάλλως θα την κατακερμάτιζαν και θα απέτρεπαν την ανάπτυξη αισθημάτων του «ανήκειν».[37] Πράγματι, η ανάπτυξη αμοιβαίας κατανόησης και της κοινής εμπειρίας, την οποία έχει ανάγκη αυτή η κατανόηση, είναι οι λόγοι που οι περιπλανώμενοι επιχειρηματίες ή ακαδημαϊκοί ταξιδεύουν και συνεχίζουν να επισκέπτονται ο ένας τον άλλο και να συναντιούνται στα συνέδρια. Αν η επικοινωνία μπορούσε να περιοριστεί στη μετάδοση πληροφορίας και δεν απαιτούταν καμία «σύντηξη οριζόντων», τότε, στη δική μας εποχή του παγκόσμιου ιστού και του διαδικτύου, η σωματική επαφή και η κοινός χώρος και η κοινή εμπειρία (ακόμα και αν είναι προσωρινά και διακοπτόμενα) θα είχαν καταστεί περιττά. Αλλά δεν έχει γίνει έτσι και τίποτα μέχρι στιγμής δεν υπονοεί ότι θα γίνει ποτέ.

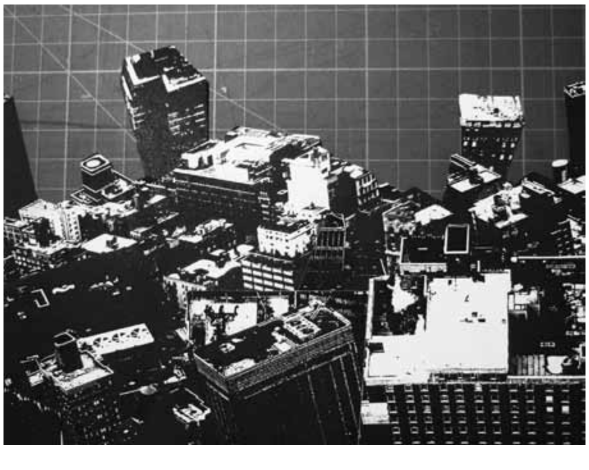
Σε αυτό το σημείο μπορώ να το επαναλάβω: υπάρχουν πράγματα που μπορούν να κάνουν οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι για να μετατοπίσουν την ισορροπία μεταξύ αναμιξοφοβίας και αναμιξοφιλίας υπέρ της τελευταίας (όπως, από πράξη ή παράληψη, συνεισφέρουν στην αντίθετη ολίσθηση). Αλλά υπάρχουν όρια σε αυτά

που μπορούν να επιτύχουν όσο δρουν μόνοι και επαναπαύονται αποκλειστικά στις επιπτώσεις των δικών τους πράξεων. Οι ρίζες της αναμιξοφοβίας, η αλλεργική, εμπύρετη ευαισθησία στους ξένους και στο ξένο, ξεπερνά την αρχιτεκτονική ικανότητα ή την πολεοδομική επίλυση. Αυτές οι ρίζες βυθίζονται στην υπαρξιακή κατάσταση των σύγχρονων ανδρών και γυναικών που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον απορρυθμισμένο, εξατομικευμένο, ρευστό κόσμο της επιταχυνόμενης και διάχυτης αλλαγής –και η μορφή και η όψη των δρόμων της πόλης και οι χρήσεις του αστικού χώρου, όσο σημαντικές κι αν είναι για την ποιότητα της καθημερινής ζωής, είναι μόνο κάποιοι, και όχι απαραίτητα οι σημαντικότεροι, από τους πολλούς παράγοντες που συνεισφέρουν σε αυτή την αποσταθεροποιητική κατάσταση που γεννά αβεβαιότητα και αγωνία. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, τα αναμιξοφοβικά αισθήματα δημιουργούνται και τροφοδοτούνται από τη συντριπτική αίσθηση ανασφάλειας. Είναι οι ανασφαλείς άνδρες και γυναίκες, αβέβαιοι/ες για τη θέση τους στον κόσμο, για τις προοπτικές της ζωής τους και για τις επιπτώσεις των ίδιων των πράξεών τους, που είναι πιο ευάλωτοι/ες στον αναμιξοφοβικό πειρασμό και οι πιθανότεροι/ες να πέσουν στην παγίδα του. Η παγίδα συνίσταται στη διοχέτευση της αγωνίας από τις πραγματικές πηγές της σε στόχους που δεν σχετίζονται με αυτές. Έτσι, πολλοί άνθρωποι θυματοποιούνται (και μακροπρόθεσμα ενθαρρύνουν τη θυματοποίηση με τη σειρά τους), ενώ οι πηγές της οδύνης παραμένουν προστατευμένες από παρεμβολές, άθικτες και ανέπαφες.

Αυτό που ακολουθεί είναι ότι τα προβλήματα που βασανίζουν τις σύγχρονες πόλεις δεν μπορούν να λυθούν με την αναμόρφωση της ίδιας της πόλης –όσο ριζοσπαστική και να είναι αυτή η αναμόρφωση. Δεν υπάρχουν, επαναλαμβάνω και πάλι, τοπικές λύσεις σε παγκόσμια παραγόμενα προβλήματα. Το είδος «ασφάλειας» που προσφέρουν οι εργολάβοι είναι ανίκανο να ανακουφίσει, πόσο μάλλον να εξαλείψει, την υπαρξιακή ανασφάλεια που ανανεώνεται καθημερινά από τη ρευστότητα της αγοράς εργασίας, την εύθραυστη αξία που αποδίδεται στις επίκτητες, ή στις επιδιωκόμενες, δεξιότητες και ικανότητες, ή την αδυναμία και την υποτιθέμενη παροδικότητα των ανθρώπινων δεσμών και συνεργασιών. Χωρίς αυτήν την αναμόρφωση, οι προσπάθειες που περιορίζονται εντός της πόλης και στοχεύουν στην υπέρβαση ή στην αποτοξίνωση των αναμιξοφοβικών πιέσεων δεν μπορούν παρά να παραμείνουν απλά καταπραϋντικά, πολύ συχνά απλά πλασίμπο.

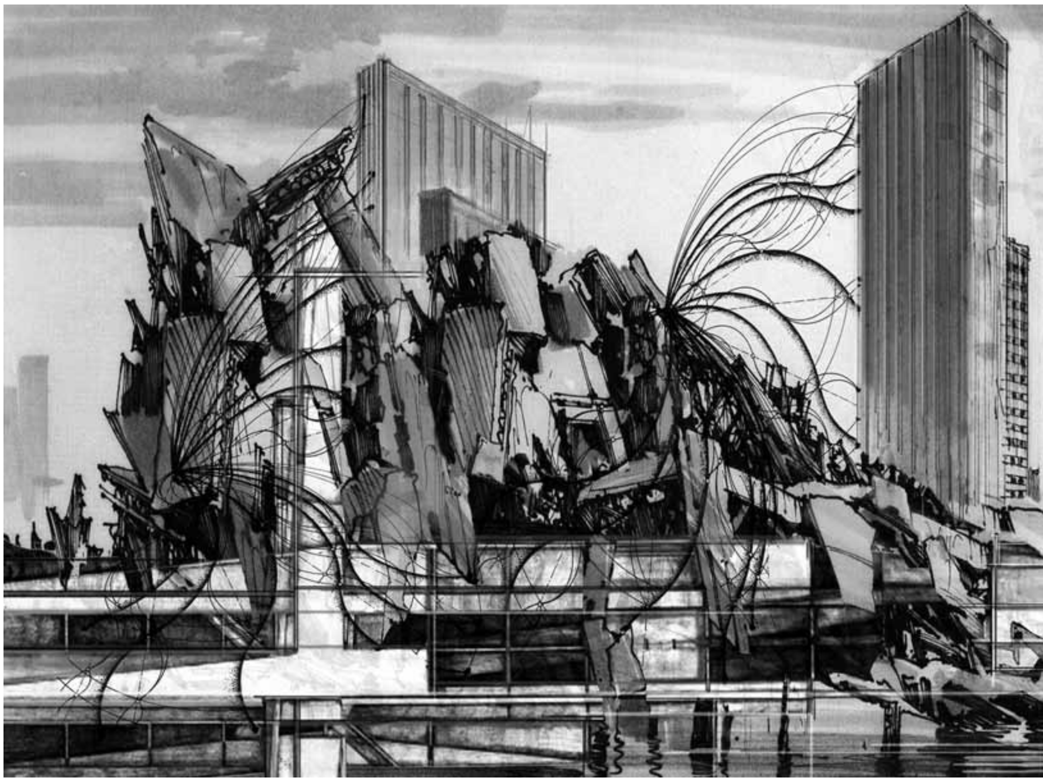
Αυτό πρέπει να το θυμόμαστε –όχι προκειμένου να απαξιώνουμε ή να μειώνουμε τη διαφορά μεταξύ καλής και κακής αρχιτεκτονικής ή σωστού και λανθασμένου αστικού σχεδιασμού, που μπορούν να είναι πάρα πολύ σημαντικοί παράγοντες για την ποιότητα ζωής των κατοίκων μιας πόλης, αλλά για να θέσουμε το θέμα σε μία βάση που περιέχει όλους τους αποφασιστικούς παράγοντες για τη λήψη και τη διατήρηση μιας σωστής απόφασης.

Οι σύγχρονες πόλεις είναι χωματερές για τα δύσμορφα και τα παραμορφωμένα προϊόντα της ρευστής-νεωτερικής κοινωνίας (ενώ, σίγουρα, συνεισφέρουν και οι ίδιες στη συσσώρευση των απορριμμάτων). Δεν υπάρχουν λύσεις σε συστημικές αντιφάσεις και δυσλειτουργίες που να εστιάζουν, πόσο μάλλον να περιορίζονται, στις πόλεις, και, όσο τεράστια και αξιέπαινη και να είναι η φαντασία των αρχιτεκτόνων, των δημάρχων και των δημοτικών συμβούλων, δε θα βρεθούν. Τα προβλήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται όταν εμφανίζονται, και οι επεκτάσεις όπου εγκυμονούν τα προβλήματα που βασανίζουν το εσωτερικό των πόλεων αλλά έχουν γεννηθεί αλλού, είναι υπερβολικά τεράστιες για να αντιμετωπιστούν με τα εργαλεία που κατασκευάζονται με βάση το μέγεθος ακόμα και του μεγαλύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος.

Αυτές οι επεκτάσεις εκτείνονται ακόμα και πέρα από την εμβέλεια της ηγεμονικής δράσης του έθνους-κράτους, εκείνο το ευρύτατο σκηνικό για τη δημοκρατική διαδικασία που εφευρέθηκε και τοποθετήθηκε στους μοντέρνους καιρούς. Αυτές οι επεκτάσεις είναι αυξανόμενα παγκόσμιες, και μέχρι στιγμής δεν έχουμε καν πλησιάσει στην ανακάλυψη, πόσο μάλλον στην εφαρμογή, των μέσων δημοκρατικού ελέγχου που να αναλογούν στο μέγεθος και την ισχύ των δυνάμεων προς έλεγχο.

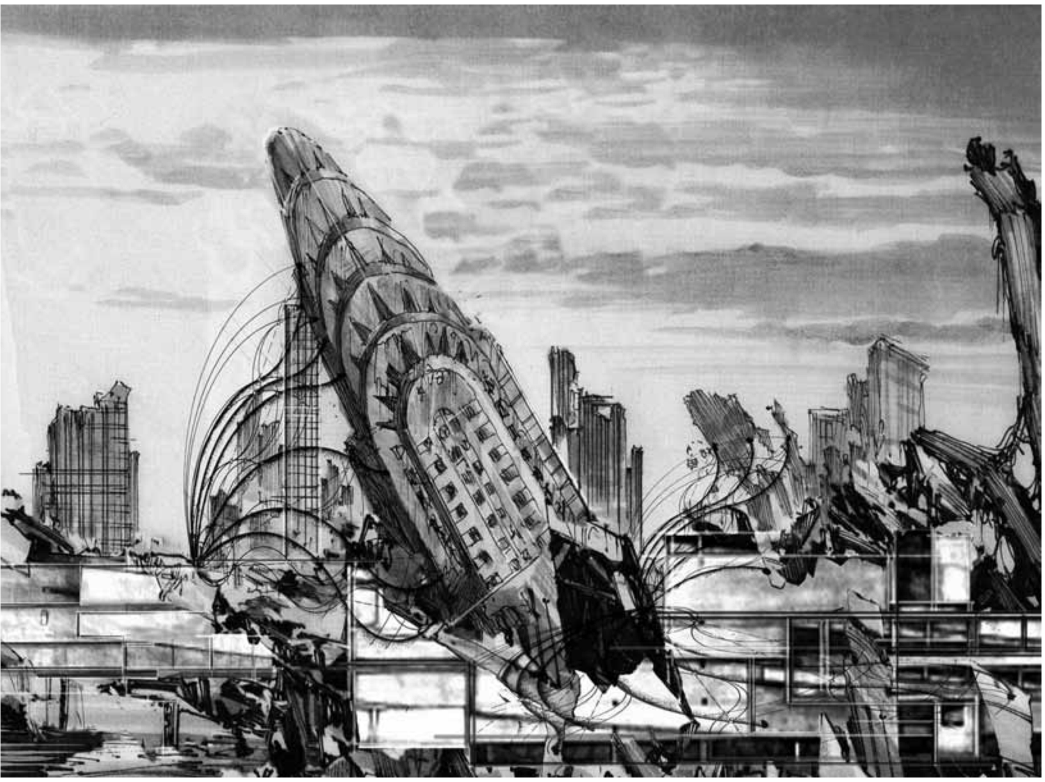
Αυτό είναι, αναμφίβολα, ένα μακροπρόθεσμο έργο και ένα έργο που θα απαιτούσε περισσότερη, πολύ περισσότερη, σκέψη, δράση και αντοχή από οποιαδήποτε αναμόρφωση πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής αισθητικής. Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι οι προσπάθειες για μια τέτοια αναμόρφωση θα πρέπει να μείνουν σε εκκρεμότητα ώσπου να παλέψουμε με τις ρίζες του προβλήματος και να ελέγξουμε τις επικίνδυνα χαλαρές παγκοσμιοποιητικές τάσεις. Σε κάθε περίπτωση, ισχύει το αντίθετο. Η πόλη είναι η χωματερή για τις αγωνίες και τους φόβους που προκύπτουν από την παγκόσμια παραγόμενη αβεβαιότητα και ανασφάλεια, αλλά η πόλη είναι επίσης και ο χώρος που επιτρέπει τον πειραματισμό, τη δοκιμή και τελικά τη μάθηση και την υιοθέτηση των μέσων για τον κατευνασμό αυτής της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας. Μέσα στην πόλη οι ξένοι που στον παγκόσμιο χώρο αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο σαν εχθρικά κράτη, εχθρικοί πολιτισμοί ή στρατιωτικοί αντίπαλοι, συναντιούνται ως ατομικές οντότητες, παρακολουθούν ο ένας τον άλλο από κοντά, μιλάνε μεταξύ τους, μαθαίνουν ο ένας τους τρόπους του άλλου, διαπραγματεύονται τους κανόνες της ζωής από κοινού, συνεργάζονται και, κάποια στιγμή, συνηθίζουν ο ένας την παρουσία του άλλου και, σε όλο και αυξανόμενες περιστάσεις, απολαμβάνουν την παρέα. Μετά από αυτή την ομολογουμένως τοπική εκπαίδευση, οι ξένοι μπορεί να είναι λιγότερο τεταμένοι και φοβισμένοι όταν πρόκειται για τη διαχείριση παγκόσμιων υποθέσεων: οι ασύμβατοι πολιτισμοί μπορεί τελικά να μη φαίνονται τόσο ασύμβατοι, η αμοιβαία εχθρότητα όχι και τόσο ανίατη και το κροτάλισμα των ξιφών παύει να είναι ο μόνος τρόπος επίλυσης των αμοιβαίων συγκρούσεων. Η «σύντηξη των οριζόντων» του Gadamer είναι ένα πολύ πιο ρεαλιστικό έργο αν επιδιωχθεί (ακόμα και μέσα από

απόπειρες και με ανάμικτη επιτυχία) στους δρόμους των πόλεων, παρά όταν αναζητάται μέσα από τη συσσώρευση όπλων αποτροπής και τιμωρίας με την ελπίδα να συνέλθουν έτσι οι «εχθροί» και να διατηρούνται υπό έλεγχο.

Η αντιμετώπιση της νέας παγκόσμιας κατάστασης, και ειδικά η επιτυχής αντιμετώπισή της, θα πάρει χρόνο –όπως συνέβαινε, συμβαίνει και θα συμβαίνει με όλες τις βαθιές μεταμορφώσεις της ανθρώπινης κατάστασης. Και όπως σε όλες τις περιπτώσεις τέτοιων μεταμορφώσεων, είναι αδύνατο κανείς (και καθόλου προτεινόμενο να δοκιμάσει) να προαποφασίσει την ιστορία και να προβλέψει, πόσο μάλλον να προσχεδιάσει, τη μορφή που αυτή θα πάρει, και τον διακανονισμό στον οποίο τελικά θα οδηγούσε. Αλλά μια τέτοια αντιμετώπιση θα πρέπει να λάβει χώρα. Μάλλον θα αποτελούσε βασική ανησυχία και θα γέμιζε το μεγαλύτερο κομμάτι της ιστορίας του αιώνα που μόλις ξεκινά.

Το δράμα θα στηθεί και θα σχεδιαστεί και στους δύο χώρους –τόσο στην παγκόσμια, όσο και στην τοπική σκηνή. Οι επίλογοι των δύο θεατρικών παραγωγών είναι στενά αλληλοδιαπλεκόμενοι και εξαρτώνται άμεσα από το πόσο βαθιά αντιλαμβάνονται οι σεναριογράφοι και οι ηθοποιοί της κάθε παραγωγής εκείνο το σύνδεσμο και με πόση επιμονή συνεισφέρουν στην επιτυχία της άλλης παραγωγής.

Πλατεία Ταχρίρ, άνοιξη 2011

Πλατείες της πόλης, πόλεις του αγώνα.

“Το διακύβευμα της δημιουργίας νέων πεδίων πάλης.”

Η περίοδος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που διανύουμε σήμερα μοιάζει να αποτελεί έναν ιστορικό κόμβο όπου διαμορφώνονται τα χαρακτηριστικά μιας νέας ιστορικής περιόδου. Οι εξελίξεις είναι καταιγιστικές και περνάνε μέσα από τομές που προφανώς δεν περιορίζονται μόνο στο οικονομικό επίπεδο ενός παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, αλλά αλλάζουν ριζικά και το κοινωνικό εποικοδόμημα και το ίδιο το κίνημα διεθνώς. Η «δημιουργική» καταστροφή που επιβάλει η καπιταλιστική κρίση και συνοδεύεται από την πρωτοφανή και βίαιη επίθεση από μεριάς του κράτους και του κεφαλαίου προς σχεδόν ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο είναι μονάχα το ένα σκέλος. Η ταξική πάλη είναι αυτή που καθορίζει την εξέλιξη της ιστορίας και αυτή επίσης αφορά τον ρόλο των κυριαρχούμενων και το πώς αυτοί βρίσκουν τρόπους να πρωταγωνιστούν. Τα «κινήματα των πλατειών»[1] έχουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο επειδή είναι πρωτοφανή και πρωτότυπα, αλλά επειδή ανοίγουν νέους, ίσως πιο αποτελεσματικούς δρόμους για την κοινωνική χειραφέτηση. Θα μπορούσε να πει κανείς πως απρόβλεπτα και αυθόρμητα κινήματα τέτοιας κλίμακας εμπεριέχουν τις εμπειρίες ενός συλλογικού υποσυνείδητου με την έννοια ότι με έναν πολύ φυσικό τρόπο χρησιμοποιούν εργαλεία που φαινόντουσαν ξεχασμένα. Ταυτόχρονα όμως δημιουργούν μια νέα καινοτόμο πολιτική εμπειρία, ορίζουν μια νέα εποχή. Στο κείμενο αυτό θα εστιάσουμε στο ελληνικό παράδειγμα και πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση της πλατείας Συντάγματος.

Θεωρούμε λοιπόν πως το κίνημα αυτό σηματοδοτεί μια ποιοτική τομή για τους κοινωνικούς αγώνες στην Ελλάδα. Αν δούμε τη Μεταπολίτευση ως την περίοδο κατά την οποία η πολιτική διεξαγόταν μέσω της αντιπροσώπευσης και ενσωμάτωσης της πλειοψηφίας των κοινωνικών ομάδων, σήμερα είναι σαφές πως η πολιτική (της κυρίαρχης εξουσίας) καθορίζεται ερήμην του κοινωνικού σώματος, από το οποίο δεν αποζητάται ούτε καν μια κάποια νομιμοποίηση. Η πρόσφατη συγκυβέρνηση ΠΑΣΟΚ ΝΔ και ΛΑΟΣ συμπυκνώνει γλαφυρά την υπέρβαση της μεταπολίτευσης από τη μεριά του αστισμού. Από την άλλη, οι πλατείες μάλλον αποτυπώνουν «το τέλος της Μεταπολίτευσης» από κινηματική όμως σκοπιά, σαν μια προσπάθεια υπέρβασης του πολιτικού αποκλεισμού που υφίστανται οι μάζες. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά πολύπλευρο και πολυσήμαντο κίνημα και για αυτό είναι δύσκολο να βγάλει κανείς εύκολα γενικά συμπεράσματα, τα οποία συχνά καταλήγουν να είναι αντιφατικά, όπως φαίνεται και από την μέχρι τώρα συζήτηση και τα κείμενα που έχουν γραφτεί. Για να συνεισφέρουμε και εμείς από τη μεριά μας στην συζήτηση για τις πλατείες και για να μην είμαστε πληκτικοί θα προσπαθήσουμε να είμαστε κομβικοί στη γενικότερη ανάλυση του θέματος, δίνοντας έμφαση στη χωρική διάσταση του κινήματος, στους συμβολισμούς που αυτό παρήγαγε, στη σχέση του με τη δημόσια σφαίρα καθώς και την επανοηματοδότηση του δημόσιου χώρου ως χώρου πολιτικού.

Η συγκυρία όπως διαμορφώθηκε πριν το κίνημα των πλατειών στην Ελλάδα και διεθνώς

Τον Μάιο του 2011 έχει ήδη περάσει ένας χρόνος εφαρμογής της μνημονιακής πολιτικής ενώ, παρά τις σποραδικές αλλά μαζικές απεργιακές κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνται, δεν φαίνεται να δημιουργείται κανενός είδους ρήγμα στην εντεινόμενη κοινωνική επίθεση. Εξαίρεση αποτελούν οι 300 μετανάστες απεργοί πείνας και η Κερατέα που οδήγησαν την κυβέρνηση σε υποχώρηση, παρόλο

που τα κινήματα αυτά δεν σχετίζονται άμεσα με τον πυρήνα της πολιτικής του μνημονίου. Ωστόσο, στο διεθνές σκηνικό οι πρωτοφανείς εξεγέρσεις στην Αίγυπτο και τον αραβικό κόσμο δείχνουν να έχουν μια αντανάκλαση στην Ευρώπη αλλά και διεθνώς.[2] Το κίνημα των «αγανακτισμένων», όπως έγινε γνωστό στις πλατείες της Ισπανίας, τελικά βρήκε μια έκφρασή και στην Ελλάδα και οδήγησε σε μια κοινωνική έκρηξη με νέα χαρακτηριστικά.

Σύντομο χρονικό

Ύστερα από την απήχηση του κινήματος των indigados στην Ισπανία, βγαίνει μέσω διαδικτύου κάλεσμα για συγκέντρωση την 25 Μαΐου στην πλατεία Συντάγματος και σε άλλες κεντρικές πλατείες της χώρας. Οι συγκεντρωμένοι είναι κάποιες χιλιάδες και το βράδυ γίνεται η πρώτη συνέλευση στο σύνταγμα με περίπου 300 άτομα συμμετέχοντες, ενώ στήνονται και οι πρώτες σκηνές. Οι συγκεντρώσεις και οι συνελεύσεις συνεχίζονται καθημερινά και την Κυριακή 29 Μαΐου που είναι πανευρωπαϊκή ημέρα κινητοποιήσεων γίνεται μια πρωτοφανής σε όγκο συγκέντρωση εκατοντάδων χιλιάδων κόσμου. Αντίστοιχα μαζική συγκέντρωση πραγματοποιείται μια βδομάδα μετά, στις 5 Ιούνη, οπότε και γίνεται αυθόρμητη προσπάθεια αποκλεισμού των βουλευτών, οι οποίοι αναγκάζονται να φυγαδευτούν μέσω του εθνικού κήπου με τη βοήθεια της αστυνομίας και της πυροσβεστικής. Οι συνελεύσεις αποκτούν σταδιακά βαθύτερο πολιτικό λόγο με συζητήσεις, εκτός των άλλων, γύρω από τα ζητήματα της άμεσης δημοκρατίας, του χρέους και της λαϊκής αυτοοργάνωσης. Άμεσος υλικός στόχος καθίσταται η μη ψήφιση του Μεσοπρόθεσμου και αποφασίζεται ο αποκλεισμός της βουλής στις 15 Ιουνίου, μέρα γενικής απεργίας. Τη μέρα αυτή η αστυνομία προσπαθεί ανεπιτυχώς να διαλύσει την συγκέντρωση, με τον κόσμο να παραμένει αποφασισμένος στην πλατεία. Ακολουθεί άλλη μία μαζική συγκέντρωση στις 21, μέρα ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση. Το απεργιακό διήμερο 28-29, ημέρα ψήφισης του μεσοπρόθεσμου, αντικειμενικά αποτέλεσε την κορύφωση του κινήματος των πλατειών, ήταν όμως και το όριο της όξυνσής του (στο διήμερο θα αναφερθούμε πιο αναλυτικά παρακάτω). Οι συνελεύσεις θα συνεχιστούν και μέσα στο καλοκαίρι, ωστόσο, σταδιακά απομαζικοποιούνται, ενώ στις 30 Ιουλίου αστυνομικές δυνάμεις εκκενώνουν την πλατεία με πρωτοβουλία του δημάρχου Καμίνη. Στις 3 Σεπτεμβρίου πραγματοποιείται άλλο ένα μαζικό κάλεσμα, ενώ όσα ακολουθούν γίνονται σποραδικά και έχουν μικρή συμμετοχή.

Η φυσιογνωμία του κινήματος

Αλλά ας πάρουμε πάλι τα πράγματα από την αρχή για να δούμε και πώς αυτή έγινε. Ήδη αναφερθήκαμε στον διεθνή αντίκτυπο των indigados και στην αίγλη των αραβικών εξεγέρσεων. Ωστόσο, αυτό που τελικά συνέβη ξεπερνούσε κατά πολύ έναν κινηματικό μιμητισμό, κάτι που εξάλλου επέβαλλαν και οι εκρηκτικές κοινωνικές συνθήκες στην Ελλάδα. Το πρώτο στοιχείο που ξεχωρίζει είναι ο αυθόρμητος χαρακτήρας του που αποτυπώνεται τόσο στον τρόπο που αυτό οργανώθηκε (facebook, twitter, blogs κτλ.) όσο και στο θολό έως ανύπαρκτο αρχικά πρόσταγμα του. Να σημειώσουμε πως κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει πρώτη φορά. Πριν δύο χρόνια, όταν είχε καεί όση δασική έκταση είχε απομείνει στην Αττική, υπήρξε ένα αντίστοιχο κάλεσμα διαμαρτυρίας για τις φωτιές στην πλατεία Συντάγματος που μάλιστα συγκέντρωσε κάποιες χιλιάδες κόσμου. Με μια πρώτη ανάγνωση, είναι σαφές πως ένα τέτοιο πλαίσιο κινητοποίησης είναι ναρκοθετημένο, με την έννοια ότι εγκαλεί τα άτομα ως «Έλληνες» ή πολίτες και όχι ως κάποιου είδους συλλογικό, πολιτικό ή ταξικό υποκείμενο, να «αγανακτήσουν» ειρηνικά, δηλαδή να μην

διεκδικήσουν κάτι, πόσο μάλλον να το επιβάλλουν. Αυτή την διάσταση του κινήματος είναι που αγκάλιασαν με περίσσιο ζήλο τα ΜΜΕ και προσπάθησαν να τη διαφυλάξουν ως κόρη οφθαλμού.[3] Ωστόσο υπάρχει και μια άλλη σημαντική διάσταση του θέματος. Στις κοινωνικές συνθήκες της κρίσης που ζούμε σήμερα τα άτομα που βρίσκονται αποκομμένα από την δημόσια σφαίρα (άρα και από την πολιτική ή τον συνδικαλισμό) νιώθουν πολύ πιο έντονα την υλική ανάγκη να εκφραστούν και να συναντηθούν, να συνομιλήσουν ή και να πράξουν με άλλους.[4] Αυτή η ανάγκη δεν σχετίζεται με μια αφηρημένη αναζήτηση συλλογικής ταυτότητας, αλλά με την ανάγκη συμμετοχής στην πολιτική, γεγονός που αποτυπώθηκε έντονα στην φυσιογνωμία του κινήματος της πλατείας.

Οι πλατείες ήρθαν να καλύψουν χωρικά την παραπάνω ανάγκη. Οι συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, οι καταλήψεις των πλατειών και η διεξαγωγή καθημερινών συνελεύσεων είναι γεγονότα με συνεχή ή τακτική διάρκεια που συνοψίζουν την μετάλλαξη των χώρων αυτών σε κάτι καινούριο. Θα αρκούσε κανείς απλά να σκεφτεί τους τελείως διαφορετικούς συνειρμούς που παράγει στον καθένα μας η λέξη «πλατεία» σήμερα. Επί της ουσίας η πλατεία έγινε ένας νέος δημόσιος χώρος με την πιο εξιδανικευμένη έννοια του όρου ή πιο σωστά ένας κοινός χώρος. Κάπως σχηματικά, ο δημόσιος χώρος είναι συνήθως συνυφασμένος με έναν κρατικό έλεγχο. Αντίθετα, ο κοινός χώρος ελέγχεται από τους συμμετέχοντες σε αυτόν με έναν αδιαμεσολάβητο τρόπο που και αυτός με την σειρά του μένει να οριστεί από τους ίδιους. Αυτή η διαδικασία προφανώς εμπεριέχει πολλές αντιφάσεις[5], αλλά στην περίπτωση του Συντάγματος, παρά τις όποιες προβληματικές ή αδυναμίες υπήρξαν, κατάφερε να λειτουργήσει, όπως θα δούμε και στην συνέχεια.

Εδώ θα πρέπει να σταθούμε στο υπόβαθρο συγκρότησής αυτού του κοινού, καθώς και στο ποιό ήταν το περιεχόμενό του. Δεν θα αναφερθούμε τόσο στις αβάσταχτες υλικές συνθήκες που δημιουργεί η κρίση που είναι λίγο πολύ αυτονόητες, όσο σε αυτό που ακούγεται συχνά τελευταία ως «κρίση του πολιτικού συστήματος». Η κρίση του αστικού κοινοβουλευτικού συστήματος θεμελιώνεται στην έλλειψη πολιτικής έκφρασης ή ακόμα και αντιπροσώπευσης όλο και πιο διευρυμένων μαζών. Σε ένα πρώτο επίπεδο οδηγεί σε έναν κοινοβουλευτικό μηδενισμό και σε μια γενικότερη μηδενιστική αντίληψη περί της πολιτικής που μπορεί να έχει, μέχρι και φασίζουσες κατευθύνσεις («μια χούντα μας χρειάζεται»). Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως επαναφέρει ως άμεσο επίδικο για τις μάζες το ζήτημα της πολιτικής διακυβέρνησης. Το οποίο μπορεί να σημαίνει την απαίτηση για ένα «αδιάφθορο» πολιτικό σύστημα και «αδιάβλητες» κυβερνήσεις. Μπορεί όμως, να σημαίνει την απαίτηση για μια «συμμετοχική δημοκρατία» και την ενίσχυση «θεσμών του πολίτη» ή την εξασφάλιση του δικαιώματος ανάκλησης των ηγετών. Ή ακόμα, μπορεί και να σημαίνει την αναζήτηση μιας «άμεσης δημοκρατίας», μέσα από θεσμούς λαϊκής ή εργατικής αυτοοργάνωσης, που θα λειτουργεί αυτόνομα και ανταγωνιστικά ως προς τις κυρίαρχες δομές άσκησης της εξουσίας. Έτσι, το κίνημα διεκδίκησε κάτι παραπάνω από έναν δημόσιο χώρο (πράγμα που εξάλλου το κατοχύρωσε στην πράξη). Στην πιο προωθημένη του έκφανση διεκδίκησε την ίδια την πολιτική ως κοινό αγαθό.

Η χωροταξία του κινήματος έχει κάτι να μας πει, ιδιαίτερα στην περίπτωση της Αθήνας. Το κίνημα δεν συνευρέθηκε στην πλατεία Ομόνοιας ή στην Κλαυθμώνος, ούτε στα Προπύλαια που αποτελούν και τα παραδοσιακά σημεία συγκέντρωσης, αλλά στην πλατεία Συντάγματος, απέναντι από την βουλή, το κέντρο λήψης αποφάσεων. Όσο και αν κάποιος μπορούσε να ισχυριστεί ότι το κίνημα των αγανακτισμένων είχε χαρακτηριστικά μια εκτόνωσης ή ακόμα και ότι οι συνελεύσεις ήταν μαζικά group therapy, η κατάληψη της πλατείας (και ό,τι τη συνόδεψε) αποτελεί μια πράξη που ξεπερνά την έννοια της απλής διαμαρτυρίας και που συμβολίζει μια διαρκή σχέση αντιπαράθεσης μεταξύ πλατείας και βουλής. Χωρίς να αναιρούμε τις αντιφάσεις και τις αδυναμίες του κινήματος και χωρίς να θέλουμε να είμαστε υπερβολικοι, υπήρχαν στοιχεία «κομουνοποίησης» της πλατείας, στο

βαθμό που η πλατεία ήταν μια προσπάθεια δημιουργίας ενός ανταγωνιστικού της βουλής πόλου. Μια προσπάθεια αναζήτησης δρόμων υπέρβασης της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και κανονικότητας.

Μια παρένθεση για την αρχιτεκτονική της πλατείας και την ιστορία της

Αρχικά (το 1837) η σημερινή πλατεία συντάγματος ήταν δημόσιος κήπος των τότε πρόσφατα κτισμένων ανακτόρων και το σημείο που βρίσκεται σήμερα το μνημείο του αγνώστου στρατιώτη ήταν μια κεκλιμένη πλατεία. Το 1842 έγινε στον κήπο μια συμμετρική γεωμετρική διαμόρφωση κατά τον άξονα της Ερμού, αρχή που διατηρείται μέχρι σήμερα για το κάτω κομμάτι της πλατείας. Το 1843 γίνεται στρατιωτικό κίνημα που, έχοντας και λαϊκή υποστήριξη, διεκδικεί και τελικά επιβάλλει σύνταγμα, κίνημα από το οποίο η πλατεία πήρε το σύγχρονο όνομά της. Μέχρι τη δεκαετία του '30 η αρχιτεκτονική της πλατείας παραμένει σχεδόν ίδια. Το 1926 ο δικτάτορας Θεόδωρος Πάγκαλος αποφασίζει την δημιουργία του μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτη. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας το έργο συνεχίζει και τελειώνει το 1932, με τον Ε. Βενιζέλο στην εξουσία. Ο συμβολισμός του όμως είναι πιο αναβαθμισμένος καθώς έχει μόλις προηγηθεί η μεταφορά της βουλής στο σημερινό κτίριο, που πλέον γίνεται το κέντρο του αστικού κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα, καθόλου δημοκρατικού για πολλά ακόμα χρόνια (το '36 ακολουθεί η δικτατορία Μεταξά, η κατοχή, ο εμφύλιος και ύστερα τα χρόνια της «Λευκής τρομοκρατίας» με αποκορύφωμα τη Χούντα). Πέραν του συμβολισμού του μνημείου που δεν είναι επί του παρόντος να αναλύσουμε, το έργο συνοδευόταν από μια υποβάθμιση του εδάφους που είχε σαν αποτέλεσμα την καλύτερη «οχύρωση» της βουλής, σχηματισμός που παραμένει ίδιος μέχρι σήμερα. Το κάτω μέρος της πλατείας είναι επίσης υποβαθμισμένο σε σχέση με την Αμαλίας και έχε μια αρκετά περίκλειστη μορφή. Η πρόσβαση στην πλατεία γίνεται από τρεις σκάλες στο κέντρο των βυθισμένων πλευρών ενώ μόνο η πλευρά προς την Φιλελλήνων είναι στο ίδιο επίπεδο με τον δρόμο. Υπάρχει λοιπόν μια σταδιακή σκλήρυνση των ορίων της πλατείας όσο πλησιάζει κανείς προς την βουλή. Ίσως για αυτό το λόγο η πλατεία λειτουργούσε περισσότερο σαν ένας χώρος ορόσημο για τις διαδηλώσεις, ως χώρος γειτνίασης με τα κέντρα λήψης αποφάσεων, παρά είχε κάποια άλλη πρακτική ή συμβολική αξία, αν εξαιρέσει κανείς την ύπαρξη του σταθμού του μετρό[6] την τελευταία δεκαετία, και τη δυνατότητα συγκέντρωσης ή διαφυγής που παρείχε. Το σώμα των διαδηλωτών συνήθως βρισκόταν πέριξ αυτής παρά μέσα σε αυτή[7]. Γενικότερα πάντως το Σύνταγμα συνδέθηκε με μια σειρά ιστορικών κινηματικών γεγονότων όπως τα Δεκεμβριανά του '44 ή την απαγορευμένη πορεία προς την αμερικάνικη πρεσβεία το 1980 και την δολοφονία του Κουμή και της Κανελλοπούλου, μέχρι να φτάσουμε στο σήμερα και τη νέα νοηματοδότηση της πλατείας.

Η κοινωνική σύνθεση της πλατείας

Το κίνημα των πλατειών πέραν του αγωνιστικού του περιεχομένου, είχε σαν αποτέλεσμα, όπως αναφέραμε, τη δημιουργία ενός κοινού χώρου που αφορούσε την πολιτική έκφραση ή, ακόμα, την παραγωγή και συνδιαμόρφωση πολιτικής. Το κοινό, ως χώρος αλλά και ως το σύνολο των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτόν, θα έπαυε να είναι τέτοιο αν δεν περιλάμβανε ένα βασικό χαρακτηριστικό, τον πλουραλισμό. Αν δούμε το Σύνταγμα υπό αυτό το πρίσμα, η συγκέντρωση και η συνύπαρξη ποικίλων κοινωνικών ομάδων φαίνεται λογική και αναμενόμενη. Και πράγματι στην πλατεία συγκεντρώθηκαν διάφορες και αντιφατικές μεταξύ

τους κοινωνικές ομάδες. Από τους συνταξιούχους στους παλιούς και νέους εργαζόμενους, στους φοιτητές και στους ανέργους. Όλοι αυτοί μάλιστα στους διάφορους πολιτικούς χρωματισμούς που αντικειμενικά φέρουν. Από τους «ελληνάρες», τους γραφικούς και τους παπάδες, στους Πασόκους και στους «νοικοκυραίους». Η όποια έκπληξη (ή και δυσαρέσκεια) που αυτό το φαινόμενο της συνύπαρξης δημιουργεί οφείλεται είτε στη μη κατανόηση αυτής της τάσης για τη δημιουργία ενός κοινού, είτε στην υποτίμηση της αναγκαιότητάς του. Και η αλήθεια είναι πως ένα χρονικό διάστημα πριν οι περισσότεροι από μας δεν αντιλαμβανόμασταν ως άμεσο επίδικο τη συγκρότηση αυτού του κοινού.

Ο αποκλεισμός από τη δημόσια σφαίρα και την πολιτική κοινωνικών ομάδων συνάδει παράλληλα με την υποτίμηση της εργασίας τους, διαδικασία που συμβαίνει άλλωστε εδώ και πολλά χρόνια. Ωστόσο, σήμερα αυτή η διαδικασία λαμβάνει άλλες ποιοτικές[8] και ποσοτικές διαστάσεις, καθώς περιλαμβάνει πλέον και στρώματα της παραδοσιακής και νέας μικροαστικής τάξης που στο παρελθόν είχαν σε μεγάλο βαθμό ενσωματωθεί στη στρατηγική του «εθνικού εκσυγχρονισμού» και στην πολιτική του αστισμού γενικότερα. Έτσι, μπορεί στο Σύνταγμα να βρέθηκε το σύνολο αυτού που μπορεί να οριστεί ως λαός, ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι αίρονται οι πολιτικές αντιθέσεις των κοινωνικών υποκειμένων. Σε ένα πρώτο επίπεδο, αυτές οι αντιθέσεις σχηματοποιήθηκαν και συμπυκνώθηκαν τόσο χωρικά όσο και σε επίπεδο συμπεριφορών και πρακτικών με τον άτυπο διαχωρισμό των «πάνω» και των «κάτω» της πλατείας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όμως, αντιθέσεις συνέχισαν να υπάρχουν και στο εσωτερικό των δύο υποσυνόλων, με τη διαφορά ότι στο κάτω μέρος καταρχάς δημιουργήθηκε ένα πεδίο έκφρασης και αντιπαράθεσης των διαφορετικών απόψεων και θέσεων.

Ο διπολικός χαρακτήρας του κινήματος

Ο διαχωρισμός αυτός αντιστοιχεί, λοιπόν, στα διαφορετικά επίπεδα πολιτικής συνείδησης των συμμετεχόντων στις κινητοποιήσεις. Κάπως σχηματικά θα λέγαμε πως στους «πάνω» εκφράστηκαν εκείνα τα κομμάτια που κυρίως αισθάνονταν προδομένοι από το πολιτικό σύστημα και το κράτος, ενώ στους «κάτω» αυτοί που συνειδητοποιούν πιο έντονα ένα καθεστώς κοινωνικού και πολιτικού αποκλεισμού. Είναι λοιπόν περισσότερο σαφής μια ιδεολογική-πολιτιστική διαφορά, παρά μια ξεκάθαρη ταξική διαφοροποίηση.

Έτσι, στους «πάνω» εκφράστηκε κυρίαρχα η αγανάκτηση ως έκφραση της κρίσης αντιπροσώπευσης. Για αυτό στοχοποιήθηκε το σύνολο των βουλευτών (όχι μόνο των κυβερνώντων), αλλά και οι δημοσιογράφοι ως οι εκφραστές και οι εκπρόσωποι ενός πλήρως απονομιμοποιημένου πολιτικού συστήματος. Αυτό έγινε με έναν αυθόρμητο αλλά και έντονα πανηγυρικό τρόπο, μέσω μιας ιεροτελεστίας με λέιζερ, σφυρίχτρες, μούτζες και συνθήματα-τραγούδια σάτιρας και κατάρας. Ακόμα, δεν έλειπαν και οι ελληνικές σημαίες ως μια προσπάθεια αναπτέρωσης της θιγμένης εθνικής περηφάνιας ή μια κίνηση που ήθελε να στερήσει τη σημαία από κάποιους άλλους. Αντικειμενικά, η αγανάκτηση δεν μπορούσε να εξαλείψει τόσα χρόνια κυριαρχίας μικροαστικών ιδεολογημάτων και ηγεμονίας του ατομισμού. Μέσες άκρες, το πολιτικό στίγμα ήταν πως «300 κλέφτες-προδότες μας παίρνουν τα λεφτά και για αυτό φτάσαμε ως εδώ» (θα μπορούσαν να προστεθούν και πολλά άλλα κλισέ). Μια τέτοια αντίληψη δεν είναι μόνο «αταξική» ή «απολίτικη» αλλά εύκολα ρέπει και σε πιο φασίζουσες κατευθύνσεις (τέτοια ιδεολογήματα στην πραγματικότητα έχουν συγκεκριμένες πολιτικές απολήξεις). Ωστόσο, όπως εξελίχτηκε το κίνημα των πλατειών, η κυρίαρχη τάση ήταν μάλλον προς πιο προοδευτικούς και ριζοσπαστικούς άξονες. Αυτό δεν σημαίνει πως μιλάμε για μια γραμμική μετάλλαξη των «από πάνω», καθώς ήταν όντως εντυπωσιακή η μαζικότητα, η ζωντάνια και η χρονική συνέχεια των συγκεντρώσεων τους. Όμως, ακόμα και αν δεν ενώθηκαν ποτέ με τους «κάτω», η

Λαϊκή Συνέλευση έγινε σταδιακά ο πιο ηγεμονικός και πρωταγωνιστικός πόλος του κινήματος των πλατειών.

Κάπως διαφορετικά ήταν τα πράγματα στο κάτω μέρος της πλατείας, όχι γιατί εκεί βρέθηκαν άτομα με κάποια ταξική ή ιδεολογική ομοιογένεια και καθαρότητα, αλλά γιατί πολύ απλά αποτέλεσε έναν πυρήνα συλλογικών διαδικασιών, πολιτικών ζυμώσεων και πολιτικών πρακτικών, που ίσως η πλειοψηφία των συμμετεχόντων βίωναν πρώτη φορά. Το ποιά πολιτική κατεύθυνση θα ακολουθούσε το κίνημα προφανώς δεν ήταν δεδομένο και πράγματι στην πορεία πήρε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Όσο αφορά στις πρώτες μέρες, μπορούμε να εστιάσουμε στα εξής στοιχεία: Στον αντιπολιτικό, αντιοργανωτικό χαρακτήρα του κινήματος, με την έννοια ότι υπήρχε πρώτον ασάφεια στην στοχοθεσία του και δεύτερον αποκλεισμός εκπροσώπησης πολιτικών ομάδων (έως και απαγόρευση πολιτικής παρέμβασης με μοιράσματα κλπ.), στον ειρηνικό χαρακτήρα του, και τέλος στην εθνική του αναφορά. Παρόλα αυτά, στην συνέχεια οι συνελεύσεις σταδιακά ριζοσπαστικοποιούνται[9]. Γίνονται διάφορες θεματικές συζητήσεις που αφορούν από το χρέος μέχρι την Άμεση Δημοκρατία. Η διεθνιστική αναφορά του γίνεται πιο σαφής (αν και αφορά κυρίως τις χώρες του νότου αλλά και των υπολοίπων της ΕΕ) και αποκτά ξεκάθαρο αντιμνημονιακό περιεχόμενο. Το τελευταίο φαίνεται μάλλον αυτονόητο ή και μικρό, αλλά εκείνο που έχει σημασία είναι πως αυτό δεν περιορίστηκε σε μια απλή διακήρυξη. Η μη ψήφιση του μεσοπρόθεσμου αποτέλεσε για το κίνημα ένα άμεσο υλικό επίδικο και είναι εκείνη τη στιγμή που το κίνημα, παρά της ειρηνικές του διακηρύξεις, αρχίζει να αμφισβητεί συνειδητά την αστική νομιμότητα (αποκλεισμός βουλής). Ακόμα, η στήριξη και η συμπόρευση με άλλα κινητοποιούμενα κομμάτια, αλλά και η προσπάθεια επέκτασης της εμπειρίας της πλατείας στις γειτονιές και τις δημιουργίας τοπικών λαϊκών συνελεύσεων, ήταν σημαντικό εργαλείο για την κλιμάκωση του κινήματος. Τελικά η πλατεία έφτασε να είναι ο πόλος έλξης των αγωνιζόμενων κομματιών, ένα άτυπο κέντρο αγώνα.

Η σχέση της πλατείας με την πόλη και τους κοινωνικούς χώρους

Για τον ρόλο αυτό της πλατείας αξίζει να αναφερθούμε κάπως αναλυτικότερα εξετάζοντας τις σχέσεις της πλατείας με «το έξω», δηλαδή την πόλη, αλλά και με τους άλλους κοινωνικούς χώρους. Έχει αναφερθεί ήδη παραπάνω πως το κίνημα της πλατείας είχε σαν βασικό του επίδικο τη δημιουργία ενός κοινού της πολιτικής έκφρασης και δράσης, αλλά και ότι αυτή η διαδικασία έγινε με έναν αυθόρμητο και εκρηκτικό τρόπο που εντοπίστηκε στο Σύνταγμα συγκεκριμένα (όσο αφορά την Αθήνα). Αυτό το πλαίσιο ορίζει και μια συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στην πόλη και το κέντρο (την πλατεία), όπου κυριαρχεί η μια κατεύθυνση. Έτσι, το σώμα της πλατείας συγκροτούταν από ένα άθροισμα ατόμων που συνέρρεαν από την πόλη προς την πλατεία για να δράσουν εκεί μέχρι να ξαναδιασκορπιστούν.

Δημιουργήθηκε έτσι ένας κεντρικός κοινωνικός χώρος, ο χώρος της πλατείας, σημείο αναφοράς χιλιάδων ανθρώπων. Ωστόσο, το πέρασμα από την εξατομίκευση στη συλλογικοποίηση δεν απαιτεί μονάχα τη συμμετοχή σε συλλογικές διαδικασίες και τη συνειδητοποίηση κάποιου κοινού συμφέροντος (που και αυτό είναι ένα διαρκές στοίχημα). Απαιτεί ακόμα την ύπαρξη κάποιου κοινού εδάφους. Σε συμβολικό επίπεδο, η πλατεία ήταν ακριβώς αυτό το πράγμα, αλλά στην πραγματικότητα οι σχέσεις που δημιουργούνταν ήταν αποεδαφικοποιημένες. Η καθημερινότητα των ατόμων διαδραματιζόταν σε άλλους χώρους, στον χώρο δουλειάς, στη γειτονιά τους, κλπ. Ίσως για πολλούς το κίνημα των πλατειών να δημιούργησε μια νέα προσωρινή καθημερινότητα όσον αφορά τη χρήση του ελεύθερού τους χρόνου. Αν εξαιρέσουμε τα λίγα άτομα που είχαν την όρεξη αλλά και την δυνατότητα να κατασκηνώνουν ή να στελεχώνουν ομάδες εργασίας, η ζωή της πλατείας ξεκινούσε το απόγευμα και τελείωνε το βράδυ, μετά το τέλος των συνελεύσεων. Ένα χρονικό αλλά και ποιοτικό χάσμα ανάμεσα στο «διάλειμμα» στην πλατεία και στην υπόλοιπη καθημερινότητα παρέμενε αγεφύρωτο.

Ως ένας τόπος διαλείμματος από την καθημερινότητα, στην πλατεία δημιουργούταν ένα σκηνικό που θύμιζε πανηγύρι και περιλάμβανε αντίστοιχες δραστηριότητες. Στο κάτω μέρος της πλατείας, Τσιγγάνοι, Ασιάτες και Έλληνες δημιούργησαν μια αλυσίδα «βρόμικων» που τις ώρες συγκεντρώσεων διαχέονταν στους δρόμους για να καλύψουν τη σίτιση των διαδηλωτών, με το αζημίωτο. Μετανάστες προμήθευαν την πρώτη ύλη κάθε αγανακτισμένου που σέβεται τον εαυτό του, δηλαδή λέιζερ και σφυρίχτρες. Τα καρότσια με τις ελληνικές σημαίες μας θυμίζαν σε ποιά χώρα βρισκόμαστε, ενώ αποτελούσαν ορόσημα, σημεία συνάντησης των διαδηλωτών που συχνά χανόντουσαν στο αχανές πλήθος. Άλλοι παρείχαν φτηνές μπίρες και νερό στους διψασμένους «πλατειακούς». Η παρουσία κάποιου στην πλατεία άλλες φορές μπορεί να ήταν ένα μέσο αγωνιστικής έκφρασης, άλλες φορές μπορεί να ήταν απλά ένας τρόπος διασκέδασης ή και τα δύο.

Αυτή η συνθήκη απόστασης ανάμεσα στην ζωή της πλατείας και τη διάσπαρτη στην πόλη καθημερινότητα των συγκεντρωμένων δημιουργούσε κάποια συγκεκριμένα όρια στο όλο εγχείρημα, στη φυσιογνωμία του και στις δυνατότητές του. Και τα οποία ήταν δύσκολο να ξεπεραστούν. Για να περιοριστούμε στα πιο απλά θέματα, η συγκρότηση ομάδων εργασίας για την εξωστρεφή παρέμβαση και η στήριξη με ψηφίσματα και καλέσματα προς άλλα αγωνιζόμενα κομμάτια αποτελούν δείγματα μιας απεύθυνσης της πλατείας προς τα έξω και μιας άρσης του τοπικού εγκλωβισμού. Ωστόσο, τα παραπάνω φαίνεται να είχαν περισσότερο συμβολική αξία παρά πρακτική. Όσες χιλιάδες και αν συμμετείχαν στις συνελεύσεις της πλατείας, τα μοιράσματα στις γειτονιές ήταν ελάχιστα, ενώ όσα καλέσματα αφορούσαν δράσεις εκτός Συντάγματος είχαν μικρή ή καθόλου συμμετοχή. Σημαντική εξαίρεση αποτελεί η διασπορά των λαϊκών συνελεύσεων στις γειτονιές που, αν και δεν ήταν άμεσο αποτέλεσμα της συνέλευσης της πλατείας, ήταν σίγουρα η βασική τους αναφορά. Γενικότερα πάντως, υπήρχε μια αναντιστοιχία ανάμεσα στον πολιτικό λόγο της Συνέλευσης και στο πώς αυτός ο λόγος γειωνόταν στην ίδια την πραγματικότητα.[10]

Παρόλα αυτά, η πλατεία ήταν όντως το σημείο αναφοράς του κινήματος συνολικά, το άτυπο κέντρο αγώνα, όσο και αν αδυνατούσε να είναι ένα κέντρο συντονισμού. Ο ίδιος ο πολιτικός συμβολισμός της πλατείας κάλυπτε ως ένα βαθμό τα κενά που δημιουργήθηκαν αλλά και τα κενά που προϋπήρχαν, εξάλλου, το «εκτός της πλατείας» είχε επίσης τις χρόνιες αδυναμίες του. Αν διαπιστώνουμε μια κατάσταση εσωστρέφειας ή στατικότητας, δηλαδή μια αδυναμία συσχέτισης της πλατείας με την υπόλοιπη πόλη, δεν ισχύει καθόλου το αντίστροφο. Ήδη από την αρχή,

ιδιαίτερα στο πεζοδρόμιο της Αμαλίας, διάφορες συλλογικότητες διεκδικούσαν την αυτοτελή τους παρουσία και παρέμβαση στο Σύνταγμα. Αντίστοιχα, γινόταν ένας χαμός από πανό, από πατριωτικά και αντιμασονικά μέχρι ελευθεριακά ή διεθνιστικά. Στη συνέχεια, τόσο κινητοποιούμενα κομμάτια, συνδικάτα και σωματεία όσο και οι λαϊκές συνελεύσεις στις γειτονιές πραγματοποιούσαν πορείες που, εκτός από τα χαρακτηριστικά διαμαρτυρίας, είχαν και σαν στόχο την παραμονή τους στον χώρο της πλατείας και την άμεση ή έμμεση συμμετοχή τους στις διεργασίες, όχι πάντα χωρίς προστριβές (την πρώτη μέρα, εντύπωση έκανε το πέρασμα της ΓΕΝΟΠ που χειροκροτήθηκε αλλά και γιουχαρίστηκε). Η εμβέλεια της πλατείας έφτασε να είναι πανελλαδική καθώς αγανακτισμένοι ακτιβιστές από τη Σπάρτη έφτασαν περπατώντας μέχρι το Σύνταγμα, ενώ στην πλατεία έγινε και ο πρώτος πανελλαδικός συντονισμός του κινήματος των πλατειών. Η φυσιογνωμία του κινήματος της πλατείας ήταν τέτοια που περισσότερο έτεινε να ενσωματώνει «το έξω» παρά να συνδέεται με αυτό.

Οι εμπειρίες των 15 και 28-29 Ιούνη

Ας επανέλθουμε τώρα στο πως εξελίχθηκε στη συνέχεια το κίνημα, με αφορμή την εμπειρία των κινητοποιήσεων των 15 και 28-29 Ιουνίου. Η 15η Ιουνίου, ημέρα που είχε εξαγγελθεί και γενική απεργία, αποτελεί σημαντικό ορόσημο για το κίνημα των πλατειών. Το πρώτο στοιχείο που ξεχωρίζει είναι πως σημάνει τη συνάντηση του κινήματος με τον κόσμο της εργασίας. Αυτή η συνάντηση προφανώς δεν έγινε τόσο σαν αποτέλεσμα κάποιας οργάνωσης (εξάλλου η ΓΣΕΕ αδυνατεί πλήρως να οργανώσει τις ίδιες τις απεργίες που καλεί, ενώ και τα μπλοκ της είναι αναντίστοιχα άδεια), όσο από την στάση του συνόλου σχεδόν των διαδηλωτών, να παραμείνουν στην πλατεία. Το δεύτερο στοιχείο είναι πως παρατηρούμε και μια ποιοτική αναβάθμιση του χαρακτήρα των κινητοποιήσεων. Αυτό διαφαινόταν ήδη από την απόφαση να επιχειρηθεί ο αποκλεισμός της βουλής, δηλαδή βλέπουμε μια υπέρβαση της μέχρι τότε κυρίαρχης πρακτικής της ειρηνικής διαμαρτυρίας. Το κίνημα έβαζε τα δικά του όρια και τις δικές του προτεραιότητες όπως δείχνουν και τα ίδια τα γεγονότα. Παρά την αποτυχία του αποκλεισμού, και την έναρξη συγκρούσεων μεταξύ εκατοντάδων διαδηλωτών και της αστυνομίας, οι υπόλοιπες χιλιάδες των διαδηλωτών παρέμεναν στον χώρο της πλατείας. Ακόμα και όταν η ατμόσφαιρα γινόταν αποπνικτική από τα δακρυγόνα, το πλήθος απλά μετακινούνταν σε πιο ασφαλή σημεία περιμένοντας να επιστρέψει. Αυτή η διασπορά των διαδηλωτών επί της ουσίας δημιουργούσε έναν μεγάλο κλοιό ανθρώπων γύρω από το κέντρο των επεισοδίων που έκανε πολλές φορές δύσκολη την κατά μέτωπο επίθεση της αστυνομίας που αναγκαζόταν να παρεμβαίνει σημειακά. Ο κόσμος παρέμενε αποφασισμένος στα γύρω στενά περιμένοντας να βρεθεί πάλι στην πλατεία. Η αποφασιστικότητα και η αλληλεγγύη ήταν τέτοια που, ίσως για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα, είδαμε να αποτυγχάνει η απόπειρα διάλυσης μιας συγκέντρωσης από την αστυνομία. Σε λίγες ώρες τα πράγματα είχαν ηρεμήσει και ο κόσμος επέστρεφε χειροκροτώντας πανηγυρικά στην πλατεία, ενώ στα μεγάφωνα έπαιζε ζωντανά το «τούτοι οι μπάτσοι που 'ρθαν τώρα».

Ταυτόχρονα η 15η είναι η ημερομηνία στην οποία διαφαίνεται και μια σταδιακή απόσυρση ενός μέρους των διαδηλωτών πράγμα που επηρέασε και τη μαζικότητα των κινητοποιήσεων στη συνέχεια. Όσο πιο συνεκτικό χαρακτήρα λάμβανε το κίνημα τόσο μπορεί να οξυνόντουσαν και οι αντιθέσεις μεταξύ αυτών που συμμετείχαν σε αυτό. Για παράδειγμα, η εμπειρία της 15ης Ιούνη μπορεί να οδήγησε σε μια πιο βαθιά αμφισβήτηση του ρόλου των δυνάμεων καταστολής,

από την άλλη όμως μπορεί να τρομοκρατούσε διαδηλωτές των οποίων η συμμετοχή βασιζόταν πάνω απ' όλα στη μη διασάλευση της δημοσίας τάξης. Κάτι τέτοιο από πολλούς θεωρούταν, σε κάθε περίπτωση, μια κινηματική εκτροπή και, όπως έχουμε ήδη σημειώσει, ο ειρηνικός χαρακτήρας των διαδηλώσεων ήταν βασικό στοιχείο της φυσιογνωμίας των κινητοποιήσεων για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η διήμερη απεργιακή κινητοποίηση στις 28-29 Ιουνίου, μέρες ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου, σηματοδότησε την κορύφωση του κινήματος των πλατειών, όχι όμως λόγω της μαζικότητάς της. Η συμμετοχή του κόσμου ήταν αρκετά μικρή σε σχέση με την απεργία στις 15 Ιούνη, όσον αφορά τόσο τους απεργούς όσο και τους υπόλοιπους διαδηλωτές. Πέραν των αντιθέσεων που αναπτύχθηκαν εντός της πλατείας, και η απεργιακή κινητοποίηση φάνηκε να έχει τα δικά της όρια. Ωστόσο, όπως και στις 15 του μηνός, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της διαδήλωσης καθιστούν κάπως πιο αισιόδοξα τα συμπεράσματά που μπορεί να βγάλει κανείς. Έτσι, αν οι μέχρι τότε συγκεντρώσεις στην πλατεία χαρακτηρίζονταν από μια οργανωτική χαλαρότητα, (π.χ. μη συγκρότηση των συγκεντρωμένων σε μπλοκ), υπήρχε μια πρωτοφανής ατομική αυτο-οργάνωση των διαδηλωτών όσον αφορά την προστασία τους από τα χημικά, καθώς σχεδόν όλοι ήταν εξοπλισμένοι με μάσκες και γυαλιά. Η αστυνομία προκειμένου να καταφέρει να διαλύσει την συγκέντρωση (γεγονός που ήταν προσχεδιασμένο από τον ίδιο τον Υπουργό και την πολιτική ηγεσία) αναγκάστηκε να προβεί σε ένα τεράστιο όργιο καταστολής. Να σημειώσουμε πως συνήθως η διάλυση των πορειών γίνεται σταδιακά και σημειακά σε συγκεκριμένα μπλοκ με την αστυνομία να αναζητά αφορμές (ή απλά να προκαλεί) προκειμένου να επέμβει. Σπάνια γίνεται μια τέτοια συντονισμένη επίθεση σε ολόκληρο το σύνολο των διαδηλωτών. Η απουσία ανθρωπίνων θυμάτων οφείλεται περισσότερο στην τύχη και στην πρωτοφανή ψυχραιμία και αλληλεγγύη των ίδιων των διαδηλωτών. Και πάλι, παρά το όλο σκηνικό τρομοκράτησης, το βράδυ, εκδιωγμένοι διαδηλωτές πραγματοποιούν συνέλευση στο Μοναστηράκι. Αποφασίζεται πορεία προς το Γκάζι και γίνεται προσπάθεια παρέμβασης στον δημοτικό σταθμό Αθήνα 98,4. Τελικά οι διαδηλωτές καταλήγουν στο Σύνταγμα, επανακαταλαμβάνοντάς το.

Η συνέχεια μπορεί να μην είναι ιδιαίτερα πομπώδης αλλά οι σκηνές που ζήσαμε εκείνες τις μέρες παραμένουν αξιοσημείωτες. Τέτοιες στιγμές δεν είναι μόνο εξεγερσιακές αλλά πολλές φορές θυμίζουν πανηγύρι ή σκηνικό κάποιας τελετής. Όπως όταν οι διαδηλωτές κάναν αλυσίδες ενάντια στις δυνάμεις καταστολής: άλλοι συγκρούονταν με αυτές, άλλοι καθόντουσαν κάτω, και κάποιοι άλλοι δημιουργούσαν «κόκκινες ζώνες» χορεύοντας. Άλλοτε οι ανθρώπινες αλυσίδες γινόντουσαν για τη μεταφορά νερού και τον καθαρισμό της πλατείας από τα δακρυγόνα. Άλλοτε οι tiger lilies έπαιζαν από το μικρόφωνο της συνέλευσης, σαν πλανόδιοι στο Μοναστηράκι. Και λίγο αργότερα ο Γιοκαρίνης τραγουδούσε «τσικαμπούμ κι όλα γυρίζουν στο κεφάλι μου, τσικαμπούμ και μου την πέφτεις μες στη ζάλη μου» με την αστυνομία να δημιουργεί την κατάλληλη ατμόσφαιρα με κρότου λάμψης και δακρυγόνα και τους συγκεντρωμένους να χορεύουν εκστασιασμένοι. Πέραν του σουρεαλιστικού τους ενδιαφέροντος, αυτές οι εικόνες δείχνουν τον ενθουσιασμό με τον οποίον ο κόσμος αγκάλιασε την πλατεία, πως

την θεώρησε «δικιά του», ή πιο σωστά, «δικιά μας». Αυτό το «μας» μεταφράζεται σε ένα «εμείς» και ένα «εμείς τι;». Μπορεί αυτές οι έννοιες να ορίζονται κάπως φαντασιακά και μετέωρα, κάπως όμως άρχισαν να συγκροτούνται ως τέτοιες, στις πλατείες της χώρας αλλά και όλου του κόσμου.

Μετά τις πλατείες τί (μένει);

Η Ελλάδα φαίνεται να βρίσκεται «στο μάτι του κυκλώνα» της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης και επίθεσης. Όμως, ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια δημιουργούνται νέες αντιστάσεις, βλέπουμε κινηματικά γεγονότα εξαιρετικά ενδιαφέροντα που κάνουν τα περασμένα κινήματα να μοιάζουν μακρινά και ξεπερασμένα. Μάλλον γιατί όντως ο χρόνος δείχνει να πυκνώνει και όλα να αλλάζουν γρήγορα.

Μπορεί εύκολα να περιγραφεί αυτή η συγκυρία σαν «το τέλος της Μεταπολίτευσης» ή διεθνώς σαν «το τέλος του τέλους της ιστορίας». Αλλά είναι εξαιρετικά δύσκολο έως αδύνατον να περιγραφεί η περίοδος που μόλις αρχίζει. Για αυτό και η μέχρι τώρα συζήτηση για τις πλατείες γίνεται με έναν αρκετά επιφυλακτικό ή καχύποπτο τρόπο, ενώ άλλες φορές υπάρχει ένας ενθουσιώδης ή άκριτος εγκωμιασμός του. Δεν έχει όμως τόση σημασία να πούμε ότι τα πράγματα δεν είναι άσπρο ή μαύρο και άρα είναι γκρι. Το κάθε πράγμα, η κάθε εποχή, το κάθε κίνημα έχει το δικό του χρώμα ή συνδυασμό χρωμάτων και εμάς μας ενδιαφέρει, πρώτον, να δούμε το φάσμα των χρωμάτων, και δεύτερον να δούμε ποιό χρώμα θα προτιμούσαμε. Οι εποχές είναι δύσκολες και ίσως είναι ακόμα πιο δύσκολο να τις καταλάβουμε και να τις χρωματίσουμε. Τα κινήματα των πλατειών μας βοήθησαν να δούμε νέες αποχρώσεις. Εξάλλου, αν η «εξέγερση είναι μια τέχνη», πρέπει να μάθουμε και να ζωγραφίζουμε. Οι πλατείες έγιναν ένα τέτοιο εργαστήρι.

Αν για κάτι υπάρχει ανάγκη, είναι για τη δημιουργία τέτοιων εργαστηρίων. Η πλατεία Συντάγματος είναι σήμερα άδεια όχι γιατί εκπληρώθηκαν οι στόχοι του κινήματος ούτε επειδή υπέστη κάποια ολοκληρωτική ήττα. Αλλά γιατί αυτό που ίσως μένει να γίνει είναι η διασπορά της «πλατείας» σε ολόκληρη την πόλη και τις γειτονιές της. Η συμμετοχή στη δημόσια σφαίρα δεν εξαντλείται απλώς στη δυνατότητα ατομικής πρόσβασης σε αυτήν, αλλά περιλαμβάνει και την αλληλεπίδραση με τους υπολοίπους. Οι θεσμοί αυτοοργάνωσης και η άμεση δημοκρατία δεν είναι απλώς μοντέλα λειτουργίας, αλλά ορίζουν και απαιτούν συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις. Αυτές οι σχέσεις δεν μπορούν να υφίστανται μόνο αποσπασματικά, προσωρινά ή αποεδαφικοποιημένα. Δεν αρκεί ένα δημόσιο, κοινωνικό ή πολιτικό κέντρο. Ο δρόμος για την υπέρβαση αυτού που βιώνουμε σήμερα περνά μέσα από την δημιουργία ενός κοινωνικού δίκτυου που, εν δυνάμει, θα βρίσκεται σε κάθε πλατεία, σε κάθε γειτονιά, σε κάθε χώρο εκπαίδευσης και εργασίας και θα έχει διαρκή χαρακτηριστικά. Θα είναι αυτοοργανωμένο για να εξασφαλίζει την κοινωνική αλληλεγγύη και αμεσοδημοκρατικό γιατί όντως θα διαχειρίζεται συλλογικά μια καθημερινότητα (ή θα διεκδικεί να τη διαχειριστεί έναντι κάποιων άλλων). Οι πλατείες ως εργαστήρια του κοινωνικού αγώνα έφεραν νέες πολιτικές πρακτικές που μπορούν να επιδρούν στην ίδια καθημερινότητα της πόλης και των κατοίκων της. Προσθέτουν τελικά στην εμπειρία των «από κάτω», στον αγώνα τους για την κοινωνική απελευθέρωση.

Σημειώσεις

1. Ο όρος «κινήματα των πλατειών» θεωρούμε πως είναι πιο αντιπροσωπευτικός για τα κινήματα αυτά, καθώς η σύνδεσή τους με την χωρική έννοια της πλατείας δεν περιγράφει αλλά υπονοεί μια νέα πολιτική συνθήκη. Αντίθετα, ο όρος «αγανακτισμένοι» παραπέμπει σε μια πιο συγκεκριμένη φυσιογνωμία και για αυτό χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από την κυρίαρχη προπαγάνδα. Αποτυπώνει πάντως μια πραγματική τάση του κινήματος απέναντι στην οποία εμείς στεκόμαστε κριτικά, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

2. Η διεθνής επίπτωση μαζικών, δυναμικών και ανατρεπτικών κινημάτων, όπως η περίπτωση των εξεγέρσεων στην Β. Αφρική, δεν σχετίζονται μόνο με την γεωγραφική εγγύτητα ή την ομοιότητα κοινωνικών σχηματισμών (κάτι τέτοιο ισχύει στην περίπτωση Ισπανίας και Ελλάδας ή μεταξύ των χωρών του Αραβικού κόσμου). Πέραν των ποιοτικών τομών που φέρουν ως μια συλλογική εμπειρία (νέες μορφές οργάνωσης και νέες πρακτικές), τέτοια κινήματα έχουν και μια ιδεολογική αίγλη με την έννοια ότι δημιουργούν την αυτοπεποίθηση στους λαούς ότι μπορούν όντως να καταφέρνουν νίκες και ανατροπές. Εξάλλου, η καπιταλιστική κρίση και ο νεοφιλελεύθερος ολοκληρωτισμός αποτελούν παγκόσμια δεδομένα. Έτσι οι καταλήψεις των δημόσιων χώρων συγκλονίζουν διάφορες πόλεις ανα τον κόσμο, από το Κάιρο μέχρι την Νέα Υόρκη.

3. Στην συνέχεια, όταν το κίνημα έλαβε άλλες ποιοτικές διαστάσεις και πιο σαφή ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά υπήρξε και μια άμεση μετατόπιση της στάσης των ΜΜΕ. Ενδεικτικά, το κίνημα των αγανακτισμένων πλέον θύμιζε Ζιμπάμπουε και απειλούσε τον τουρισμό και την ανάπτυξη της χώρας.

4. Το διαδίκτυο, ως μέσο διάχυσης και ανταλλαγής πληροφοριών και απόψεων, αποτελεί μια ιδιόμορφη δημόσια σφαίρα. Ωστόσο, η ειδοποιός διαφορά με την υλική δημόσια σφαίρα είναι πως η δεύτερη περικλείει και την πολιτική ως συστατικό της στοιχείο (παράγει πολιτική). Αντίθετα το διαδίκτυο συχνά δημιουργεί μια ψευδαίσθηση συμμετοχής στην πολιτική. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε πως πολλοί δεν έχουν καν πρόσβαση σε αυτό.

5. Για παράδειγμα, η παρουσία της αστυνομίας στην πλατεία ως όργανο αποκατάστασης της τάξης θεωρούνταν μη νομιμοποιημένη αλλά παρέμενε το ζήτημα του πώς μπορεί να διασφαλιστεί η νέα κανονικότητα. Δημιουργήθηκε η «ομάδα περιφρούρησης», ο ρόλος της οποίας ήταν (τουλάχιστον) αμφιλεγόμενος, με αποτέλεσμα μετά από διάφορα περιστατικά και αντιπαραθέσεις να αδρανοποιηθεί. Συμπληρωματικά λειτουργούσε και η «ομάδα ψυχραιμίας» που παρά την εκκεντρικότητα της αποδείχθηκε πιο αποτελεσματική και πιο αποδεκτή.

6. Η κατασκευή του Μετρό αναβάθμισε κατά πολύ τη σημασία και την κεντρικότητα της πλατείας Συντάγματος, καθώς ο σταθμός αποτελεί κόμβο των γραμμών του μετρό αλλά και των αστικών συγκοινωνιών γενικότερα. Παράλληλα, η Ερμού μεταλλάχθηκε σε βασικό εμπορικό και κοσμικό άξονα. Ο σταθμός λειτουργεί και σαν μια υπόγεια επέκταση της πλατείας και αποτέλεσε σημαντικό καταφύγιο για τους διαδηλωτές κατά τη διάρκεια επεισοδίων. Άλλες φορές βέβαια το Μετρό λειτούργησε σαν «Κερκόπορτα» καθώς τα Ματ έκαναν από εκεί την υπόγεια εμφάνισή τους.

7. Ακόμα και στις φοιτητικές κινητοποιήσεις της 8 Μάρτη 2007, όπου γίναν εκτεταμένα επεισόδια έξω από την βουλή, τα γεγονότα διαδραματίστηκαν κυρίως επί της Αμαλίας και στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, ενώ η κάτω πλατεία φαίνεται να αγνοήθηκε σαν να ήταν κτισμένος χώρος. Το Δεκέμβρη του 2008 η πλατεία είχε την τύχη να φιλοξενεί το χριστουγεννιάτικο δέντρο για να γίνει κέντρο της προσοχής μας.

8. Για παράδειγμα, η κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων, ουσιαστικά καταργεί θεσμικά τον ίδιο το συνδικαλισμό (ακόμη και αυτόν τον γραφειοκρατικοποιημένο ή συντεχνιακό) και όλα τα ιστορικά κεκτημένα του. Η διάλυση του συνδικαλισμού επί Χούντας δεν ήταν κάτι πολύ διαφορετικό. Αντίστοιχα, στο επίπεδο της πολιτικής εξουσίας δημιουργείται ένα νέο μοντέλο κυβερνήσεων τεχνοκρατών και εθνικής ενότητας σε μια προσπάθεια υπέρβασης της κρίσης του δικομματισμού. Ο ορισμός ενός τραπεζίτη πρωθυπουργού και μιας κάθε άλλο παρά εκτελεστικής μόνο κυβέρνησης αποτελεί ένα είδους κοινοβουλευτικού πραξικοπήματος. Το ζήτημα εδώ δεν είναι τόσο η παραβίαση του «δημοκρατικού πολιτεύματος», όσο μια εξελισσόμενη διαδικασία, κατά την οποία η άσκηση της πολιτικής αυτονομείται πλήρως και παρουσιάζεται σαν θέμα απλής διαχείρισης. Πρόκειται για ένα ακόμα δείγμα σύγχρονου ολοκληρωτισμού.

9. Για τις διαδικασίες της Λαικής Συνέλευσης και των υπόλοιπων δομών που δημιουργήθηκαν (ανοικτές ομάδες εργασίας, θεματικές συνελεύσεις κλπ) δεν θα αναφερθούμε αναλυτικά στο παρόν κείμενο. Να σημειώσουμε μόνο, πως κατάφεραν να διασφαλίσουν την ανοιχτή και ισότιμη συμμετοχή αλλά και τον αποφασιστικό χαρακτήρα ενός τόσο μαζικού και κεντρικού χωρικά εγχειρήματος. Η αναποτε-λεσματικότητα πολλές φορές κάποιων δομών (συνήθως των ομάδων εργασίας) δεν οφείλεται τόσο στις δομές αυτές καθ'αυτές όσο στις γενικότερες αντιφάσεις του κινήματος. Οι πρωτότυπες μορφές αυτοοργάνωσης που προέκυψαν αποτελούν μια σημαντική παρακαταθήκη για την οργάνωση των κινημάτων στο μέλλον.

10. Αυτό αφορά από τα πιο απλά πράγματα μέχρι τα πιο στρατηγικά. Κακώς η καλώς, οι συζητήσεις και ο λόγος της συνέλευσης συχνά έμοιαζαν με προγράμματα για έναν πραγματικά δημοκρατικό(;) καπιταλισμό ή τον σοσιαλισμό, τον κομμουνισμό και τον αναρχισμό. Η αλήθεια είναι πως στους καιρούς που ζούμε απαιτούνται ριζοσπαστικές απαντήσεις, ωστόσο, αυτές πρέπει να δίνονται και στην πράξη και στο σήμερα.

INVISION

Παρίσι, φθινόπωρο 2005

Η απόδραση αποτελεί μια νοσταλγική φαντασίωση των κοινωνιών του ελέγχου. Με την αποδυνάμωση των χώρων εγκλεισμού, η απόδραση από το άσυλο, το στρατόπεδο συγκέντρωσης, τη φυλακή, το σχολείο, την εργασία δεν οδηγεί πλέον σε ένα ξέχωρο, λιγότερο καταπιεστικό «έξω». Αποκτά έτσι νοσταλγικό και φυσικά εμπορικό χαρακτήρα. Οι κοινωνίες του ελέγχου χαρακτηρίζονται από τη θεώρηση της άμεσης επιβολής βίας, των στεγανών συνθηκών εγκλεισμού ως αναχρονισμού και από τη διαρκή ανακάλυψη εικονικών αποδράσεων από το χώρο και το χρόνο της καθημερινής ζωής. Οι εξεγερμένοι στη Γαλλία δεν προσπάθησαν, όμως, να αποδράσουν, έστω και εφήμερα, έστω και συμβολικά, από τις περιοχές τους. Ούτε και όταν η γαλλική κυβέρνηση τις κήρυξε επίσημα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Σε αντιδιαστολή, η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να οδηγηθεί σε μια απεγνωσμένη επιστροφή σε αντιοικονομικές μορφές εξουσίας, τόσο όσον αφορά το οικονομικό κόστος της καταστολής, όσο κυρίως την επιστροφή σε αναχρονιστικές αποικιακές μεθόδους κατάλυσης της αστικής νομιμότητας. Η αλήθεια είναι ότι ο όρος αναχρονιστικές δεν αποδίδει σωστά το χρονικό ορίζοντα της επιδιωκόμενης καταστολής από την πλευρά του κράτους. Είναι ίσως ορθότερο να μιλήσουμε για μορφές εξουσίας και καταστολής που πηγάζουν από το δυσοίωνο μέλλον που μας επιφυλάσσουν. Το κείμενο ευελπιστεί να δείξει και την ορθότητα αυτής της συλλογιστικής. Αρχές του 21ου αιώνα λοιπόν, επιβάλλεται στη χώρα ο στρατιωτικός νόμος που δημιουργήθηκε το 1955 για να καταπνίξει τα επεισόδια της Αλγερίας…

Το συγκεκριμένο άρθρο δεν επιθυμεί να εμμείνει σε μία ανάλυση για το τι δεν έγινε στην Γαλλία και στην Αγγλία, καθώς έτσι δεν πρόκειται να αναζητηθεί το πραγματικό αίτημα των εξεγερμένων, ποια ήταν δηλαδή η επιθυμία τους. Επιπλέον, το κείμενο επιχειρεί να δείξει μέσω των χωρικών αποτυπώσεων των εξεγέρσεων, το ότι οι εξεγέρσεις δεν μπορούν να αναχθούν σε α-πολίτικες πράξεις. Αντιθέτως, είναι χρήσιμο να αναλυθεί η εξέγερση ως μια πρακτική επέμβασης στις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνουν το χώρο των γαλλικών banlieues και των αγγλικών council estates. Η εξέγερση και στην περίπτωση του Παρισιού αλλά και στου Λονδίνου δεν απέρριψε συλλήβδην το χώρο των προαστίων. Είχε, αντιθέτως, μια αμφίσημη στάση απέναντι στους χώρους στους οποίους εκδηλώθηκε. Από την δική τους πλευρά οι εξεγερμένοι κατά τη διάρκεια και των δύο εξεγέρσεων αντιμετώπισαν μια εξουσία απόλυτα εμμενή, μια εξουσία διάχυτη, συγκροτημένη από ένα ευρύ φάσμα πολιτικών ελέγχου.

Εξαρχής θεωρείται ότι τα προάστια δεν σχεδιάστηκαν για να αποκλείσουν τους κατοίκους τους, αλλά για να τους ενσωματώσουν επιλεκτικά σε ένα σύστημα αυστηρής ιεραρχίας. Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός δεν λειτούργησε ποτέ με βάση τον αποκλεισμό, αλλά με βάση τους βαθμούς απόκλισης από το μοντέλο του λευκού ανθρώπου. Τα προάστια αποτελούν ένα πειραματικό πεδίο όπου εφαρμόζονται πρωτοποριακές στρατηγικές ελέγχου του πλήθους, στρατηγικές που ξεκινούν από εκεί και διαχέονται έπειτα στην υπόλοιπη κοινωνία. Ως αποτέλεσμα, τα προάστια πρέπει να αναλυθούν ως ένα προνομιακό πεδίο πάλης του πλήθους ενάντια στην εξουσία. Δηλαδή η χειρονομία της γαλλικής κυβέρνησης να ανασύρει το καθεστώς εξαίρεσης από το αποικιοκρατικό της παρελθόν για να καταστείλει την εξέγερση ήταν ουσιαστικά κενή. Ήταν κενή γιατί ισχυρίστηκε ότι αναγκάστηκε να επιβάλει κάτι που ήδη υπήρχε: στα προάστια η εξουσία έχει ήδη πάρει την μορφή μιας άτυπης αλλά μόνιμης κατάστασης έκτακτης ανάγκης όπου η ζωή μπορεί να αφαιρείται χωρίς να έχει αξία.[1]

Μια κρίσιμη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο αστικών εξεγέρσεων του 2005 και του 2011 είναι ότι, ενώ οι βίαιες ταραχές στο Παρίσι απλώθηκαν και επηρέασαν χωρικά μόνο τα προάστια, στο Λονδίνο εξαπλώνονται σε όλη την πόλη. Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης του Νοεμβρίου του 2005 στο Παρίσι, το «κέντρο» της πόλης έμοιαζε ήσυχο καθώς η εξέγερση δεν κινήθηκε χωρικά προς το κέντρο της μεγαλούπολης. Το ερώτημα που μπαίνει στην περίπτωση της Γαλλίας είναι αν ήταν η «κατάσταση

1. Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη.

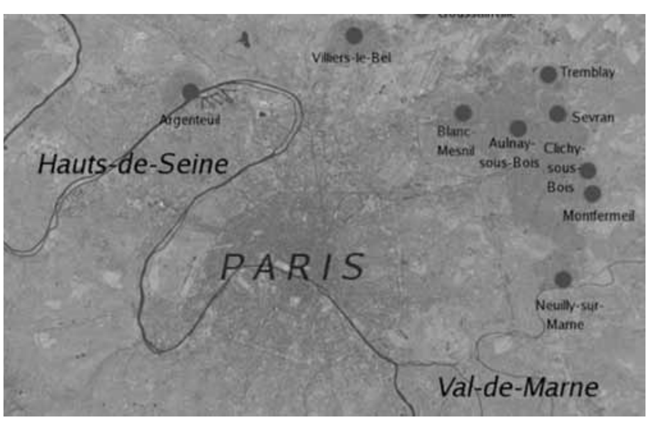
2. Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη.

3. http://mashupcitizen.com/2011/10/04/london-all-mashed-up-2/

έκτακτης ανάγκης» που επιβλήθηκε από τη γαλλική κυβέρνηση ήταν αυτή που κράτησε τους εξεγερμένους μακριά από το παρισινό κέντρο ή μήπως η επιθυμία των τελευταίων να σπάσουν τα δίκτυα επικοινωνίας με αυτό; Οι εξεγερμένοι δεν πορεύτηκαν καν προς τα 20 διαμερίσματα που ορίζουν την πρώτη ζώνη της γαλλικής μεγαλούπολης με σκοπό να ζητήσουν να εισέλθουν στο πεδίο του Νόμου. Δεν παρεμποδίστηκαν, δεν δίστασαν από άγνοια, απλώς δεν τοθεώρησαν σκόπιμο. Είναι σημαντικό να επιμείνουμε ότι οι εξεγερμένοι δεν έφυγαν από τους χώρους κατοικίας τους γιατί δεν το θέλησαν και όχι γιατί υποχρεώθηκαν από την κήρυξη της κατάστασης έκτακτης ανάγκης από τη γαλλική κυβέρνηση.

Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η εξέγερση διαχύθηκε μόνον προς περιοχές του ίδιου τύπου, τα γαλλικά προάστια. Σε αυτά, κάτοχοι της γαλλικής υπηκοότητας, γεννημένοι στη χώρα αλλά από γονείς μετανάστες, οι περισσότεροι «ταραξίες» είναι καταδικασμένοι να ζουν στο σκοτάδι των γκέτο. Απομονωμένοι από την κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της χώρας εγκλωβίζονται στις «cité», όπως λέγονται τα τεράστια μπλοκ πολυκατοικιών που περικυκλώνουν την πόλη. Αποτελούν δάση από τεραστιες εργατικες πολυκατοικιες, χτισμένες σταδιακά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με αποκορύφωμα οικοδομικής δραστηριότητας τις δεκαετίες του '60 και του '70. Με μοναδική παραφωνία αίγλης... το εθνικό στάδιο ποδοσφαίρου, ανάμεσα σε νεκρές ζώνες κατοικίας, άνεργων, ημιαπασχολούμενων νέων. Τα οικοδομικά συγκροτήματα είναι χτισμένα με αρχιτεκτονική τέτοια ώστε είναι εύκολο κανείς να μπει σε αυτά, αλλά σχεδόν αδύνατο να βγεί. Το ντοκιμαντέρ του Εξάντα "Paris 2005", παρουσιάζει με εκπληκτική κινηματογράφιση τους άγνωστους Ευρωπαίους πολίτες των cité. Τη σκοτεινή πλευρά της σύγχρονης Ευρώπης, την άγνωστη Γαλλία των 5 εκατομμυρίων, αποκλεισμένων από την εργασία, την εκπαίδευση και την κοινωνική πρόνοια, γκετοποιημένων πολιτών.

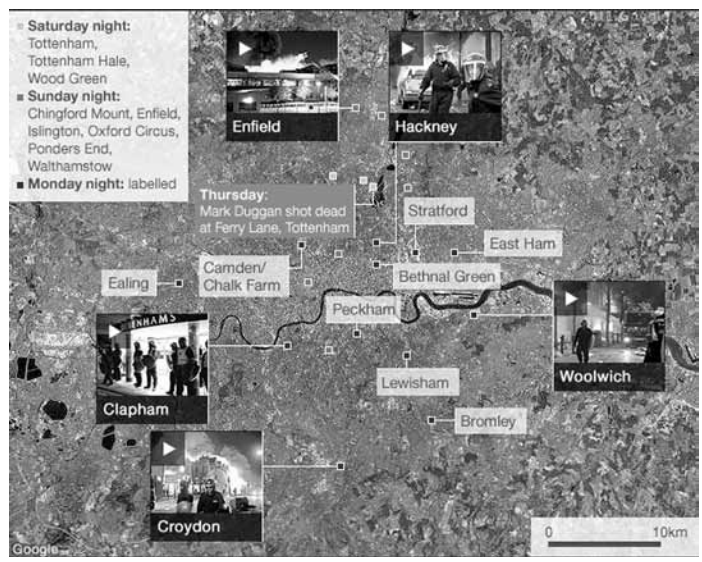
Ο πρώτος απολογισμός της εξέγερσης ήταν 9.000 καμένα αυτοκίνητα, σχεδόν 3.000 συλλήψεις, δεκάδες νηπιαγωγεία, σχολεία και μαγαζιά κατεστραμμένα. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα αυτοκίνητα που κάηκαν ανήκαν στους φτωχούς κατοίκους των προαστίων και όχι στα αφεντικά τους.

Η εξέγερση αμφισβήτησε, με άλλα λόγια, ή τουλάχιστον δεν αναγνώρισε την ύπαρξη «κέντρου» απ' όπου ασκείται η κρατική εξουσία. Δεν θεωρήθηκε σημαντικό να απευθυνθούν οι εξεγερμένοι με οποιονδήποτε τρόπο στον πύργο της εξουσίας, ο οποίος βρίσκεται σε κρίση. Ίσως και δεν κρίθηκε σκόπιμο να «απευθυνθούν» πουθενά. Για να το διατυπώσουμε διαφορετικά, η εξέγερση δεν προσδιόρισε τον εαυτό της σε μια διαλεκτική σχέση με την εξουσία. Αυτό δεν σημαίνει ότι η εξέγερση ήταν αφελής ή εκ των προτέρων καταδικασμένη. Το ότι δεν αντιπαρατέθηκε σε μια κεντρική εξουσία δεν ισοδυναμεί με το ότι δεν αμφισβήτησε την εξουσία γενικά. Είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να δούμε με ποιους τρόπους αυτές οι στρατηγικές είναι πρωτοποριακές και πώς τείνουν να επεκταθούν για να ασκήσουν τον έλεγχο στο σύνολο του μητροπολιτικού χώρου. Είναι ιδιαίτερα κρίσιμο να επινοήσουμε αντίστοιχα τρόπους αντίστασης σε αυτές τις στρατηγικές: η εξέγερση στη Γαλλία αποτέλεσε ένα πείραμα του πλήθους προς αυτή την κατεύθυνση.[2]

Το Λονδίνο δεν έχει banlieue, αντ 'αυτού, στο Λονδίνο δύο πόλεις καταλαμβάνουν στην κυριολεξία τον ίδιο χώρο. Σε γειτονιές όπως το Clapham, όπου έλαβαν χώρα μερικές από τις πιο βίαιες εκδηλώσεις, κατοικίες πολύ υψηλών εισοδημάτων και lofts συνορεύουν με περιθωριοποιημένες γειτονιές εργατικών κατοικιών, οι οποίες κατέχουν ένα από τα χειρότερα επίπεδα φτώχειας σε όλη την Ευρωπαική Ένωση. Χαρακτηριστικά στατιστικά στοιχεία για την επιβεβαίωση των παραπάνω, είναι το χαμηλότερο κατά 18 χρόνια προσδόκιμο ζωής μεταξύ των ανδρών που ζούν στο Τότεναμ, από ό, τι στις πλούσιες γειτονιές του Kensington and του Chelsea. Η ανεργία των νέων, που υπολογίζεται στο 20% σε εθνικό επίπεδο, διπλασιάζεται σε μέρη όπως το Τότεναμ και το Hackney. Επιπλέον, η, ως επί το πλείστον, λευκή εργατική τάξη που κατοικεί σε αυτές τις κοινωνικές κατοικίες (council estates) είναι ευρέως στιγματισμένη στο δημόσιο λόγο. Χαρακτηριστικές είναι οι εικόνες[3] πουδείχνουν τις εργατικές κατοικίες του Denning Point, μία περιοχή που περιγράφεται από το BBC ως "ηρωίνη πολυόροφων", και το Spitalfields market, βικτωριανής αισθητικής, αγορά που απευθύνεται στην «καλή κοινωνία»,, να απέχουν μόλις ένα οικοδομικό τετράγωνο. Χώροι σαν αυτούς του Denning Point έχουν στιγματιστεί και περιθωριοποιηθεί κοινωνικά και οικονομικά, απομονωμένοι ολοκληρωτικά από τους χώρους που τους περιβάλλουν. Όσον αφορά την κοινωνική κατάσταση στο Λονδίνο είναι ενδιαφέρον να εστιάσει κανείς στο πώς θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε το Λονδίνο διαμέσου της έννοιας των δύο (ή περισσότερων) παραλλήλων, όπου διαφορετικές κοινωνικές ομάδες αναγκάζονται μέσω της πολιτικής του πολεοδομικού σχεδιασμού να καταλαμβάνουν τον ίδιο χώρο.

Οι Λονδρέζοι επί σειρά ετών αλληλοσυγχαιρόντουσαν λόγω της μη ύπαρξης banlieue στον χωρικό ιστό της πόλης τους. Οι πολιτικές αναλύσεις το 2005, κατα τη διάρκεια της εξέγερσης των παρισινών προαστίων, ακολουθούσαν την εύκολη επιχειρηματολογία του μη χωρικού διαχωρισμού στις γειτονιές της μητρόπολης, πράγμα που δεν θα οδηγούσε σε αντίστοιχου τύπου αστικές εξεγέρσεις και βανδαλισμούς. Έξι χρόνια μετά, η αβάσιμη μιντιακή και κρατική προπαγάνδα καταρρέει στη θέα των φωτιών και των λεηλασιών που στιγμάτισαν για περίπου μία βδομάδα το Λονδίνο. Σε αντίθεση λοιπόν με το Παρίσι, όπου η φτώχεια και η περιθωριοποίηση βρίσκεται συγκεντρωμένη και συμπαγής σε περιφερειακές οικιστικές ενότητες, στο Λονδίνο φαντάζει να διαχέεται σε όλη τη μητροπολιτική περιφέρεια. Όπως γλαφυρά αναλύει τις αιτίες της αυγουστιάτικης κοινωνικής έκρηξης στη Guardian ο Owen Hatherley, «όλοι οι Βρετανοί αντιλαμβάνονταν τις γελοίες πολεοδομικές πρακτικές οικοδόμησης των βρετανικών πόλεων, με τον προβληματικό τρόπο διαβίωσης σε αυτές». Παρόλα αυτά, οι πρακτικές αυτές συνεχίστηκαν, επιβάλλοντας αστικές αναπλάσεις αγοραίου εξευγενισμού, σε περιοχές που με πρόσχημα την ασφάλεια, απομονώνουν τους απόκληρους από τους χώρους που τους περιβάλλουν. Αλλά αυτό το σβήσιμο των λαϊκών τάξεων από την πόλη δεν σημαίνει βέβαια και την εξαφάνισή τους, σημαίνει όμως την έλλειψη εναλλακτικής πολιτικής που θα τους επέτρεπε να ξεφύγουν από την τραγική κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Σαν συνέπεια αυτών, η εξέγερση του Λονδίνου, καθώς και άλλων μητροπολιτικών περιοχών στη Μεγ. Βρετανία, έδειξε ότι οι παρείσακτοι της «μητροπολεοποίησης» συμβάλλουν στην διάχυση της «μητροπολιτικής βίας» στο σύνολο της επικράτειας.

Η δεύτερη σημαντική διαφορά μεταξύ των εξεγέρσεων στο Παρίσι και το Λονδίνο ήταν η κοινωνική ταυτότητα των εξεγερμένων καθώς και τα συμμετέχοντα μέρη της κάθε κοινωνίας. Στις ταραχές στο Παρίσι, πολλοί από τους εξεγερμένους ήταν,

4. Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη.

5. Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη.

πρώτης και δεύτερης γενιάς, μετανάστες, και παρά το γεγονός ότι οι εικόνες με τα καμμένα αυτοκίνητα της αστυνομίας κυριαρχούσαν στα καθεστωτικά μέσα πληροφόρησης, ανταυτού η δημόσια συζήτηση που διεξήχθηκε δεν μπορούσε να μην επικεντρωθεί στην προβληματική – περιθωριακή ενσωμάτωση που επιφυλλάσει για δεκαετίες το γαλλικό κράτος στους μετανάστες που συρρέουν στη μητρόπολη, ως απόρροια της γαλλικής αποικιοκρατίας. Σε μεγάλο βαθμό αυτό εξηγείται και από τη στενή σχέση μεταξύ της μετανάστευσης και των πολιτικών διαχείρισης του αστικού χώρου που κυριαρχούν στη δημόσια συζήτηση της χώρας κατα τη διάρκεια του τελευταίου μισού αιώνα.

Είναι σημαντικό επίσης να τονιστεί ότι, στην περίπτωση του Παρισιού, οι εξεγερμένοι δεν έδρασαν με σκοπό να αποκαλύψουν τις κρυφές αιτίες του γαλλικού ρατσισμού, αλλά αντιτάχθηκαν στις καθημερινές πρακτικές της αστυνόμευσης, της παρακολούθησης, των κωδικών ευπρέπειας, της ελεγχόμενης κίνησης στην πόλη, που ουσιαστικά συνθέτουν τον σύγχρονο νεορατσισμό των ευρωπαικών μεγαλουπόλεων. Οι στρατηγικές της εξουσίας, οι οποίες αμφισβητήθηκαν, ήταν προϊόν όχι ενός πολύπλοκου σχεδίου της εξουσιαστικής καταστολής, αλλά του καθημερινού ελέγχου της ζωής των κατοίκων των προαστίων. Οι εξεγερμένοι δεν αρνήθηκαν την εξουσία αλλά ακολούθησαν τη λογική της και αντιτάχθηκαν σε μια σειρά από τους κρίκους του συμπλέγματος που τη διαμορφώνει.

Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν δηλώνει ότι οι μετανάστες είναι η ενσάρκωση των αδιόρατων φόβων. Είναι η μοναδική εμπροσθοφυλακή που είναι ορατή διά γυμνού οφθαλμού και που μπορούμε να την αγγίξουμε. Είναι, όπως έλεγε ο Μπέρτολντ Μπρεχτ, οι προάγγελοι των κακών ειδήσεων. Αναγγέλλουν πόσο εύθραυστη είναι η ύπαρξή μας. Και, καθώς είναι εδώ, πλάι μας, μπορούμε τελικά να προσπαθήμε να κάνουμε κάτι "συγκεκριμένο" για να αναχαιτίσουμε τον κίνδυνο. Κλείνοντάς τους στα στρατόπεδα προσφύγων ή απελαύνοντάς τους, "καίμε το σκιάχτρο των εχθρικών δυνάμεων". Αποφορτίζουμε έτσι την ένταση, αλλά δεν επιλύουμε κανένα πρόβλημα.

Αυτή η κατάσταση «εκτός ελέγχου» είναι ίσως η πιο ευοίωνη υπόσχεση της εξέγερσης των απόκληρων. Πρέπει εδώ να θυμηθούμε ότι οι εξεγερμένοι, αν και νέοι, είχαν τη συντριπτική υποστήριξη των κατοίκων των περιοχών τους. Όχι μόνο γιατί και εκείνοι ανατρίχιασαν από το θάνατο άλλων δύο ανθρώπων, όχι μόνο γιατί και εκείνοι μισούν τον Σαρκοζί, όχι μόνο γιατί αισθάνονται πολύ μεγαλύτερη αλληλεγγύη με τους εξεγερμένους απ' ό,τι με τη γαλλική αστυνομία, αλλά ίσως γιατί αναγνώρισαν ότι εκτυλίσσεται μπροστά τους ένα δυνάμει κοινό εγχείρημα. Η χάραξη οδών διαφυγής από τον έλεγχο της εξουσίας.[4]

Οι εξεγερμένοι προπορεύτηκαν στρατηγικά και εξανάγκασαν τις γαλλικές αρχές σε έναν παρωχημένο ελιγμό που ξεδίπλωσε τις αδυναμίες τους. Η προσφυγή στην άμεση βία, στις μαζικές συλλήψεις προδίδει μια υπαναχώρηση της εξουσίας, την υιοθέτηση αντιοικονομικών μέτρων. Μια εξουσία που αποτυγχάνει να ενσωματώσει ιεραρχικά τους κατοίκους των προαστίων και αναγκάζεται προσωρινά να τους αποκλείσει, μια εξουσία, τελικά, αντιπαραγωγική, που τείνει προς την άμεση καταστολή και αφήνει πίσω της τον έλεγχο της δημιουργικότητας του πληθυσμού.

Από την άλλη πλευρά, η μεγάλη πλειοψηφία των διαδηλωτών του Λονδίνου ήταν «Βρετανοί». Οι μετανάστες μεταξύ των εξεγερμένων ήταν λίγοι και, χωρικά, μακριά μεταξύ τους (42% των κατηγορουμένων ήταν λευκοί, 46% μαύροι, 7%

Ασιάτες). Αντ 'αυτού, συγκεκριμένες τοπικές κοινότητες μεταναστών (τουρκικής, Καραϊβικής, Σιχ) ήταν μεταξύ εκείνων που λειτούργησαν ως πολιτοφυλακή για να προστατεύσουν τα εισοδήματα των τοπικών καταστηματαρχών, που οργάνωσαν γρήγορα τις δικές τους μονάδες επαγρύπνησης για να προστατεύσουν τις περιουσίες τους, να υπερασπιστούν τις γειτονιές τους ενάντια στους λεηλάτες. Ο Slavoj Zizek ισχυρίζεται ότι η βία των εξεγερμένων στην Αγγλία ήταν μια σύγκρουση ανάμεσα σε δύο πόλους των μη προνομιούχων: εκείνους που έχουν καταφέρει να λειτουργούν μέσα στο σύστημα ενάντια σε εκείνους που είναι πολύ απογοητευμένοι για να συνεχίσουν να προσπαθούν. Η βία των εξεγερμένων ήταν σχεδόν αποκλειστικά ενάντια στους δικούς τους. Τα αυτοκίνητα που κάηκαν και τα καταστήματα που λεηλατήθηκαν δεν ήταν σε πλούσιες γειτονιές, αλλά στις ίδιες τις γειτονιές των εξεγερμένων. Η σύγκρουση δεν είναι μεταξύ διαφορετικών τμημάτων της κοινωνίας. Είναι, στην πιο ριζοσπαστική τους μορφή, η σύγκρουση μεταξύ κοινωνίας και κοινωνίας. Μεταξύ αυτών που έχουν κάτι (ενδεχομένως κάποια μορφής απασχόληση) και εκείνων που δεν έχουν τίποτα να χάσουν. Μεταξύ εκείνων που δεν έχουν τίποτε στην κοινότητά τους και εκείνων που έχουν. Έτσι λοιπόν, και σε αντίθεση με τα γεγονότα του Παρισιού, στο Λονδίνο σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι εξεγερμένοι είχαν την υποστήριξη τόσο των κοινοτήτων των μεταναστών, όσο και της προοδευτικής αγγλικής κοινωνίας. Οι κοινωνικές διαιρέσεις έχουν τόσο ισχυρά διαμορφωθεί τις τελευταίες δεκαετίες στο σύνολο της Μεγάλης Βρετανίας, όπου οι «αλήτες», απόγονοι της βρετανικής εργατικής τάξης, είναι αδύνατο να ανελιχθούν στην κοινωνία με νόμιμους τρόπους πάλης.

Οι εξεγερμένοι κατά τη διάρκεια και των δύο εξεγέρσεων βρέθηκαν κατηγορούμενοι από όλο σχεδόν το φάσμα της καθεστωτικής πολιτικής, τόσο για τους βανδαλισμούς που τους οδήγησαν στα δικαστήρια και στις φυλακές, όσο και γιατί δεν διατύπωσαν αιτήματα, δεν απευθύνθηκαν με οργανωμένο τρόπο στα κέντρα εξουσίας. Ουσιαστικά δηλαδή αυτό το κατηγορητήριο απορρίπτει το σύνολο των επιθυμιών του πλήθους που εξεγέρθηκε και εδώ έγκειται η πολιτική σημασία των εξεγέρσεων. Οι εξεγερμένοι δεν έδρασαν σε καμία στιγμή σαν ένα κανονικό «οργανωμένο κίνημα». Δεν προσπάθησαν να συνομιλήσουν με την εξουσία, δεν ζήτησαν την αλληλεγγύη άλλων κοινωνικών δυνάμεων, δεν απευθύνθηκαν στην «κοινή γνώμη», δεν διατύπωσαν αιτήματα, δεν απαίτησαν την εκπροσώπησή τους στη λήψη αποφάσεων που τους αφορούν.[5]

Μία επιπλέον σύνδεση μεταξύ Παρισιού (το 2005) και Λονδίνου (το 2011), είναι το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις οι άνθρωποι, κυρίως έφηβοι και νεαροί ενήλικες, έχουν ποινικοποιηθεί για τη χρήση του δημόσιου χώρου. Σίγουρα δεν μπορούμε να αντιληφθούμε το πόσο βίαιες είναι αυτού του τύπου οι χωρικές απαγορεύσεις που βιώνουν σε κάθε έκφανση της καθημερινότητας τους, οι κάτοικοι τόσο των council estates όσο και των banlieues αν δεν συνεξετάσουμε τα ζητήματα της «ασφάλειας» που έχουν έρθει για να διεισδύσουν στην αστική ζωή αυτών των μεγαλουπόλεων. Ενώ ο Ντέιβιντ Κάμερον διαδίδει την ιδέα της «Μεγάλης Κοινωνίας», το Big Brother είναι συχνά αυτό που ορίζει την αστική δημόσια σφαίρα στη Μεγάλη Βρετανία, δηλαδή την ασφάλεια και την ανασφάλεια που σχετίζονται με τον αστικό χώρο και τη χρήση του.

This is not a call for racial discrimination, but a note on inaccurate media coverage.

Η έννοια της «Μεγάλης Κοινωνίας» (Big Society), που προεκλογικά λάνσαρε ο Κάμερον ως κεντρικό σημείο της πολιτικής του, περιγράφεται από τον βρετανικό τύπο ως το νέο ιδεολογικό συντηριτικό μανιφέστο. Βασίζεται στη θεώρηση ολόκληρων περιοχών - γειτονιών ως δυσλειτουργικών (Dysfunction) που πρέπει να υποβληθούν σε κοινωνική αναμόρφωση – ενσωμάτωση των κατοίκων τους. Οι κατευθυντήριες γραμμές αυτής της πολιτικής είναι η αστική αναπτυξη βασιζόμενη στην ιδιωτική πρωτοβουλία, με το κράτος να περιορίζεται στους ήδη διαμορφωμένους ρόλους του, τη φιλανθρωπία και την καταστολή. Σε πολεοδομικό επίπεδο, η καινούρια αυτή ιδέα μοιάζει βγαλμένη από το παρελθόν. Τη δεκαετία του '80, επί εποχής Θάτσερ, όταν αντίστοιχες αφορμές, δολοφονίες μεταναστών από την αστυνομία, πυροδοτησαν αντιστοιχες κοινωνικες εκρηξεις, η αντίδραση της κρατικής εξουσίας ήταν γενικευμένες αναπλάσεις υποβαθμισμένων περιοχών. Με τη λογική του επιχειρηματικού εξευγενισμού, απόρεια αυτής της πολιτικής είναι η σημερινή χωρική «συγκατοίκιση» αυτών των δύο παράλληλων κόσμων. Πέρα από την περίπτωση του Denning Point που αναφέρθηκε, οι αντίστοιχες περιπτώσεις είναι πολλές. Η περιοχή του Woolwich, όπου η Άρσεναλ κινεί την οικονομία του Real estate, δέχεται μια ανάπτυξη πολυτελών κατοικιών, προσπαθώντας να κρύψει τη φτώχια και την ανεργία πίσω από τις βιτρίνες ενός τεράστιου Tesco[6], που νοηματοδοτεί το «πέρασμα» στη ζώνη των απόκληρων. Στο Croydon, όπου στην κύρια οδική αρτηρία της περιοχής δεσπόζει μια σύγχρονη επιχειρηματική ζώνη, ένας ιδιωτικός τόπος κατανάλωσης, ακριβώς δίπλα βρίσκεται ο τόπος συνάντησης των φτωχών και περιθωριοποιημένων, ο σταθμός του West Croydon.

Συνοψίζοντας, οι αστικές εξεγέρσεις αποτελούν ίσως το πιο σύνθετο κομμάτι μελέτης στη σφαίρα των ανθρώπινων φαινομένων, με τη διαρκώς μεταβαλλόμενη σειρά των κινήτρων και των περιστάσεων που τις διαμορφώνουν. Είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο και απαιτεί μια κοινωνική ανάλυση ως προς τις αιτίες της καθαυτής αντίδρασης.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο βιβλίο 'Postmetropolis' του E.Soja, για την εξέγερση του Los Angeles το '92:

«Αυτό που συνέβη στο Los Angeles, δεν ήταν ούτε μία φυλετική εξέγερση, ούτε μία ταξική επανάσταση. Αυτή η μεγάλη έκρηξη ήταν πολυφυλετική, δια-ταξική και επίδειξη δικαιολογημένης κοινωνικής οργής (...). Όσοι αφελείς θα επιχειρήσουν να μειώσουν το νόημά της και να την αποδώσουν στην παθογένεια των κατωτέρων κοινωνικών – και κυρίως μαύρων – τάξεων, σε εγκληματικές ενέργειες, ή σε πολιτική ανταρσία των καταπιεσμένων αστικών μαζών, χάνουν το ουσιαστικό νόημα της εξέγερσης. Από αυτούς που συνελήφθησαν μόνο το 36% ήταν μαύροι, περισσότεροι από το 1/3 είχαν δουλειές πλήρους απασχόλησης και οι περισσότεροι δήλωσαν ότι αποφεύγουν την ανάμειξή τους με την πολιτική. Αυτό που συνέβη στο Los Angeles ήταν το αποτέλεσμα της οικονομικής παρακμής, της πολιτιστικής κατάρρευσης και του πολιτικού λήθαργου του αμερικάνικου τρόπου ζωής. Η εξέγερση ήταν το μέσο και όχι η αιτία.»

Σε μία προσπάθεια σύνθεσης των δύο εξεγέρσεων, παρ'ότι παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις στην περίπτωση του Παρισιού, οι αναλογίες με το Λονδίνο είναι εμφανείς. Μέσω της ανάλυσης που έγινε από το υπουργείο Δικαιοσύνης και το υπουργείο Εσωτερικών της Αγγλίας φαίνεται ότι όσοι συνελήφθησαν

κατά τη διάρκεια των ταραχών προέρχονται κατά βάση από φτωχές περιοχές και έχουν το πιο φτωχό εκπαιδευτικό υπόβαθρο. Όπως ήδη αναφέρθηκε η ανάλυση της φυλετικής προέλευσης όσων δικάστηκαν για αδικήματα σχετιζόμενα με τις ταραχές, ποικίλλει σημαντικά˙ 42% των κατηγορουμένων ήταν λευκοί ενώ 46% μαύροι. Μόνο 7% ήταν Ασιάτες. Για παράδειγμα στο Tottenham, που αποτέλεσε ένα από τα 'κέντρα' της εξέγερσης και που είναι μια από τις πιο εξαθλιωμένες περιοχές του Λονδίνου όλες οι εθνότητες και όλες οι μειονότητες ζουν η μια δίπλα στην άλλη. Όμως παντού επικρατεί μιζέρια, με χαρακτηριστικό γεγονός τις λέσχες, ως τόποι συνάντησης των νέων, που κλείνουν η μια μετά την άλλη.

Το κρίσιμο ζήτημα που αναδεικνύεται από την εξέγερση των προαστίων του Παρισιού είναι πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί η κατάσταση έκτακτης ανάγκης από το πλήθος. Τα όπλα των εξεγερμένων στην προσπάθεια τους να εκδιώξουν τη γαλλική αστυνομία από τις γειτονιές τους για να αποφύγουν τον έλεγχο που τους επιβάλλεται, ήταν η καταστροφή των μέσων παρακολούθησής τους και οι εμπρησμοί αυτοκινήτων. Οι τρόποι με τους οποίους εκτυλίχθηκε η εξέγερση σηματοδοτούν το ξεκίνημα μιας δυναμικής όπου δεν μπορεί να υπάρξει επιστροφή σε μια κανονιστική μορφή του δημοκρατικού πολιτικού πεδίου. Η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης έρχεται σαν το νέο παράδειγμα μέσω του οποίου ασκείται η κυριαρχία σε παγκόσμιο επίπεδο. Σηματοδοτεί, με άλλα λόγια, ένα νέο πεδίο πάλης.[7]

Οι εξεγερμένοι μέσω των δηλώσεων τους[8] οριοθετούν την κοινωνική θέση στην οποία βρίσκονται, μιλούν για την εξέγερση των θυμάτων του συστήματος. Φαίνεται ότι αντιλαμβάνονται πως η εξουσία τους έχει κατατάξει στους απόκληρους μιας ελεγχόμενης κοινωνίας καταναλωτών. Μιας κρίσιμης μάζας ανθρώπων, παρείσακτων και αχρείαστων στη διαδικασία αναπαραγωγής της καπιταλιστικής εξουσίας. Η αυτοκαταστροφική βία της καθημερινότητας, προιόν της δράσης των συμμοριών, αντικαθίσταται με την πεποίθηση της κοινής αντίδρασης στην εξουσία του κράτους. Βλέπουν ότι μέσω της εξέγερσης, όλες οι cité μπορουν να ειναι ενωμένες.

Οπότε τι είναι αυτό που ζητούν, αυτό για το οποίο εξεγείρονται; Η επιθυμία να πάψουν να θεωρούνται αόρατοι και να ανέλθουν κοινωνικά ώστε να γίνουν μέρος της μεσαίας τάξης;[9] Η μηπως αυτό που παρατηρούμε εδώ είναι η μετα-ιδεολογική κοινωνία ακριβώς όπως την ήθελαν τόσο πολύ οι νεοφιλελεύθεροι; Ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν, μετά την αυγουστιάτικη κοινωνική έκρηξη, μίλησε για ταραχές «ακατάλληλων/ελλατωματικών» καταναλωτών. Πρόκειται για απογοητευμένους καταναλωτές που ασκούν μια διεστραμμένη μορφή κατανάλωσης μέσα από ένα καρναβάλι της καταστροφής.

Το σίγουρο είναι ότι η αστυνομική καταστολή ήταν αποτελεσματική μόνο ως προς την επαναφορά της «τάξης» στις εξεγερμένες χωρικές ενότητες, αλλά όχι ως προς την επίδραση της εξέγερσης που διαχύθηκε και συνεχίζει να διαχέεται πέρα από αυτά τα χωρικά όρια. Δηλαδή η καταστολή της εξέγερσης δεν σηματοδοτεί ένα τέλος. Σαν ρίζωμα, ακόμη και αν αποκοπεί από τις ρίζες της, η εξέγερση θα ξεπηδήσει σε διαφορετικό πλαίσιο, με διαφορετική μορφή, ίσως με μεγαλύτερη ορμή και αποτελεσματικότητα.

6. Η μεγαλύτερη αλυσίδα supermarkets στη Μεγ. Βρετανία.

7. Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη.

8. Από το ντοκυμαντέρ του Εξάντα «Παρίσι 2005»: http://exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2005-2006/151-paris-2005

9. Η μεσαία τάξη ορίζεται ως η απαραίτητη τάξη – κρίσιμη μάζα αναπαραγωγής της καπιταλιστικής οικονομίας, είναι οι άνθρωποι που φαίνεται ότι μόνο σαν καταναλωτές έχουν δικαιώματα, ενώ σαν εργαζόμενοι μοιάζουν πλέον με σκλάβους, μηχανοποιημένους εργάτες ανίκανους να σκεφτούν.

Βιβλιογραφία

Παύλος Χατζόπουλος, Ελένη Καμπούρη, Οδοί Διαφυγής στην Εξέγερση των Γαλλικών Προαστίων, περιοδικό «Θέσεις» 95, Απρίλιος - Ιούνιος 2006.

Πορτάλιου Ελένη, Γαλλία-Παρισινά προάστια, ΔΠΜΣ-Αρχιτεκτονική,σχεδιασμός του χώρου, η πόλη ως κοινωνικό έργο-αντικείμενο και πεδίο πολιτικής - Αστικά κοινωνικά κινήματα, ΕΜΠ-Αθήνα 2008.

Zygmunt Bauman, Ρευστός φόβος, Πολύτροπον, Αθήνα 2007.

Andrew Binet, London: All mashed up, http://mashupcitizen.com/2011/10/04/london-all-mashed-up-2/ (4/10/2011).

Aditya Chakrabortty, How British workers are losing the power to think, http://www.thepressproject.gr/external.php?id=8015 (19/12/2011).

Owen Hatherley, Something has snapped, and it has been a long time coming, http://www.versobooks.com/blogs/660-something-has-snapped-and-it-has-been-a-long-time-coming (12/8/2011).

Eric Marliere, Banlieues: qui sont les jeunes en colere?, Le Monde, 4/7/2005.

Yann Moulier Boutang, The Old New Clothes of the French Republic, in Defense of the Supposedly“Insignificant”Rioters, http://multitudes.samizdat.net/article.php3?id_article=2155 (10/2/2006).

Soja Edward (2000), Postmetropolis, Blackwell Publishing, 2002, Los Angeles 1992: πόλη και εξέγερση, http://cityfairytale.wordpress.com (30/8/2010).

Alan Travis, UK riots analysis reveals gangs did not play pivotal role, http://www.guardian.co.uk/uk/2011/oct/24/riots-analysis-gangs-no-pivotal-role (24/10/2011)

Slavoj Zizek: Κλέφτες καταστημάτων όλου του κόσμου ενωθείτε, http://giatinkinon-ikiaristera.blogspot.com/2011/08/slavoj-zizek.html (21/8/2011).

Στατιστικά δεδομένα, χάρτες, βίντεο, ντοκυμαντέρ

http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-14460554
http://en.wikipedia.org/wiki/2005_civil_unrest_in_France
http://en.wikipedia.org/wiki/2011_England_riots
http://www.eurotrib.com/story/2005/11/2/13116/4143
http://exandasdocumentaries.com/gr/documentaries/chronologically/2005-2006/151-paris-2005
http://humstats.blogspot.com/2011/08/uk-riots-ethnicity-statistics.html
http://londonriots.org.uk/2011/london-riots-2011/london-riotstimeline-and-map-of-violence/
http://makingamark.blogspot.com/2011/08/riotcleanup-across-london.html
http://thisoldstreet.wordpress.com/2011/08/10/quiet-riot/

Παρίσι, άνοιξη 1871

Αστικές Ταραχές*

Gregor Ashworth

Η συλλογική διατάραξη της δημόσιας τάξης μέσω ταραχών και διαδηλώσεων δεν χρειάζεται να είναι αποκλειστικά αστική, παρόλο που ακόμα και η Εξέγερση των Χωρικών του 1381 αποκορυφώθηκε με μια πορεία στο Λονδίνο. Οι ίδιες οι συγκεντρώσεις του πληθυσμού, βέβαια, καθιστούν πιο πιθανό ένα αστικό περιβάλλον, επίσης η συμβολική σημασία πολλών αστικών τόπων, καθώς και η εγγύτητα με τις κυβερνήσεις, παρέχουν περισσότερες ευκαιρίες. Οι δημόσιες ταραχές δεν αποτελούν ένα σύγχρονο φαινόμενο, αν και οι σύγχρονες τεχνικές των τηλεπικοινωνιών μπορεί να τις καταστήσουν πιο αποτελεσματικές ως πολιτικές διαδηλώσεις και να εξαπλώσουν την είδηση αντίστοιχων συμβάντων σε άλλους πιθανούς ταραξίες, δημιουργώντας έτσι μια μιμητική ακολουθία. Οι αστικές ταραχές υπήρξαν αρκετά αναμενόμενο και συχνό φαινόμενο του αστικού σκηνικού, έτσι ώστε οι περισσότερες πόλεις να έχουν γνωστά σημεία συνάθροισης για την οργάνωση τέτοιων διαδηλώσεων, τα οποία εντοπίζονται σε χώρους όπως η πλατεία Trafalgar του Λονδίνου ή το «Malieveld» της Χάγης.

Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ νόμιμης και παράνομης διαδήλωσης είναι δύσκολο να τραβηχτεί, και είναι τόσο θέμα επικρατούσας παράδοσης και συμβιβασμού, όσο και του νόμου. Αντίστοιχη είναι και η διάκριση μεταξύ εγκλήματος (και ειδικά του εγκλήματος δρόμου) και ταραχής, άλλωστε πολλές από τις αμυντικές τακτικές που περιγράφηκαν προηγουμένως (ενν. σε άλλο κεφάλαιο του βιβλίου) έχουν την προέλευσή τους τόσο στον μακροχρόνιο φόβο του όχλου[1], που επιβίωσε σε σημαντικό βαθμό το δέκατο ένατο αιώνα σε σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις, όσο και στο φόβο ατομικών εγκληματικών πράξεων.

Παρομοίως, η σχέση μεταξύ αστικών ταραχών, αστικής τρομοκρατίας και αντάρτικης εξέγερσης είναι περίπλοκη. Πολλές συλλογικές αναταραχές δεν έχουν καθόλου πολιτικές συνέπειες. Ο Jarowitz (1969) διέκρινε τις «κοινοτικές» από τις «εμπορευματικές» ταραχές στη βάση όχι του κινήτρου, αλλά του στόχου τους, που στην πρώτη περίπτωση είναι μια εθνική ή κοινωνική ομάδα και στη δεύτερη η ιδιοκτησία. Σε αυτές θα μπορούσε να προστεθεί ο γενικευμένος χουλιγκανισμός – που σχετίστηκε συγκεκριμένα με τους ποδοσφαρικούς αγώνες στη δυτική Ευρώπη στα '80ς– κατά τον οποίο οι στόχοι φαίνεται να επιλέγονται τυχαία. Οι αναταραχές, εντός κάποιων σαφών ορίων, μπορεί ακόμα να είναι ανεκτές. Για παράδειγμα, και σήμερα και στο παρελθόν, πολλές κοινωνίες έχουν ορίσει χρόνους αποδεκτής «οχλοκρατίας» ή «καρναβαλιού». Ωστόσο, πολλές ταραχές μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο αυθόρμητες και ακαθοδήγητες εκρήξεις οργής και απογοήτευσης για πραγματικές ή φανταστικές αδικίες.

Σε αυτό που ονομάστηκε το «μακρύ θερμό καλοκαίρι» των μέσων της δεκαετίας του '60, όπου οι κάτοικοι των μαύρων γκέτο των αμερικανικών πόλεων προσέφυγαν σε εκτεταμένες λεηλασίες και εμπρησμούς, οι υποκείμενες αδικίες μπορεί να είχαν μια λογική, στα χρόνια των διακρίσεων ή της εγκατάλειψης, αλλά η επιλογή του χρόνου και των πόλεων φαινόταν να είναι απρόβλεπτη και ανοργάνωτη (Button 1978). Παρομοίως, η μελέτη του Georges (1978) για τις ταραχές του Newark το 1975, βρήκε δύσκολο να συσχετίσει την επιλογή του χρόνου ή της τοποθεσίας με συγκεκριμένες αδικίες. Σε μια λεπτομερή ανάλυση αυτού που ο Lewis (1976) ισχυρίζεται πως είναι μια συνεχής, 200-ετής παράδοση βίας στις Ηνωμένες Πολιτείες, καταλήγει πως το πιο σημαντικό γεωγραφικό χαρακτηριστικό είναι απλά το πληθυσμιακό μέγεθος των πόλεων. Κατά τη διάρκεια της περιόδου του μεγαλύτερου ενδιαφέροντος των μέσων μαζικής ενημέρωσης (1964-8), το 80 τοις εκατό όλων των καταστροφών επί της ιδιοκτησίας και το 60 τοις εκατό όλων των τραυματισμών συνέβησαν σε μόνο πέντε πόλεις (Λος Άντζελες, Newark, Ντιτρόιτ, Ουάσιγκτον και Σικάγο). Οι πολύ λιγότερο σοβαρές αλλά από μερικές απόψεις παρόμοιες αναταραχές στις βρετανικές πόλεις το 1981 και το 1983 αποδείχθηκαν ξανά δύσκολο να προβλεφθούν ή να εξηγηθούν με βάση κοινωνικά, οικονομικά ή χαρακτηριστικά μεγέθους των σχετικών πόλεων (Peach 1985).

* Απόσπασμα από το βιβλίο του Gregor Ashworth: War and the City, Routledge, 1991. Συγχωρήστε μερικές ακαδημαϊκές τροπές στο λόγο του συγγραφέα.

1. ΣτΜ. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τον «όχλο του Λονδίνου» και τον «φόβο του όχλου» στο άρθρο των JOHN REES και LINDSEY GERMAN, Η Σύντομη Ιστορία των Εξεγέρσεων του Λονδίνου στο blog του // Παραλληλογράφου//:http://parallhlografos.wordpress.com/η-σύντομη-ιστορία-των-εξεγέρσεων-του-λ/

Μαζικές διαδηλώσεις που οργανώνονται για πολιτικούς σκοπούς, η επιδίωξη των οποίων είναι να αντιπαρατεθούν με τις αρχές μέσω πράξεων συλλογικής παραβίασης του νόμου, έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια ένα αποδεκτό, θεμιτό κομμάτι της πολιτικής σκηνής, ακόμα και στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Η εμπειρία, μάλιστα, του annus mirabilis το 1989 στην ανατολική και κεντρική Ευρώπη αποδεικνύει πως ίσως έχουν γίνει μια αναγκαία προπαρασκευή για την εγκαθίδρυση μιας τέτοιας δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, η μαζική αστική ταραχή μπορεί να αποτελεί μέρος ενός πιο εκτεταμένου φάσματος στασιαστικών δραστηριοτήτων: για παράδειγμα, κάλυψη για τρομοκρατικές και αντάρτικες δολοφονικές πράξεις, ή μέρος της προπαγάνδας και της προετοιμασίας για μια επανάσταση πλήρους κλίμακας –αφού οι αδικίες δημοσιοποιούνται, προκαλείται υπερβολική αντίδραση των δυνάμεων ασφαλείας που αυξάνει την αδικία, και στρατολογούνται πιθανοί ακτιβιστές για τα επόμενα στάδια. Οι αναταραχές μεγάλης κλίμακας το 1986/87 του μαύρου πληθυσμού των Νοτιοαφρικανικών πόλων, και η παλαιστινιακή «εξέγερση» από το 1987 (Intifada) στις πόλεις της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας (παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις η λογοκρισία το έκανε δύσκολο να εξακριβωθεί), φαίνεται να είναι παραδείγματα ενός τέτοιου μίγματος λαϊκού αυθορμητισμού και πολιτικής ενορχήστρωσης, του οποίου ο σκοπός είναι να εδραιώσει τη νομιμότητα ενός αντάρτικου οργανισμού στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Μια τέτοια εδραίωση μπορεί να προκύψει σαν αποτέλεσμα των δράσεων των δυνάμεων ασφαλείας σε μια υπάρχουσα ταραχή. Το 1990 μέχρι και 20.000 σοβιετικών στρατιωτικών δυνάμεων χρειάστηκε να μπουν δια της βίας στην κεντρική περιοχή του Baku, το οποίο είχε ήδη οχυρωθεί με οδοφράγματα από αντάρτες, ώστε να προστατεύσουν κυβερνητικά, κομματικά κτίρια και τον σιδηροδρομικό σταθμό του Subunchinsky. Οι απώλειες που ακολούθησαν ήταν αρκετές για να νομιμοποιήσουν τις αυτονομιστικές τάσεις του Αζερμπαϊτζάν.

Οι αντιδράσεις των αρχών στις ταραχές ή, μακροπρόθεσμα, στον φόβο της πιθανότητας ταραχών, ήταν κατά τη διάρκεια μεγάλου μέρους της αστικής ιστορίας είτε να οχυρώνουν θέσεις μέσα στην πόλη (η «λύση του κάστρου»[2]) είτε να απομακρύνονται από την πόλη, ή από μέρη της όπου οι δράσεις του όχλου ήταν πιο εξαπλωμένες (η «λύση των Βερσαλλιών»). Η πρώτη επιλογή υιοθετήθηκε από τους Νορμανδούς κατακτητές της Αγγλίας του ενδέκατου αιώνα, όπου το κάστρο στο ύψωμα σχεδιάστηκε για να προστατέψει τη νέα κυβέρνηση από τους υπάρχοντες κατοίκους και να τους υποτάξει εκφοβίζοντας τους, παρά να τους προστατέψει από εξωτερική επίθεση. Για μεγάλο μέρος του Μεσαίωνα, μια τέτοια χρήση του κάστρου ήταν τόσο ο κανόνας όσο και η εξαίρεση. Ο Πύργος του Λονδίνου, η Βαστίλη του Παρισιού, το Vredenburg της Ουτρέχτης, και πολλά άλλα κάστρα, πρόσφεραν καταφύγιο στην αστική[3] κυβέρνηση από τους εξοργισμένους πολίτες, των οποίων η ανομία αφηνόταν να σβήσει στο εξωτερικό της πόλης.

Το πόσο τρωτές ήταν οι εθνικές κυβερνήσεις, ή ακόμα και οι αυτοκρατορικες, στην περίπτωση της Ρώμης και της Κωνσταντινούπολης, μπροστά στον αστικό όχλο της πρωτεύουσας –του οποίου οι απαιτήσεις έπρεπε να κατευναστούν σε βάρος εθνικών πολιτικών– ήταν ένα επιχείρημα που προέτρεπε τη μετακίνηση των ανακτόρων και του κυβερνητικού μηχανισμού ώστε να μην είναι φυσικά προσιτά, στην πιο ειρηνική ύπαιθρο, έξω από την πόλη. Οι Βερσαλλίες του Bourbon του δέκατου έβδομου αιώνα ήταν μόνο μια νεότερη και μεγαλύτερης κλίμακας εκδοχή του αγγλικού Westminster που προηγήθηκε κατά 600 χρόνια. Στην ακραία της μορφή, αυτή η επιλογή ήταν ένας καθόλου ασήμαντος παράγοντας για τη δημιουργία νέων κυβερνητικών πόλεων που ιδρύονταν πέρα από την ενοχλητική επιρροή της μητρόπολης. Η Χάγη ήταν ένας τόπος διαφυγής μακριά από τον αναβρασμό των ολλανδικών πόλεων, των οποίων ο όχλος είχε ήδη δολοφονήσει την κυβέρνηση του Witt˙ Η Ουάσιγκτον μετακινήθηκε από τη Φιλαδέλφεια και τη Βοστόνη των οποίων οι ανυπότακτοι πολίτες είχαν ήδη καθοδηγήσει μια επιτυχημένη επανάσταση˙ και, στις πιο σύγχρονες εποχές, η ίδρυση πόλεων όπως η Μπραζίλια και το Ισλαμαμπάντ, έχει πολλά περισσότερα κοινά πέρα από την

2. ΣτΜ.Citadel στο πρωτότυπο. Με την έννοια της οχυρωματικής θέσης που δεσπόζει μέσα σε μια πόλη, μιας ακρόπολης-οχυρού.

3. ΣτΜ. Urban στο πρωτότυπο.

4. ΣτΜ. Close country στο πρωτότυπο: στη στρατιωτική ορολογία σημαίνει μια πυκνόφυτη περιοχή γεμάτη θάμνους, από το Charles James, A New and Enlarged Military Dictionary, London, 1802.

5. ΣτΜ. Herding sheep technique στο πρωτότυπο: η τεχνική της βόσκησης προβάτων αν μεταφραστεί κυριολεκτικά.

6. ΣτΜ. Στη στρατιωτική ορολογία είναι τα βλήματα (οτιδήποτε εκτοξεύεται δηλαδή) που χρησιμοποιείται ενάντια σε ανθρώπους (και όχι κτίρια για παράδειγμα).

7. ΣτΜ. Police riots στο πρωτότυπο: περιπτώσεις όπου η αστυνομική βία ξεφεύγει απ’ τον έλεγχο.

απλόχωρη και επιβλητική αρχιτεκτονική, με τις Βερσαλλίες του δέκατου ἑβδομου αιώνα.

Στην πιο μικρή κλίμακα, έχει γίνει από καιρό κατανοητό ότι υπάρχει μια σχέση μεταξύ των στοιχείων του πλέγματος των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων, και της αποτελεσματικής ανάπτυξης των στρατιωτικών μέσων των δυνάμεων ασφαλείας, αν και αυτή η σχέση μπορεί να είναι υπεραπλουστευμένη. Είναι αλήθεια ότι οι στενοί, ακανόνιστοι δρόμοι και χώροι, στερούν από τις δυνάμεις ασφαλείας κάποια από τα εγγενή τους πλεονεκτήματα –ειδικά την ικανότητά τους να ελίσσονται και να παρατάσσουν τις μονάδες τους ασκώντας τη μεγαλύτερη δύναμη πυρός στα κρίσιμα σημεία. Μια τέτοια αστική μορφολογία είναι, σε στρατιωτικούς όρους, μια τυπική «κλειστή χώρα[4]», κάνοντας λιγότερο αποτελεσματική τη χρήση κινητών δυνάμεων (είτε του ιππικού ή των τανκς, είτε τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού). Τα πεδία πυρός μικραίνουν λόγω των κτιρίων, μειώνοντας την αποτελεσματικότητα του πυροβολικού, και αυξάνοντας την εξάρτηση από όπλα μικρής εμβέλειας και πυκνής τάξης, όπου το συγκριτικό μειονέκτημα των πολιτών είναι πιθανό να είναι ελάχιστο.

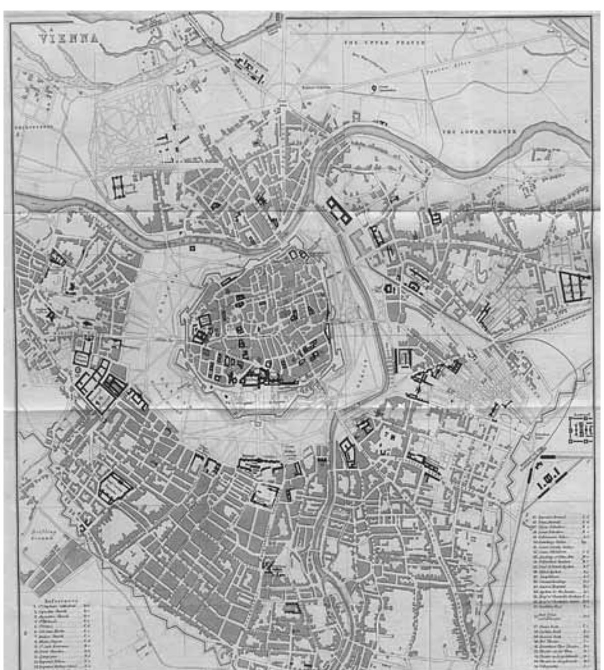
Παρόλα αυτά, πολλά από αυτά τα μειονεκτήματα ισχύουν και για τους ταραχοποιούς -οι οποίοι αν πρόκειται να εκμεταλλευτούν το αριθμητικό τους μέγεθος, έχουν την ίδια ανάγκη για ανοιχτό χώρο και ευρείες γραμμές κίνησης. Επιπλέον, η ψυχολογία του όχλου απαιτεί την οπτική παρουσία μιας κρίσιμης μάζας συμμετεχόντων ώστε να δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα ενός ασταμάτητου κύματος διαμαρτυρίας το οποίο θα συντρίψει την αντίδραση. Η Πλατεία Τιενανμέν του Πεκίνου μπορεί να υπήρξε ιδανικός, ανοιχτός και συμβολικός χώρος για μαζική αμφισβήτηση της υπάρχουσας τάξης, αλλά ήταν εξίσου ιδανική το 1989 για εκκαθάριση μέσω των στρατιωτικών δυνάμεων.

Οι συνήθεις τακτικές της αστυνομίας –γνωστές ως «τεχνική του κοπαδιού[5]» σύμφωνα με τον Methvin (1970)– είναι, κατά σειρά προτεραιότητας: να αποκλείει ευάλωτες περιοχές˙ να περιορίζει τις ταραχές εντός συγκεκριμένων περιοχών της πόλης˙ και τρίτο, να εισδύει στην περιοχή των ταραχών και να διασκορπίζει τους ταραχοποιούς. Η λεπτομερής αστική μορφολογία παίζει ένα σημαντικό ρόλο και στα τρία στάδια. Το σώμα των ταραχοποιών και των διαδηλωτών διασπάται διώχνοντάς τους διά της βίας από τους ανοιχτούς χώρους των πλατειών και των λεωφόρων, διοχετεύοντάς τους σε στενότερους δρόμους και σοκάκια. Αυτό μπορεί να επιχειρηθεί είτε με το σωματικό σπρώξιμο από μεγάλο αριθμό άοπλων αστυνομικών, όπως στη Βρετανία (όπως περιγράφηκε με λεπτομέρεια από τον Deanne-Drummond (1975:108), είτε καταφεύγοντας σε χρήση βλημάτων εναντίον προσωπικού[6]. Είναι σημαντικό και στις δύο περιπτώσεις, ότι η διάταξη των δρόμων όχι μόνο επιτρέπει τη διαφυγή αλλά είναι και ακριβώς τέτοιου είδους «κλειστή χώρα» της οποίας η μορφολογία από μόνη της χωρίζει τους ταραχοποιούς σε μικρότερες πιο διαχειρίσιμες ομάδες, των οποίων η ορμή θα χαθεί από τη διασπορά. Πολλές από τις περιπτώσεις στις οποίες τέτοιες τακτικές αποτυγχάνουν, και καταλήγουν είτε σε κατάρρευση των δυνάμεων ασφαλείας είτε σε υπερβολική αντίδραση, «αστυνομικές ταραχές»[7] μπορούν να σχετιστούν με αποτυχίες στο σωστό χειρισμό της μορφολογικής διάταξης: για παράδειγμα, οδηγώντας τους ταραχοποιούς σε μια περιοχή από την οποία δεν μπορούν να διαφύγουν –η περίπτωση «καζάνι που σκάει» (Methvin 1970).

Το εγχειρίδιο του επανασχεδιασμού μιας πόλης με σκοπό να καταστεί περισσότερο ασφαλής σε ενδεχόμενη αστική ταραχή, είναι έργο του Βαρόνου Haussmann, διοικητή του Παρισιού κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του Λουδοβίκου Ναπολέοντα, ο οποίος ανήλθε στην εξουσία με τη βοήθεια του Παρισινού όχλου, και για το λόγο αυτό, εκτιμούσε τη σημασία του. Τα οδοφράγματα είχαν ανεγερθεί το λιγότερο οχτώ φορές ανάμεσα στο 1827 και το 1849 στους δρόμους του Παρισιού. Οι νέες φαρδιές λεωφόροι, όπως η Rue de Rivoli, Boule-

vard Sevastopol και Boulevard Voltaire, οι οποίες διανοίχτηκαν μέσα σε κάποιες από τις εναπομείνασες πυκνοκατοικημένες συνοικίες της εργατικής τάξης εντός των τειχών, βελτίωσαν δραματικά την προσβασιμότητα και τα πεδία πυρός. Το μεγαλύτερο μέρος της πόλης μπορούσε τώρα να έρθει υπό έλεγχο «με το φύσημα ενός κανονιού[8]», όπως είχε δείξει πρώτος ο Ναπολέοντας το 1974. Τέτοιες λεωφόροι μέσα στην καρδιά της πόλης συχνά συνδέονταν με νέους στρατώνες (όπως την Caserne Vitrine στη Rue de la Republique) ώστε να διευκολυνθεί η ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων μέσα στις περιοχές της εργατικής τάξης. Η διπλή ειρωνεία ήταν ότι, πρώτον, αυτά τα προληπτικά μέτρα, τα οποία σκόπευαν να αποτρέψουν έναν αστικό ξεσηκωμό, πάρθηκαν αμέσως πριν την, μέχρι εκείνη τη στιγμή, πιο σοβαρή εξέγερση σε μεγάλη πρωτεύουσα (την Παρισινή Κομμούνα του 1871), και δεύτερον, ότι η κατεδάφιση και η μεταστέγαση που χρειάστηκε για να δημιουργηθούν αυτές οι προφυλάξεις, πρέπει να συνέβαλλαν σημαντικά στην αίσθηση αδικίας η οποία πυροδότησε την ίδια την εξέγερση την οποία είχαν σχεδιαστεί να εμποδίσουν.

Οι πολεοδομικές ιδέες που μπήκαν σε εφαρμογή από τον Haussmann στο Παρίσι είχαν πολυάριθμους μιμητές στις επαρχιακές γαλλικές πόλεις στο τρίτο τέταρτο του δέκατου ένατου αιώνα (Sutcliffe 1970). Ήταν μοντέρνες αντιλήψεις για το πώς μια «σύγχρονη» πόλη έπρεπε να σχεδιάζεται, παρά συνειδητές προσπάθειες να δημιουργηθεί μια αστική μορφολογία ανθεκτική στις ταραχές, και τα όποια πλεονεκτήματα ασφάλειας θεωρούνταν ευπρόσδεκτα ως τυχαίες παρενέργειες. Σε κάθε περίπτωση, είναι πολύ εύκολο να συνδεθούν τέτοιες εξελίξεις με μια ξεχωριστή πόλη και έναν ξεχωριστό εμπνευστή. Όπως εξακριβώθηκε για κάποιες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, ένα σημαντικό κίνητρο για το ξαναχτίσιμο της πόλης μετά το 1850 ήταν «να απομακρυνθούν οι χώροι που ενθάρρυναν την πολιτική αναταραχή» (Hall 1986:28). Μια γενιά νωρίτερα, οι ανοικοδομημένες περιφερειακές λεωφόροι της Βιέννης των Αψβούργων βοήθησαν στην καταστολή των αναταραχών στους δρόμους του 1848-49 (μέσω ενός συνδυασμού κανονικού πυροβολικού και ιππικού) αφότου είχαν φτάσει κοντά στην ανατροπή μιας αυτοκρατορικής δυναστείας. Οι πρώτες προτάσεις για την «περιφερειακή» ζώνη ήταν να αφεθεί ακάλυπτη σαν «cordone sanitaire[9]» ανάμεσα στις κυβερνώσες και τις κυβερνώμενες τάξεις. Το σχέδιο που υιοθετήθηκε τελικά, περιλάμβανε κάποιους νέους στρατώνες, ιδιαιτέρως το Franz Josef Kaserne, για τη στέγαση μιας «δύναμης ταχείας αντίδρασης» που θα χρησιμοποιούνταν στα προάστια της εργατικής τάξης. Παρόμοια ανάπτυξη ενός νέου συστήματος δρόμων, μαζί με την κατασκευή στρατώνων για τις στρατιωτικές δυνάμεις που μπορούσαν να αναπτυχθούν κατά μήκος τους, διαπιστώθηκε σε πόλεις τόσο διαφορετικές όπως η Βαρκελώνη και η Στοκχόλμη (Hall 1986).

Εκατό ακόμη χρόνια νωρίτερα, το μπαρόκ residenzstadte[10] μιας σειράς από Γερμανούς κυρίαρχους βασιλιάδες, πρίγκιπες, δούκες και επισκόπους είχε αναδομήσει τις μεσαιωνικές τους πρωτεύουσες με πομπώδεις οδούς, κεντρικές πλατείες και ροτόντες, και μια αυστηρή, γεωμετρική διάταξη των δρόμων (Mumford 1961). Θα ήταν παρατραβηγμένο να εισηγηθούμε πως τέτοιες προσπάθειες πήγασαν πλήρως, ή έστω κυρίως, από τον φόβο των ηγεμόνων του ασταθούς όχλου που κατέκλυζε τους μεσαιωνικούς δρόμους και τα σοκάκια της παλιάς πόλης. Μια επιθυμία για αρχιτεκτονική επίδειξη και για δημόσια εκδήλωση των συμβόλων της εξουσίας, ήταν ισχυρότερα κίνητρα από τη δημιουργία πεδίων πυρός για το πυροβολικό ή χώρου για τους ελιγμούς της τακτικής βασιλικής φρουράς. Στην πραγματικότητα, είναι δύσκολο ακόμα και να συσχετιστούν αυτές οι μορφές σχεδιασμού με ένα πολιτικό

8.ΣτΜ. «A whiff of grapeshot» στο πρωτότυπο: έκφραση που σχετίζεται με το Ναπολέοντα ο οποίος σε μια μάχη στις 5 Οκτωβρίου του 1795 (και όχι το 1974) κατάφερε να διαλύσει έναν όχλο που υπερασπιζόταν το βασιλιά «με τον πυροβολισμό ενός κανονιού». Grapeshot είναι ένα παλιό είδος πυρομαχικού για κανόνια το οποίο όμως λειτουργεί με διασπορά, κάνει περίπου την ίδια δουλειά που κάνει το βλήμα της καραμπίνας με τα σκάγια, αλλά σε κλίμακα κανονιού.

9. ΣτΜ. Υγειονομική ζώνη, γαλλική έκφραση για τη ζώνη που εκκενώνεται γύρω από μια περιοχή που έχει τεθεί σε καραντίνα,

10. ΣτΜ. Πόλη-κατοικία ενός βασιλιά ή μιας δυναστείας. Ένα γνωστό παράδειγμα είναι η Απαγορευμένη Πόλη στο Πεκίνο,

ολοκληρωτισμό ο οποίος δίνει λαβή για τη λαϊκή ανταρσία, όταν σχεδιασμένες πόλεις από την Ουάσιγκτον ως την Canberra έτειναν να υιοθετούν τέτοια στυλ ως τα πιο κατάλληλα για την κυβέρνηση.

Είναι επίσης ωφέλιμο να θυμόμαστε, σαν ένα αντιστάθμισμα σε μια υπερ-ντετερμινιστική άποψη της σχέσης του αστικού σχεδιασμού και του επιτυχημένου ελέγχου των ταραχών, ότι μερικές από τις πιο επιρρεπείς σε ταραχές πόλεις της Ευρώπης έχουν τα ίδια τα χαρακτηριστικά που ευνοούν έναν τέτοιο έλεγχο. Η Βαρκελώνη, η πόλη της οποίας η φήμη για διαδοχικές πολιτικές ταραχές, στις πρώτες δεκαετίες αυτού του αιώνα, ήταν τέτοια που οι αρχές είχαν αριθμήσει τις πέτρες της πλακόστρωσης ώστε να αντικαθίστανται εύκολα μετά από κάθε κακομεταχείρισή τους ως δομικά υλικά για οδοφράγματα, είχε ξαναχτιστεί με το σχέδιο αραιού καννάβου του Cerda. Ομοίως, ένας αμερόληπτος αντάρτης που ψάχνει για μια κατάλληλη αστική διάταξη για μαζικές διαδηλώσεις και συγκρούσεις με τις συμβατικές δυνάμεις, θα τοποθετούσε το St. Petersburg πολύ χαμηλά στη λίστα προτίμησης πόλεων. Μια και όχι μόνο κυριαρχείται από φαρδιές λεωφόρους, αλλά επίσης, τα περάσματα του ποταμού του ελέγχονται εύκολα από έναν περιορισμένο αριθμό γεφυρών, κάποιες από τις οποίες ήταν στην πραγματικότητα κινητές. Το γεγονός ότι διαδοχικές κυβερνήσεις ανατράπηκαν με τη βοήθεια ακριβώς τέτοιας μαζικής ανταρσίας το 1917, αλλά αντιστάθηκαν επιτυχώς στην ίδια πόλη το 1905 και το 1920, δείχνει πως η χωρική διάρθρωση είναι μόνο ένας ενισχυτικός παράγοντας –δευτερεύουσας σημασίας όταν συγκρίνεται με το επίπεδο της ικανότητας και της αποφασιστικότητας των δυνάμεων ασφαλείας και αυτών που τις ελέγχουν.

Βιβλιογραφία

Jarowitz, M. (1969) ‘Patterns of collective racial violence’, in H.D.Graham and T.R.

Gunn (eds) Violence in America: Historical and Comparative Perspectives, New York: Bantam.

Button, J.W. (1978) Black Violence: The Political Importance of the 1960’s Riots, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

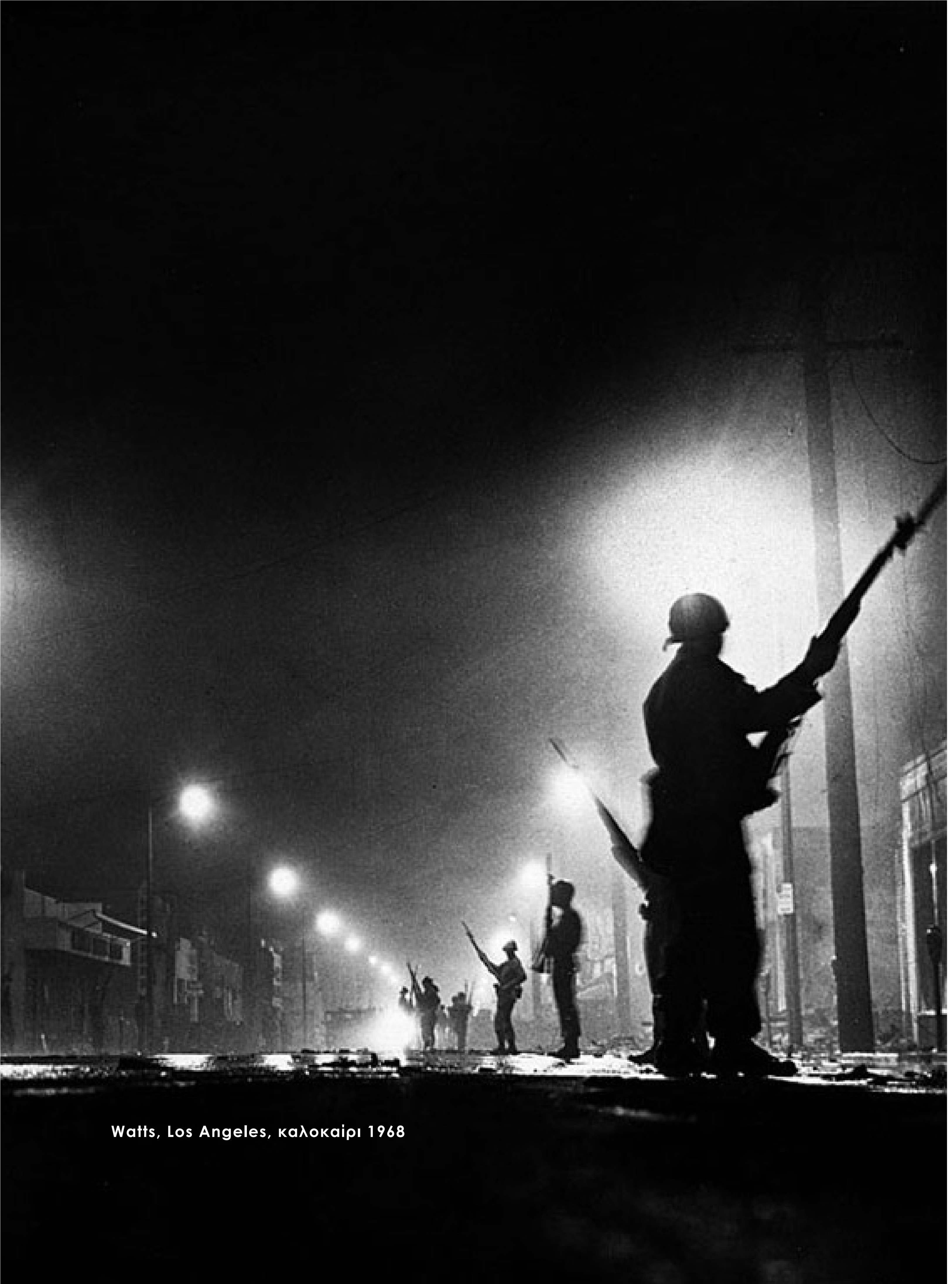
Georges, D.E. (1978) Geography of Crime and Violence: A Spatial and Ecological Perspective, Research papers 78.1, Albany: State University of New York.

Lewis, G.M. (1976) ‘Geographical aspects of race-related violence in the United States’, in J.Wreford Watson and T.O’Riordan (eds) The American Environment: Perceptions and Policies, New York.

Peach, C. (1985) ‘Immigrants and the 1981 urban riots in Britain’, in P.E.White and B.van der Knaap (eds) Contemporary Studies in Migration, Norwich: Geobooks.

Methuin, E.H. (1970) The Riot Makers, New Rochelle, N.Y.: Burlington House.
Deane-Drummond, A. (1975) Riot Control, London: Thornton Cox.
Sutcliffe, A. (1970) The Autumn of Central Paris: The Defeat of Town Planning, London: Edward Arnold.

Hall, T. (1986) Planting Europaischer Hauptstadte, Stockholm: Almquist & Wiksell.
Mumford, L. (1961) The City in History, Harmonsworth: Penguin Books.

Watts, Los Angeles, καλοκαίρι 1968

Μ.Ο.U.T. - Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος
Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις

Στο κείμενο του Ashworth[1], το οποίο προηγείται, γίνεται μια σύντομη αναφορά σε ταραχές που συγκλόνισαν πολλές πόλεις κυρίως τους δύο προηγούμενους αιώνες, αιώνες ραγδαίας ανάπτυξης και επέκτασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσουμε ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη οδήγησε σε έκρηξη της αστικοποίησης. Οι πόλεις έγιναν περισσότερες και μεγαλύτερες μέσα σε αυτούς τους δύο αιώνες, ώστε σήμερα περισσότεροι από τους μισούς ανθρώπους να ζουν σε αυτές. Οι πόλεις στον καπιταλισμό υπήρξαν πάντα συσσωρεύσεις πλούτου αλλά και φτώχειας. Οι γειτνιάζουσες αντιθέσεις εντός τους και η κοντινή απόσταση από τα κέντρα λήψης αποφάσεων τις κάνουν προνομιακό πεδίο εκδήλωσης της ταξικής πάλης και του κοινωνικού ανταγωνισμού εν γένει, οδηγώντας πολλές φορές σε γενικευμένες ταραχές, εξεγέρσεις και επαναστάσεις.

Για πολλά χρόνια και μέχρι περίπου τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η καταστολή τους ήταν έργο του στρατού ή του στρατού και της αστυνομίας μαζί. Ο στρατός, πάντα αποτελούσε το βασικό όπλο όταν η κατάσταση σοβάρευε ιδιαίτερα, όταν δηλαδή η δράση των εξεγερμένων δεν μπορούσε να ανακοπεί με άλλο τρόπο. Αυτό επιβεβαιώνεται από γεγονότα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους και σε πόλεις τόσο ποικίλες, όπως η εξέγερση του 1848 στο Παρίσι, τα γεγονότα του Μάη του '36 στη Θεσσαλονίκη και τα Δεκεμβριανά στην Αθήνα.

Τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τη νέα κοινωνική κατάσταση που διαμορφώθηκε, με το κεϋνσιανό μοντέλο στην οικονομία και την οικοδόμηση του κράτους πρόνοιας συνόδευσε η «απόσυρση του στρατού στους στρατώνες» και η χρήση αποκλειστικά αστυνομικών δυνάμεων στην καταστολή των κινημάτων στο εσωτερικό των κρατών, τουλάχιστον στις πρωτοκοσμικές κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Η έξοδος του στρατού στους δρόμους των πόλεων για καταστολή διαδηλώσεων και εξεγέρσεων εκλαμβάνονταν και συνεχίζει, σε μεγάλο βαθμό, να εκλαμβάνεται ως «εκτροπή». Ο στρατός δεν εμφανίστηκε στους δρόμους ούτε σε γεγονότα τόσο σοβαρά όσο ο Μάης του '68 στη Γαλλία (αν και ο Ντε Γκωλ-στρατηγός, να μην ξεχνιόμαστε- ήρθε σε επαφές με τους στρατιωτικούς για να εξασφαλίσει τη στήριξή τους πριν καταλήξει να πάει σε εκλογές).

Παρ' όλα αυτά, τρία χρόνια πριν, στις 14 Αυγούστου του '65, στην άλλη μεριά του Ατλαντικού, στο Watts του Los Angeles[2], στρατιωτικά σώματα, η Εθνοφρουρά, βγαίνουν στους δρόμους για να καταστείλουν την εξέγερση της μαύρης κοινότητας της περιοχής. Στο περιστατικό αυτό, ανιχνεύεται η απαρχή της επιστροφής του στρατού για καταστολή στις δυτικές μητροπόλεις μετά τον Πόλεμο, μάλιστα μόλις 20 χρόνια μετά τη λήξη του.

Στο παρόν κείμενο, θα ακολουθήσουμε την πορεία εξέλιξης της εμπλοκής του στρατού στην εσωτερική καταστολή στις δυτικές δημοκρατίες. Μια εξέλιξη που ξεκινά από το απλό και «άγαρμπο» «κατεβαίνει ο στρατός στους δρόμους» και καταλήγει στις σημερινές στρατιωτικού χαρακτήρα επιχειρήσεις των ειδικών δυνάμεων της αστυνομίας και στις αστυνομικές επιχειρήσεις των ειδικών δυνάμεων του στρατού. Αυτό που θέλουμε να αποδείξουμε είναι ότι στον δυτικό κόσμο γενικά, αλλά και στην Ελλάδα ειδικότερα, ανεξαρτήτως ποιου σώματος ασφαλείας το σήμα φέρει το όργανο της καταστολής, η καταστολή γίνεται πλέον με στρατιωτικούς όρους, με όρους πολέμου. Με λίγα λόγια, δεν χρειάζεται να κατέβει ο στρατός στους δρόμους γιατί ο στρατός βρίσκεται ήδη σε αυτούς.

Για να αποδείξουμε τον ισχυρισμό μας αυτόν, θα καταφύγουμε σε μια μικρή αναδρομή της μεταπολεμικής εμπλοκής του στρατού στην καταστολή των αστικών εξεγέρσεων στο εσωτερικό των ΗΠΑ, οι οποίες άλλωστε είναι πρωτοπόρες σε αυτόν τον τομέα και εξάγουν τα τελευταία χρόνια αυτή τους την «πρωτοπορία».

Η Εθνοφρουρά περιπολεί το Λ.Α. κατά την εξέγερση στο Watts το ‘65

Η αναδρομή που θα γίνει σχετίζεται στενά με τον χώρο της πόλης, καθώς ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του ’70 άρχισε να διαμορφώνεται το δόγμα για Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος (Μ.Ο.U.T.: Military Operations on Urbanized Terrain), σαν αποτέλεσμα της αναγνώρισης των πόλεων ως το βασικό πεδίο διεξαγωγής των μαχών του μέλλοντος. Τμήμα του δόγματος αυτού αφορά και στις τακτικές για την καταστολή διαδηλώσεων, ταραχών και εξεγέρσεων. Στην πορεία εξέλιξής του, σχεδόν σαράντα χρόνων πλέον, και με ορόσημο την 11η Σεπτεμβρίου του 2001 τονίζεται και αναβαθμίζεται διαρκώς ο ρόλος που έχει να παίξει ο στρατός σε τέτοιου είδους επιχειρήσεις στο εσωτερικό των πρωτοκοσμικών κρατών. Ανατρέχοντας στα στρατιωτικά εγχειρίδια των ΗΠΑ και εξετάζοντας τις πλούσιες χωρικές αναφορές τους, αποκαλύπτεται η στρατιωτική φύση των επιχειρήσεων της αστυνομίας στη χώρα μας, αφού οι ίδιες τακτικές που προτείνονται από τα εγχειρίδια μπορεί να χρησιμοποιούνται από τα ΜΑΤ στο κέντρο της Αθήνας και από τους αμερικάνους πεζοναύτες στο κέντρο της Βαγδάτης. Η γνώση και ο κατάλληλος χειρισμός του αστικού χώρου αποτελεί κρίσιμο στοιχείο των επιχειρήσεων αυτών.

Προϊστορία της σημερινής κατάστασης

> «Η χειρότερη επιλογή απ’ όλες είναι
> να πολιορκείς τειχισμένες πόλεις »
> Sun-Tzu[3]

Μετά το παγκόσμιο ’68, του οποίου οι εκρήξεις έπληξαν και τον πυρήνα των ΗΠΑ με τις εξεγέρσεις των γκέτο, τις φοιτητικές κινητοποιήσεις και το αντιπολεμικό κίνημα, καταρτίστηκε και το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο για την επέμβαση του στρατού για εσωτερική καταστολή. Ο αμερικάνικος στρατός ως τότε απαγορευόταν τυπικά να επέμβει στο εσωτερικό, λόγω της Posse Comitatus Act, μιας νομοθετικής πράξης που περιόριζε την ανάπτυξη ομοσπονδιακών στρατιωτικών δυνάμεων για την επιβολή του νόμου στις πολιτείες και η οποία θεσπίστηκε μετά το τέλος του αμερικάνικου Εμφυλίου, το 1878. Έτσι, το σχέδιο εκτός από επιχειρησιακός σχεδιασμός που αφορά στις κινήσεις, τον εξοπλισμό, την τροφοδοσία κλπ. των στρατιωτικών μονάδων έθετε και το θεσμικό πλαίσιο υπό το οποίο θα δινόταν η άδεια στην Εθνοφρουρά να επέμβει για να βοηθήσει τις τοπικές δυνάμεις ασφαλείας των πολιτειών. Υπήρξε δηλαδή, μια πρώτη θέσπιση ενός νομικού πλαισίου που επέτρεπε αυτού του είδους την αντίδραση από πλευράς της ομοσπονδιακής κυβέρνησης. Το σχέδιο αυτό ονομάστηκε Operation Garden Plot και εκδόθηκε από το αμερικάνικο Υπουργείο Άμυνας στις 10 Σεπτεμβρίου του 1968[4], ανανεώνεται τακτικά και ισχύει μέχρι σήμερα. Η τελευταία του και πιο επεξεργασμένη επιχειρησιακά αναθεώρηση είναι αρκετά φρέσκια, του 2005.

Η Εθνοφρουρά στο Berkley κατά τις αντιπολεμικές διαδηλώσεις για το Βιετνάμ

Παράλληλα με την εξέλιξη Σχεδίου Garden Plot και από το 1979, άρχισε και η επεξεργασία του στρατιωτικού δόγματος για τις Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος[5]. Για τους μη εξοικειωμένους με την ορολογία, όταν λέμε δόγμα εννοούμε ένα σύνολο οδηγιών, ένα κείμενο του στρατού το οποίο προσπαθεί να περιγράψει τα πάντα, από τους κανόνες εμπλοκής σε μια επιχείρηση μέχρι τα όπλα που χρησιμοποιούνται και τους σχηματισμούς των μονάδων. Το χτίσιμο του δόγματος αυτού, ο διαρκής εκσυγχρονισμός και ανανέωσή του (τελευταία έκδοση που έχουμε υπόψη είναι του 1998) επιταχύνθηκε μετά το ’90 για τρεις βασικούς λόγους: α. λόγους δημογραφικούς, αφού οι μισοί τουλάχιστον άνθρωποι ζούνε σήμερα σε πόλεις, β. τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και την ανάδειξη των ΗΠΑ σαν μοναδικής υπερδύναμης, δηλαδή, την κατάσταση που επιτρέπει στις ΗΠΑ να διατηρούν στρατεύματα σε άλλες χώρες για «ανθρωπιστικούς λόγους», «διατήρηση της ειρήνης» και επιχειρήσεις

αστυνόμευσης, με λίγα λόγια για επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται «μη πολεμικές» (στη στρατιωτική αργκό: MOOTW: Military Operations Other Than War), γ. το αυξημένο στρατιωτικό κόστος και τις αρνητικές πολιτικές επιπτώσεις της εμπλοκής του αμερικάνικου στρατού σε διάφορες αστικές περιοχές του κόσμου[6]. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μέχρι σχεδόν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι στρατοί ήταν εκπαιδευμένοι να πολεμάνε κυρίως στην ύπαιθρο, ενώ οι επιχειρήσεις σε πόλεις θεωρούνταν ύστατη λύση κατά τη ρήση του Sun-Tzu.

Η ανάπτυξη του δόγματος MOUT[7] έλαβε και λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα περιβάλλον αναδιάρθρωσης του αμερικάνικου στρατού υπό ένα άλλο δόγμα που ονομάζεται «Επανάσταση στις Στρατιωτικές Υποθέσεις» (RMA: Revolution in Military Affairs). Η αναδιάρθρωση αυτή εντάσσεται στην ευρύτερη πολιτική της νεοφιλελευθεροποίησης του στρατού, την εξωτερίκευση κάποιων λειτουργιών του (με outsourcing σε ιδιωτικές «εταιρείες πολέμου»[8] και εταιρείες security), τον οικονομικό εξορθολογισμό του αλλά και την ελαχιστοποίηση των έμψυχων απωλειών. Μέλημά της είναι η βέλτιστη χρήση των τεχνολογιών πολέμου με σκοπό τα πλήγματα ακριβείας και την ελαχιστοποίηση των θυμάτων του επιτιθέμενου στρατού. Συσσωματώνει, παράλληλα, ένα ευρύ σύνολο τεχνικών, αντιλήψεων και στρατηγικών σχετικά με τον εκσυγχρονισμό του στρατού, την επαγγελματοποίηση και την προσαρμογή του μέσα από τη χρήση υψηλών τεχνολογιών σε νέες μορφές «ευέλικτων», «στοχευμένων» και «δικτυακών» πολεμικών επιχειρήσεων, στον «ασύμμετρο» και τον «προληπτικό πόλεμο», αλλά κατ' επέκταση και στο αντάρτικο πόλεων και ευρύτερα στην επιτήρηση του αστεακού χώρου[9]. Η αναδιάρθρωση αυτή του στρατού ανταποκρινόταν σε μια εποχή που η σύγκρουση μεταξύ κρατικών στρατών κρινόταν όλο και πιο απίθανη. Ή πιο καλά, σε μια εποχή που ο Εχθρός άλλαζε.

Στρατιωτική άσκηση για έλεγχο των ταραχών. Κάπου στις ΗΠΑ το '67

Έχει σημασία εδώ να πούμε, ότι στην ανάλυση που κάνουμε, αυτό που καθοδηγεί τη σκέψη μας είναι πως: «Ναι μεν "(…) ο πόλεμος έχει τους δικούς του στρατηγικούς, τακτικούς και άλλους κανόνες και όψεις", όπως γράφει ο Schmitt, "όμως όλα προϋποθέτουν ότι υπάρχει ήδη η πολιτική απόφαση για το ποιος είναι ο Εχθρός". Ερμηνεύοντας τη θέση του Clausewitz ως "ultima ratio κατάταξη σε εχθρούς και φίλους", ο Schmitt τονίζει μάλιστα ότι "ο πόλεμος έχει τη δική του "γραμματική" (δηλαδή ιδιαίτερη στρατιωτικο-τεχνική νομοτέλεια), η πολιτική όμως παραμένει ο "εγκέφαλός" του, δεν έχει καμιά δική του "ίδια λογική""»[10]. Αυτή η διαπίστωση θα αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη για να ερμηνεύσουμε την μετά-11/9 κατάσταση, τη σημερινή, δηλαδή, κατάσταση.

Στο πλαίσιο, λοιπόν, της προετοιμασίας του στρατού για επιχειρήσεις σε πόλεις, διοργανώνεται τακτικά από το '94 σχετική στρατιωτική άσκηση, μάλιστα σε «τεχνητές» πόλεις κατασκευασμένες από εταιρείες πολέμου[11], στις οποίες αξιοποιείται η εμπειρία του αμερικανικού στρατού από «ειρηνευτικές αποστολές» όπως στη Βοσνία και το Κόσσοβο. Για να μην υπάρχουν πάντως αμφιβολίες για το που στοχεύουν και που θα εκτυλιχθούν οι στρατιωτικές αυτές μη-πολεμικές επιχειρήσεις, το αμερικάνικο επιτελείο στρατού εντάσσει σε αυτές «ρευστές καταστάσεις» που «δεν διεξάγονται πάντα εκτός ΗΠΑ»[12]. Παράλληλα, το '95 υπήρξε ένα πρόγραμμα μεταφοράς τεχνογνωσίας από το στρατό προς τις αστυνομικές δυνάμεις και τον Αύγουστο του 2001 η δικαστική υπηρεσία του αμερικανικού στρατού εξέδωσε ειδικό εγχειρίδιο για τη θεμελίωση της νομιμότητας των στρατιωτικών επεμβάσεων στο εσωτερικό της χώρας.

Πολε(μ)οδομία, «τεχνητά» αστικά περιβάλλοντα για ασκήσεις σε MOUT

Περνώντας στην πράξη τώρα, η πρώτη εφαρμογή πλήρους κλίμακας του, ήδη τότε αρκετά καλά επεξεργασμένου, δόγματος MOUT για εσωτερική καταστολή ήταν ενάντια στην εξέγερση των γκέτο, το '92 στο Λος Άντζελες. Η επιχείρηση

Αμερικάνοι πεζονάυτες. όχι στους δρόμους της Βαγδάτης αλλά του Λ.Α. το '92...

αναλύθηκε από τα στρατιωτικά think tanks και κρίθηκε ιδιαίτερα επιτυχημένη αφού κατάφερε να σταματήσει τις ταραχές μέσα σε 36 ώρες, χωρίς απώλειες σε στρατιώτες (και παρά φυσικά τους 53 νεκρούς και 2.302 τραυματίες πολίτες)[13]. Μάλιστα, αναγνωρίστηκε ότι το δόγμα MOUT κρίνεται ανεκτίμητο όταν χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί στους δρόμους της Αμερικής[14]. Από εκεί και έπειτα, αρκετές φορές διεξάχθηκαν αντίστοιχες επιχειρήσεις στο εσωτερικό των ΗΠΑ: το '93 με τη βομβιστική επίθεση στο World Trade Center, το '96 για την ασφάλεια των Ολυμπιακών Αγώνων της Ατλάντα και φυσικά το '99 στη σύνοδο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στο Seattle. Ας κρατήσουμε αυτή την ποικιλία γεγονότων στη διάρκεια των οποίων ο στρατός κρίθηκε να βοηθήσει στην «εσωτερική άμυνα», θα φανεί χρήσιμη στη συνέχεια.

Ειδικά τα γεγονότα της συνόδου στο Seattle λειτούργησαν ως μοντέλο στρατιωτικοποίησης του αστικού χώρου κατά τη διάρκεια μεγάλων διαδηλώσεων με βάση το δόγμα MOUT. Η περιοχή γύρω από τα κτίρια των συνεδριάσεων (το κέντρο της πόλης) μετατράπηκε σε κλειστή περιοχή, επιβλήθηκε απαγόρευση κυκλοφορίας τις νυχτερινές ώρες και κλήθηκε η Εθνοφρουρά για να βοηθήσει την αστυνομία στο έργο της, όταν αυτή κρίθηκε ανεπαρκής να εμποδίσει τους διαδηλωτές. Αποκορύφωμα των αντίστοιχων επιχειρήσεων για την περίοδο πριν την 11/9, υπήρξε η οργάνωση της καταστολής στη σύνοδο του G8, σε ευρωπαϊκό έδαφος αυτή τη φορά, στη Γένοβα το καλοκαίρι του 2001. Το ιταλικό κράτος συγκέντρωσε εκεί 15.000 μπάτσους οπλισμένους με φονικά και «μη-φονικά» όπλα και στρατιωτικό προσωπικό, ενώ στην όλη ανάπτυξη προστέθηκαν πλωτά και εναέρια μέσα, πύραυλοι εδάφους-αέρος στο αεροδρόμιο, jet και ελικόπτερα που περιπολούσαν τον εναέριο χώρο της πόλης και πολεμικά πλοία στην περιοχή του λιμανιού. Μια πρωτοφανής στρατιωτικοποίηση του αστικού χώρου η οποία κόστισε 110 εκατομμύρια δολάρια (για δυο-τρεις μέρες ασφάλειας). Μέχρι τη σύνοδο της Γένοβας είχε ήδη ωριμάσει ένα μοντέλο ανάπτυξης «pop-up στρατών» κρατικά χρηματοδοτούμενων ώστε να εξυπηρετήσουν την ασφάλεια κάποιων ελίτ για το μικρό χρονικό διάστημα μιας διαδήλωσης[15].

...και η Εθνοφρουρά επί τω έργω το '99 στο Seattle

11η Σεπτεμβρίου – ανεβάζοντας ταχύτητα

Τα γεγονότα της 11/9 και οι εξελίξεις που ακολούθησαν, όσον αφορά στο θέμα που συζητάμε εδώ, δεν αποτέλεσαν μια τομή σε σχέση με αυτά που συνέβαιναν πριν. Στην πραγματικότητα, τα γεγονότα της ημερομηνίας «ορόσημο» λειτούργησαν ως καταλύτης για την επιτάχυνση της εκδίπλωσης των τάσεων και των πολιτικών που προϋπήρχαν. Στην ουσία, δεν ήταν το τρομοκρατικό χτύπημα αλλά, απεναντίας, όλα τα μέτρα που πάρθηκαν στο όνομα της αντι-τρομοκρατίας αυτά που είχαν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις για τις πόλεις και τη ζωή σε αυτές.

Κάτω από το όνομα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» τονίστηκαν και νομιμοποιήθηκαν μια σειρά από υφιστάμενες τάσεις των πολιτικών για την πόλη και της αστικής εξέλιξης, οι οποίες συνοψίζονται συνήθως κάτω από τον όρο νεοφιλελεύθερη στροφή: Πρώτον, η «συγκεντρωποιημένη αποκέντρωση» των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, κυρίως σε απομακρυσμένες περιοχές εντός των μητροπολιτικών πολεοδομικών συγκροτημάτων. Δεύτερο, η οχύρωση των μεγάλων κέντρων των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, με ενσωμάτωση όλο και περισσότερων καθημερινών λειτουργιών μέσα σε περίκλειστους και προστατευμένους χώρους μεγάλων εγκαταστάσεων. Τρίτο, η τάση προς αποκλεισμό τομέων της πόλης, χωρίζοντας τον ένα από τον άλλο, πράγμα πιο εμφανές στις «ευαίσθητες περιοχές», δηλαδή τα επιχειρηματικά και πολιτικά κέντρα, με περιορισμούς στις κανονικές χρήσεις των δημόσιων χώρων. Τέταρτο, οι αυξημένες δημόσιες επενδύσεις σε μηχανισμούς ασφάλειας, επιτήρησης και ελέγχου, ταυτόχρονα με τη μείωση του δημόσιου τομέα στις λειτουργίες του κράτους πρόνοιας. Πέμπτο, ο «αποσχεδιασμός», η μεταφορά τομέων δραστηριότητας

του κράτους σε ιδιωτικά χέρια και στη δημόσια σφαίρα, η μετάβαση από τους παραδοσιακούς τομείς δράσης του σχεδιασμού σε μια προτεραιότητα προς την αστυνομία και την ασφάλεια. Έκτο, η δυσανάλογη ανάπτυξη των βιομηχανιών που προσφέρουν ασφάλεια για τις καθημερινές δραστηριότητες και τέλος, μια σμίκρυνση των ορίων της δημόσιας συζήτησης, των δικαιωμάτων των μεταναστών και των πολιτικών ελευθεριών γενικά[16]. Οι εξελίξεις αυτές, ενώ σε όλο τους το εύρος αφορούν στις μεγάλες αμερικάνικες πόλεις, συναντώνται με διαφορετικές διαβαθμίσεις σε όλες τις δυτικές μητροπόλεις και φυσικά στις ελληνικές μεγάλες πόλεις.

Η «μεγάλη αφήγηση της τρομοκρατίας», λοιπόν, νομιμοποίησε ιδεολογικά την κεντρικοποίηση των πολιτικών ασφάλειας. Η «ασφάλεια» τοποθετήθηκε ως βασική αρχή της κρατικής δραστηριότητας και αυτό που κάποτε ήταν ένα ανάμεσα σε διάφορα άλλα μέτρα της δημόσιας διοίκησης, γίνεται τώρα το μοναδικό κριτήριο της πολιτικής νομιμοποίησης. Η αφήγηση για την τρομοκρατία συνδυάστηκε με την εξέλιξη του στρατιωτικού δόγματος και με το «νέο»διαμορφούμενο δόγμα ασφάλειας, έχοντας δημιουργήσει πολλούς και πολύπλοκους δεσμούς μεταξύ των σύγχρονων πόλεων, του σύγχρονου πολέμου και των πολιτικών ασφαλείας. Από τους δεσμούς αυτούς αναδύεται ο νέος στρατιωτικοποιημένος χώρος των σύγχρονων πόλεων. Και αν ορίσουμε τη «στρατιωτικοποίηση» ως την αντιφατική και τεταμένη διαδικασία με την οποία η κοινωνία οργανώνει τον εαυτό της για την παραγωγή βίας[17], γεννιέται το άμεσο ερώτημα: προς ποιον θα στραφεί η βία αυτή, το ερώτημα, δηλαδή, για τον Εχθρό.

Εδώ είναι που έρχεται η πολιτική/κρατική απάντηση για το ποιος αποτελεί τον Εχθρό στον σύγχρονο πόλεμο. Και η φύση του Εχθρού αυτού έχει αλλάξει ριζικά σε σχέση με τον παραδοσιακό πόλεμο. Να επαναλάβουμε εδώ πως η στρατιωτική αναδιάρθρωση (το RMA) φρόντιζε να οργανώσει το στρατό για την αντιμετώπιση αυτού του νέου τύπου «εχθρού» ήδη από το '80. Η 11/9 και ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» απλά επικυρώνουν τις υφιστάμενες τάσεις. Αυτός ο νέος, λοιπόν, Εχθρός (από)σχηματοποιήθηκε ως μη-κρατικός, ως ασύμμετρος, άτυπος, αόρατος και μη άμεσα αναγνωρίσιμος. Εχθρός μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε, ο διπλανός, ο γείτονας, ο συνεπιβάτης και σαν συνέπεια, ο καθένας αντιμετωπίζεται υπό αυτό το πρίσμα σαν μόνιμα παρούσα απειλή. Η (από)σχηματοποίηση αυτή του Εχθρού έχει δύο πολύ σημαντικά πλεονεκτήματα για το κράτος. Πρώτον, είναι αυτό που έρχεται να δώσει κάθε φορά μια συγκεκριμένη μορφή στον Εχθρό, η οποία μπορεί να είναι πρακτικά οποιαδήποτε και δεύτερον, το πεδίο που εκτυλίσσεται ο πόλεμος ακουμπά, ή μάλλον ταυτίζεται με το συνολικό χώρο της καθημερινής ζωής. Η επιθετική ενέργεια του Εχθρού θεωρείται ότι μπορεί να λάβει χώρα οποιαδήποτε στιγμή και οπουδήποτε. Το σύνολο του χώρου μετατρέπεται σε «χώρο μάχης».

Αυτή είναι η βασική σύλληψη που οδηγεί τον τρέχοντα μετασχηματισμό της στρατιωτικής σκέψης και πρακτικής. Η μετατόπιση, δηλαδή, από το «πεδίο μάχης» στον «χώρο μάχης». Έτσι και στο δόγμα MOUT ολόκληρος ο χώρος της πόλης συλλαμβάνεται ως χώρος μάχης. Και ως χώρος της πόλης δεν εννοείται μόνο ο χτισμένος χώρος, τα κτίρια, οι δρόμοι, οι ταράτσες και οι υπόνομοι αλλά και ολόκληρο το πλέγμα των τηλεπικοινωνιακών δικτύων, των media, του internet. Μάλιστα, τα δίκτυα αυτά θεωρούνται από τα σπουδαιότερα στοιχεία του χώρου μάχης και οι στρατιωτικοί θεωρητικοί τα περιγράφουν συχνά σαν virtual όπλα του πληροφοριακού πολέμου, των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων (PSYOP: Psychological Operations).

Με την αλλαγή της φύσης του Εχθρού και του πεδίου του πολέμου αλλάζει και η ίδια η φύση του τελευταίου. Γίνεται πόλεμος διαρκής, δεν κηρύσσεται, ούτε λήγει, είναι μη κανονικός, μη συμβατικός, στρέφεται προς ασύμμετρους αγώνες, παγκόσμιες ανταρσίες και διαμάχες χαμηλής έντασης, τοποθετώντας high tech στρατούς

απέναντι σε άτυπους μαχητές και κινητοποιημένους πολίτες[18]. Με αυτές του τις νέες ιδιότητες ο πόλεμος δεν μπορεί να διακριθεί πλέον καθαρά από την ειρήνη, τα όρια μεταξύ τους γίνονται ασαφή. Και δεν είναι μόνο αυτά τα όρια που γίνονται ασαφή. Η διάκριση του «μέσα» και του «έξω» των κρατών σαν αντίστοιχα πεδία δράσης του στρατού και της αστυνομίας θολώνει και αυτή. Αφού ο Εχθρός μπορεί να βρίσκεται μέσα στο κράτος, ο στρατός πρέπει να κληθεί για να τον αντιμετωπίσει: αφού, για παράδειγμα ο μουσουλμάνος μετανάστης θεωρείται εκ των προτέρων ως ύποπτος/ένοχος για τρομοκρατία, η μετανάστευση εκλαμβάνεται ως εχθρική εισβολή και η στρατιωτική διαχείρισή της είναι η κατάλληλη˙ αφού η τρομοκρατική ενέργεια μπορεί να εκδηλωθεί σε οποιοδήποτε σημείο της πόλης συγκεντρώνεται πλήθος, η παρουσία του στρατού κρίνεται όλο και πιο αναγκαία και έτσι η διάκριση πολιτικής και στρατιωτικής σφαίρας γίνεται όλο και πιο δύσκολη.

«Έννοια πρωτεϊκή, ακόμη πιο ρευστή (και κατά συνέπεια εύπλαστη) απ' ότι η 'τρομοκρατία', η 'ασύμμετρη απειλή' θα αναγορευτεί σε μαγικό κλειδί της διεθνούς στρατοκρατίας, διευρύνοντας απεριόριστα την έννοια της εθνικής άμυνας και 'νομιμοποιώντας' την ανάμιξη των ενόπλων δυνάμεων σε κάθε τομέα της κοινωνικής ζωής».[19] Έτσι, εξελίσσεται μια κίνηση μετατροπής των πόλεων από πολιτικά σε στρατιωτικά περιβάλλοντα. Οι πολιτικές με τις στρατιωτικές εφαρμογές ελέγχου, επιτήρησης και επικοινωνιών συγχωνεύονται. Η διαπερατότητα των πόλεων σε διάφορους κινδύνους όπως, ασθένειες, ιούς υπολογιστών, οικονομικές καταρρεύσεις, «παράνομη» μετανάστευση, διεθνή τρομοκρατία, ακραίες καιρικές συνθήκες κλπ., σημαίνει πως τα συστήματα του ηλεκτρονικού ελέγχου – που επεκτείνονται για να κουμπώσουν πάνω στις διεθνείς γεωγραφίες αυτών των ροών – γίνονται στρατηγικές αρχιτεκτονικές της αστικής ζωής[20].

Ταυτόχρονα, με τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» και την όλο και πιο δύσκολη διάκριση πολέμου και ειρήνης, έγιναν όλο και πιο δυσδιάκριτες οι συνθήκες πολέμου με τις μη-πολεμικές συνθήκες (other than war). Θυμίζουμε πως στις μη-πολεμικές στρατιωτικές επιχειρήσεις (MOOTW) περιλαμβάνεται και η αντιμετώπιση διαδηλώσεων, μαζικών κινημάτων και εξεγέρσεων. Συγχωνεύτηκαν περεταίρω οι ρόλοι, οι τακτικές και ο οπλισμός του στρατού και της αστυνομίας.

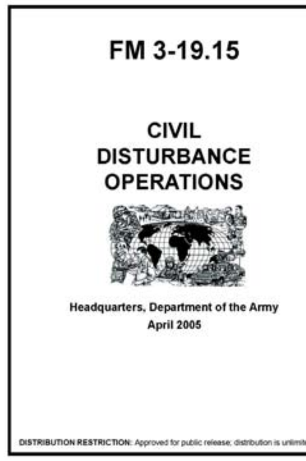

Πολιτειακή αστυνομία και η "εταιρεία πολέμου" Blackwater στη Νέα Ορλεάνη μετά τον τυφώνα Κατρίνα

Τα στρατιωτικά δόγματα για τις μάχες σε αστικό έδαφος (MOUT) και αντιμετώπισης ταραχών συνέχισαν να εξελίσσονται αλλά και να δομούν από τη μεριά τους αυτό το πλαίσιο στρατιωτικής δράσης. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι τα αναδυόμενα στρατιωτικά δόγματα εργάζονται θολώνοντας τα όρια και συγχωνεύοντας τις περιοχές του πολέμου και της ειρήνης, του «μέσα» και του «έξω» των κρατών, του τοπικού και του διεθνούς, της εσωτερικής και εθνικής ασφάλειας. Ενοποιούν το χώρο κάτω από τη στρατιωτική αρβύλα και την high definition κάμερα παρακολούθησης. Αναγνωρίζουν τις ομοιότητες που έχει το να αντιμετωπίζει ο στρατός αστικό περιβάλλον στο «εσωτερικό» και στο «εξωτερικό». Οι πόλεις στο «εσωτερικό» και στο «εξωτερικό» εκλαμβάνονται μαζί σαν μελλοντικοί χώροι μάχης.

Μέσω του αναλυτικού φακού που παρουσιάσαμε παραπάνω, οι ταραχές του Λος Άντζελες το '92, οι διάφορες προσπάθειες να «προστατευτούν» οι αστικοί πυρήνες για μεγάλα αθλητικά γεγονότα ή πολιτικές συνόδους, η στρατιωτικοποιημένη ανταπόκριση στον τυφώνα Κατρίνα στη Νέα Ορλεάνη το 2005, και οι προκλήσεις της εσωτερικής ασφάλειας στις αμερικάνικες, τις βρετανικές και τις γαλλικές πόλεις, όλες ανακατεύτηκαν και συγχωνεύτηκαν ώστε να γίνουν αντιληπτές ως αστικές ή χαμηλής έντασης επιχειρήσεις ή στιγμές του μη κανονικού πολέμου, ταυτόχρονα με επεισόδια του αντι-αντάρτικου πολέμου που λαμβάνει χώρα στους δρόμους της Βαγδάτης[21].

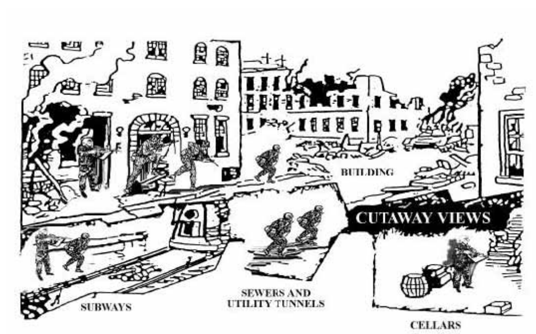
Είναι, λοιπόν, προφανές ότι τυχόν μαζικά κινήματα που δρουν εχθρικά προς κάποια έκφανση της κυριαρχίας είναι ήδη μέσα στο κάδρο με τους «εχθρούς». Το γεγονός αυτό, το 2011 δεν είναι πλέον καθόλου κρυφό. Οι ορισμοί της τρομοκρατίας που έχουν κατασκευάσει το αμερικανικό κράτος και η ΕΕ είναι τόσο διευρυμένοι που περιλαμβάνουν ένα μεγάλο φάσμα παραδοσιακών μορφών αντιπαράθεσης στις δομές του καπιταλισμού, όπως π.χ. «η βία του δρόμου» με πολιτικό, διεκδικητικό χαρακτήρα, στην οποία καταφεύγουν συχνά μαχητικοί συνδικαλιστές[22]. Το τελευταίο σχετικό παράδειγμα που έχουμε υπόψη μας είναι η παρακολούθηση των διαδηλωτών του κινήματος occupy στις αμερικάνικες πόλεις από την αντιτρομοκρατική υπηρεσία και η καταχώρηση του occupy London στις τρομοκρατικές οργανώσεις από το βρετανικό κράτος. Και είπαμε, οι τρομοκράτες πρέπει να τύχουν στρατιωτικής αντιμετώπισης. Τα στρατιωτικά εγχειρίδια και οι μονάδες των ειδικών δυνάμεων είναι έτοιμες πάντως.

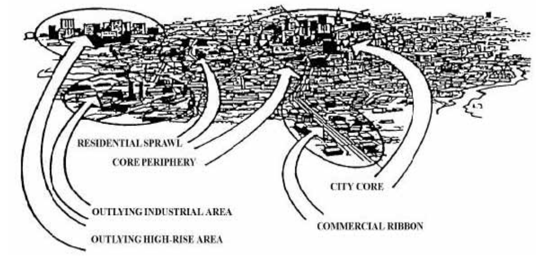
«Λιγότερο από πόλεμος», «άλλο από πόλεμος» ή πόλεμος;

> «Η πόλη δεν είναι μόνο η τοποθεσία
> αλλά το ίδιο το μέσο του πολέμου – ένα ευέλικτο,
> σχεδόν ρευστό μέσο
> το οποίο είναι συνεχώς απρόοπτο και σε ροή»
> Eyal Weizman

Ας δούμε όμως τι λένε τα στρατιωτικά εγχειρίδια για τις αστικές στρατιωτικές επιχειρήσεις και πόσο αυτά που λένε τα έχουμε συναντήσει στις διαδηλώσεις των τελευταίων ετών. Τα δύο βασικά κείμενα που αφορούν στο θέμα μας είναι τα Military Operations on Urbanized Terrain[23] (MOUT) και Civil Disturbance Operations[24] (CDO). Θα λέγαμε ότι το MOUT σαν πιο γενικό κείμενο, που αφορά στις μάχες σε πόλεις λειτουργεί σε επιχειρησιακό επίπεδο, όσον αφορά στο θέμα της καταστολής, ενώ το CDO σε τακτικό επίπεδο. Στο MOUT αφού αναγνωριστεί η σημαντικότητα των πόλεων ως πόλων πληθυσμού, μεταφορών, επικοινωνιών και εξουσίας, καθώς και η τάση για αστικοποίηση του παγκόσμιου πληθυσμού, το πρώτο που επισημαίνεται είναι το γεγονός ότι στις πόλεις υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να ζυμωθούν ριζοσπαστικές ιδέες και να γίνουν πράξεις που πρέπει να ανακοπούν. Στις πρώτες από τις 368 σελίδες του πλήρως εικονογραφημένου εγχειριδίου γίνεται η κατηγοριοποίηση των αστικών περιοχών, ώστε στη συνέχεια να αναλυθούν οι τακτικές μάχης που προσφέρονται για κάθε μία από αυτές. Η χωρική ανάλυση παρατίθεται ώστε το έδαφος της μάχης να γίνει οικείο και κατανοητό. Αρχικά αναλύονται τα τέσσερα επίπεδα του αστικού χώρου, το κτίριο, ο δρόμος, το υπόγειο επίπεδο και ο αέρας. Μπορεί η αναλυτική/συνθετική ικανότητα του αμερικάνικου στρατού να μην έχει φτάσει αυτή των ισραηλινών στρατηγών, οι οποίοι προσπαθούν να κατανοήσουν τον χώρο διαβάζοντας Deleuze, Guattari και Debord[25], ώστε να μπορούν να αποκτούν τον έλεγχο των λαβυρινθωδών χώρων των παλαιστινιακών προσφυγικών καταυλισμών, αλλά και σε αυτή την περίπτωση η προσπάθεια για την κατανόηση του αστικού χώρου σαν χώρου μάχης είναι κεφαλαιώδους σημασίας.

Τα τέσσερα επίπεδα της πόλης

Η απόπειρα να κωδικοποιηθεί το αστικό περιβάλλον συνεχίζεται χωρίζοντας τις χτισμένες περιοχές σε χωριά, γραμμικές αστεακές αναπτύξεις, μικρές πόλεις και

μεγάλες πόλεις με αστική διάχυση. Και σε χαμηλότερο επίπεδο, επισημαίνοντας τις διάφορες τυπικές περιοχές εντός των πόλεων: το κέντρο της πόλης, τις γραμμικές εμπορικές περιοχές, την περιφέρεια του κέντρου, τις διάχυτες περιοχές κατοικίας των προαστίων (urban sprawl), τις βιομηχανικές περιοχές και τα προάστια με τα ψηλά κτίρια κατοικίας. Όλα τα παραπάνω εικονογραφούνται και συνοδεύονται από τα τυπικά γεωμετρικά και κατασκευαστικά χαρακτηριστικά των δρόμων και των κτιρίων. Ένα δεκαπεντασέλιδο παράρτημα στο τέλος του εγχειριδίου, που αναφέρεται στους τύπους κτιρίων, στα επίπεδα, τα μεγέθη τους και τα υλικά κατασκευής συμπληρώνει την απόπειρα κωδικοποίησης του αστικού χώρου.

Στη συνέχεια, γίνεται η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο πρέπει να διεξάγει ο στρατός τις επιθετικές και αμυντικές επιχειρήσεις, τις επιχειρήσεις υποστήριξης της μάχης και των διαφόρων νομικών θεμάτων (του πολεμικού δικαίου) που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Για την ανάπτυξη της μη γραμμικής, πολυπυρηνικής και αντιιεραρχικής στρατηγικής της μάχης σε αστικούς χώρους που προτείνεται στο εγχειρίδιο, ο αμερικάνικος στρατός στην πραγματικότητα αντιγράφει τις τακτικές των υπερασπιστών της Παρισινής Κομμούνας, του Στάλινγκραντ, των Kashbahs του Αλγερίου, της Τζενίν και της Ναμπλούς, δηλαδή αυτών που αμύνθηκαν στο παρελθόν απέναντι σε κρατικούς στρατούς[26].

Έπειτα, ακολουθούν τα κεφάλαια που κυρίως μας ενδιαφέρουν εδώ. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως αυτά τα εγχειρίδια δημιουργήθηκαν από τους στρατιωτικούς με το σώμα στραμμένο στο εξωτερικό και το βλέμμα στο εσωτερικό. Στο κεφάλαιο το οποίο τιτλοφορείται «ο παράγοντας των αμάχων στις αστικές επιχειρήσεις» μαθαίνουμε ότι η παρουσία των αμάχων σε μια εμπόλεμη πόλη εγείρει σημαντικά προβλήματα στον επιτιθέμενο στρατό, ανάμεσα στα άλλα προβλήματα ασφάλειας (από κλοπές εξοπλισμού, σαμποτάζ και «τρομοκρατία») και προβλήματα δημόσιας τάξης. Σε αυτά ο στρατός πρέπει να απαντήσει αυξάνοντας τα μέτρα ασφαλείας, αποκαθιστώντας την τάξη, προστατεύοντας κυβερνητικές εγκαταστάσεις και προφανώς εκπαιδεύεται για να το κάνει. Για την αποκατάσταση της τάξης γίνεται παραπομπή στο εγχειρίδιο για CDO, αυτό που θα δούμε παρακάτω. Μπορεί τέτοιου είδους στρατιωτικές επιχειρήσεις να σχεδιάζονται για τρίτες χώρες αλλά με έναν τρόπο επιστρέφουν για να εφαρμοστούν στην καρδιά των δυτικών μητροπόλεων.

Οι μεγαλύτερες παράγραφοι αυτού του κεφαλαίου αναφέρονται στις Ψυχολογικές Επιχειρήσεις (PSYOP) και τον έλεγχο των προσφύγων. Οι ψυχολογικές επιχειρήσεις «είναι σχεδιασμένες επιχειρήσεις για τη μετάδοση επιλεγμένων πληροφοριών σε αλλοεθνή ακροατήρια ώστε να επηρεαστούν τα συναισθήματα, τα κίνητρα, ο συλλογισμός και τελικά η συμπεριφορά τους» με τρόπους που να «ωφελούν τους στόχους αυτού από τον οποίο προέρχονται». Για να διαδοθεί η προπαγάνδα χρησιμοποιούνται όλα τα μέσα, από φυλλάδια, αφίσες και μεγάφωνα, μέχρι το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Η τηλεόραση ειδικά θεωρείται εξαιρετικά αποτελεσματική σε σημείο που προτείνεται, εκεί που δεν υπάρχουν αρκετές τηλεοράσεις, αυτές να μοιράζονται από τον ίδιο το στρατό κατοχής(!). Οι ψυχολογικές επιχειρήσεις θεωρούνται τόσο σημαντικές για τις μάχες σε πόλεις, που αναγνωρίζεται πως κάποιες μάχες μπορούν να κερδηθούν αποκλειστικά με αυτό το όπλο. Προφανώς, όπως καταλαβαίνουμε, σε περιόδους σημαντικών κινητοποιήσεων, τέτοιου είδους επιχειρήσεις είναι συνηθισμένες πλέον στις δυτικές μητροπόλεις, καθώς και επιχειρήσεις που αναφέρονται στο MOUT για τον έλεγχο των προσφύγων: παρακολούθηση για ύποπτες δραστηριότητες, περιοριστικά μέτρα, όπως απαγόρευση κυκλοφορίας τις νυχτερινές ώρες, επίδειξη ταυτότητας για είσοδο σε μια περιοχή, αποκλεισμός περιοχών και γραμμές απαγόρευσης εισόδου, μπλόκα και σημεία ελέγχου, γραπτές άδειες για ταξίδια και απαγόρευση της χρήσης οχημάτων σε κάποιες περιοχές.

Ο βασικός κορμός του εγχειριδίου κλείνει με την αναφορά στις Μη-Πολεμικές Στρατιωτικές Επιχειρήσεις (MOOTW). Οι περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να εκτελεστούν τέτοιου είδους επιχειρήσεις είναι η «αποτροπή του πολέμου», το «σταμάτημα συγκρούσεων», η προώθηση της ειρήνης»[27] και η βοήθεια στις πολιτικές αρχές σε εσωτερικές κρίσεις. Βέβαια, με κάποια ειρωνεία, επισημαίνεται πως οι μη-πολεμικές επιχειρήσεις μπορεί περιέργως να μοιάζουν με πόλεμο… Αφού για άλλη μια φορά επισημανθεί η πολυπλοκότητα του αστικού περιβάλλοντος, καθώς και η ικανότητα των «από κάτω» να επικοινωνούν και να δρουν μέσω άτυπων δικτύων παρά τη στρατιωτική παρουσία, παρατίθενται οι τύποι μη-πολεμικών επιχειρήσεων. Τέτοιου είδους επιχειρήσεις, όπως την εφαρμογή ζωνών αποκλεισμού (κόκκινες ζώνες), τη στρατιωτική βοήθεια στις πολιτικές αρχές και τις επιχειρήσεις επίδειξης δύναμης, την απαγόρευση κυκλοφορίας, τις έχουμε ήδη δει να διεξάγονται σε πολλές πόλεις της Αμερικής και της Ευρώπης. Για παράδειγμα, στη Γαλλία, στην Ιταλία, στο Βέλγιο, ήδη υπάρχουν καθημερινά στρατιωτικά περίπολα στους δρόμους των μεγάλων πόλεων, ενώ σε περιόδους μεγάλων κινητοποιήσεων σε όλες τις δυτικές πρωτεύουσες, εφαρμόζονται και οι κόκκινες ζώνες και υπάρχει μια εξαιρετικά επιθετική επίδειξη δύναμης από πλευράς των δυνάμεων ασφαλείας. Οι κάτοικοι περιοχών όπου εφαρμόζονται τέτοιοι αποκλεισμοί βρίσκονται να ζουν κάτω από έναν ημι-στρατιωτικό νόμο. Και σε πιο σοβαρά γεγονότα, όπως το '92 στο Λος Άντζελες και το '05 στα παρισινά προάστια, επιβλήθηκε και η απαγόρευση κυκλοφορίας τη νύχτα.

Στρατιωτικοί περιπολούν στον Πύργο του Άιφελ στο Παρίσι και βοηθούν την αστυνομία στο Μιλάνο

Επίσης, οι στρατηγικές και οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν στις διάφορες συνόδους για να εμποδίσουν ή να ελέγξουν τις τότε κινητοποιήσεις της «αντιπαγκοσμιοποίησης», αντικατόπτριζαν ξεκάθαρα το δόγμα MOUT για τη στρατιωτικοποίηση του αστικού χώρου σε μη-πολεμικές συνθήκες. Οι ομάδες πολιτών που χρησιμοποιούν τους δρόμους, απουσία κάποιου θεσμικού τρόπου να ακουστεί η φωνή τους, έγιναν η de facto αντιμαχόμενη παράταξη της αστυνομίας και του στρατού. Οι σχετικές τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: πολυεθνική εμπλοκή στην άρνηση πρόσβασης στις χώρες και πόλεις μέσω των συντονισμένων πρακτικών ελέγχου στα σύνορα˙ φυσική απομόνωση των elite από τους διαδηλωτές μέσω της ζωνοποίησης και του αποκλεισμού περιοχών˙ περιορισμός και απαίτηση εξουσιοδότησης για τις κινήσεις των πολιτών˙ χρήση μη φονικών, και όπου χρειάστηκε και φονικών όπλων, προληπτικές συλλήψεις, παρενόχληση των ανεξάρτητων media, ανάπτυξη στρατιωτικού προσωπικού και εναέριων και πλωτών αμυντικών συστημάτων και παρομοίωση των διαδηλωτών με εγκληματίες και τρομοκράτες για να τους απονομιμοποιήσουν και να δικαιολογήσουν τη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων για την προστασία μιας διεθνούς elite και το ξόδεμα πολλών εκατομμυρίων για το κόστος της ασφάλειας[28].

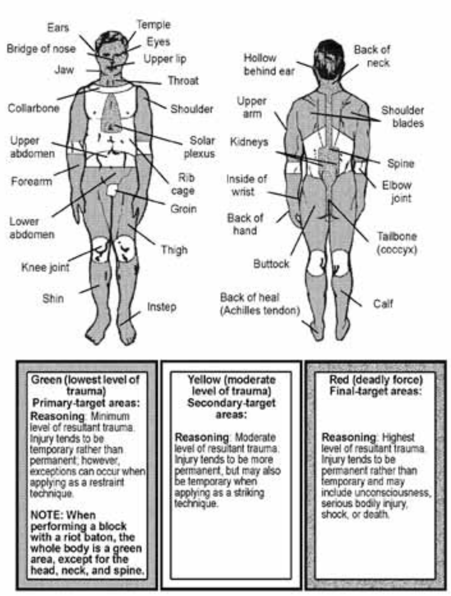
… «φονικά» όπλα, ο Τζουλιάνι νεκρός στη Γένοβα

Το τέλος του πρώτου μέρους του κεφαλαίου αυτού αναφέρεται στην «τρομοκρατία» με τον τρέχοντα διευρυμένο, εννοείται, ορισμό: «τρομοκρατία είναι η υπολογισμένη χρήση βίας ή απειλή βίας για να εμπεδωθεί ο φόβος˙ που σκοπεύει να εξαναγκάσει ή να εκφοβίσει κυβερνήσεις ή κοινωνίες να ασχοληθούν με σκοπούς που είναι γενικά πολιτικοί, θρησκευτικοί ή ιδεολογικοί». Το αστικό περιβάλλον θεωρείται ιδανικό για (τέτοιου είδους) «τρομοκράτες» αφού μπορεί να παρέχει πρόσβαση σε πόρους, μέσα μεταφοράς, επικοινωνίας και φυσικά πιθανούς συμπαθούντες, σε ότι δηλαδή προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν τα κινήματα σε όλο τον κόσμο.

Τα αντιτρομοκρατικά μέτρα που προτείνονται από το εγχειρίδιο, όπως η αύξηση των μέτρων ασφαλείας σε κάποια κτίρια, ήδη εφαρμόζονται σε μεγάλη κλίμακα και στον πρώτο κόσμο.

Αν, όταν διαβάζει κανείς το εγχειρίδιο για Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος, έχει όντως την αίσθηση ότι αφορά σε επιχειρήσεις σε χώρες του Τρίτου Κόσμου ή τη Μέση Ανατολή και για να βρει ομοιότητες με αυτά που συμβαίνουν στις δυτικές πόλεις χρειάζεται να κάνει συγκρίσεις και αναγωγές, το εγχειρίδιο για τις Επιχειρήσεις Πολιτικών Αναταραχών (CDO) δεν αφήνει καμία αμφιβολία περί τίνος πρόκειται. Στην πρώτη του φράση κατατάσσει τις επιχειρήσεις σε αυτές που γίνονται εντός των ΗΠΑ και σε αυτές που γίνονται εκτός. Αυτή η διάκριση στη συνέχεια εξαφανίζεται και οι επιχειρήσεις είναι σχεδόν πανομοιότυπες.

Αφού γίνει σαφές στην εισαγωγή ότι όποτε χρειάζεται ο στρατός θα επεμβαίνει και στις αστικές περιοχές των ΗΠΑ για καταστολή, το εγχειρίδιο ασχολείται αρχικά με το «περιβάλλον των πολιτικών αναταραχών». Παρατίθενται οι λόγοι που μπορούν να οδηγήσουν σε πολιτικές αναταραχές, ενώ ακολουθεί ανάλυση των τρόπων ανάπτυξης του σώματος μιας συγκέντρωσης, διάλυσής του, των δυναμικών του πλήθους, των «τύπων» πλήθους, των τακτικών και των όπλων που χρησιμοποιεί. Το βάρος πλέον, μετατίθεται από τη γνώση του χώρου στη γνώση του πλήθους των διαδηλωτών. Γι' αυτό η προσπάθεια κατάταξης/κωδικοποίησης που έγινε στο MOUT και αφορούσε στον πολύπλοκο αστικό χώρο, εφαρμόζεται τώρα πάνω στο πλήθος των διαδηλωτών. Η εξουσία για να γνωρίσει, πρέπει να κατατάξει και να οριοθετήσει το αντικείμενό της, εδώ τους διαδηλωτές, ακόμα και αν αναγνωρίζει πως ο μόνος περιορισμός για αυτούς είναι η ίδια τους η φαντασία[29]. Έτσι κατατάσσει τις διάφορες συγκεντρώσεις πολιτών σε πρόχειρες, θεαματικές[30], ταραγμένες και όχλους, και τις τακτικές του πλήθους σε μη-βίαιες, σε βίαιες και σε ταραχές. Σε κάθε περίπτωση προτείνει την αντίστοιχη αντίδραση της στρατιωτικής δύναμης. Έπειτα, συγκεντρώνονται οι βασικές τακτικές που χρησιμοποιούν οι διαδηλωτές όταν γίνουν βίαιοι: οδοφράγματα, μολότοφ, πυροσβεστήρες, πέτρες, σφεντόνες και αντιπερισπασμοί είναι αυτές που περιλαμβάνονται και λαμβάνονται υπ' όψη στις επιχειρήσεις. Τέλος, παρουσιάζονται τα όπλα σε μια κλίμακα που ξεκινάει από τη λεκτική επίθεση και καταλήγει στα εκρηκτικά και τις βόμβες.

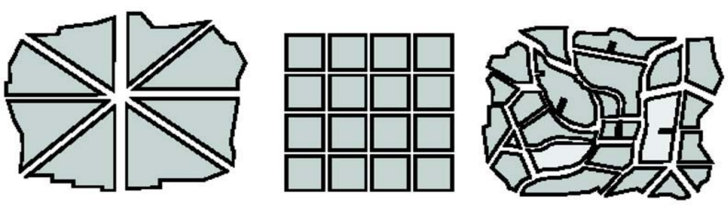
Σημεία του ανθρώπινου σώματος όπου τα χτυπήματα με γκλομπ προκαλούν πόνο, τραυματισμό, θάνατο (CDO)

Στη συνέχεια του κειμένου, που περιλαμβάνει τον σχεδιασμό των επιχειρήσεων, διάφορα νομικά θέματα και τις διαδικασίες των συλλήψεων και του σωματικού ελέγχου, δεν διαβάζουμε κάτι διαφορετικό από αυτά που βλέπουμε στους δρόμους των δυτικών πόλεων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από μεγάλες και κυρίως βίαιες συγκεντρώσεις. Παρακολούθηση για απόκτηση πληροφοριών σχετικά με το πού, πότε και γιατί γίνεται μια διαδήλωση, προειδοποίηση των διαδηλωτών να διαλυθούν ησύχως, μεσολάβηση πολιτικών και «ηγετών» για να ηρεμίσουν τα πνεύματα, βιντεοσκόπηση των διαδηλώσεων πριν και κατά τη διάρκεια.

Ακολουθούν τα κεφάλαια για τη χρήση του γκλομπ, της ασπίδας, του εξοπλισμού, των μη-φονικών όπλων (NLW: Non-Lethal Weapons) και τους σχηματισμούς των διμοιριών. Ειδικά τα μη-φονικά όπλα θεωρούνται ότι πιο χρήσιμο για την καταστολή και τονίζεται η έρευνα που έχει γίνει και που συνεχίζεται για την ανάπτυξη τέτοιων όπλων. Βέβαια, όταν τα μη-φονικά όπλα δεν αρκούν, το εγχειρίδιο εννοείται ότι προτείνει τη χρήση φονικών πυρών, που ούτως ή άλλως παρακολουθούν από απόσταση όλες αυτές τις επιχειρήσεις. Στη συνέχεια, σχεδιάζονται οι τεχνικές αντιπαράθεσης με τους διαδηλωτές στην κλίμακα των σωμάτων διαδηλωτών και στρατιωτών. Η αντίστοιχη εικονογράφηση και οι οδηγίες δεν αποκαλύπτουν σχεδόν τίποτα που να μην αντιστοιχεί στην εμπειρία κάποιου που

έχει διαδηλώσει τα τελευταία χρόνια: οι κινήσεις των στρατιωτικών δυνάμεων στον αστικό χώρο, οι σχηματισμοί, η χρήση των γκλομπ, τα σημεία του σώματος του διαδηλωτή όπου πρέπει να γίνονται τα χτυπήματα και από την άλλη ο εξοπλισμός, τα κράνη, τα γκλομπς, οι ασπίδες, οι «φυσούνες», οι κρότου-λάμψης, τα δακρυγόνα, οι πλαστικές σφαίρες, οι εκτοξευτήρες δακρυγόνων είναι όλα εκεί. Όπλα για τη στρατιωτική αντιμετώπιση των πολιτικών αναταραχών.

Ο χώρος, όπως είπαμε και πριν, στην περίπτωση των αστικών πολιτικών αναταραχών δεν θεωρείται το κυριότερο[30] στοιχείο που πρέπει να προσέξει ο στρατός στις επιχειρήσεις του. Άλλωστε ενώ οι πόλεις είναι τόσο διαφορετικές μεταξύ τους, οι τακτικές που έχουν αναπτυχθεί είναι τόσο προσαρμόσιμες στα διάφορα αστικά περιβάλλοντα, που παντού οι δυνάμεις ασφαλείας, όποιες κι αν είναι αυτές, κάνουν τα ίδια πράγματα. Ένα παράρτημα, λοιπόν, αναλύει τους τύπους των αστικών περιοχών και τις μορφές του πλέγματος των δρόμων. Της σκακιέρας, δηλαδή, όπου θα αναπτυχθούν κινήσεις διαδηλωτών και στρατιωτικών δυνάμεων. Το αστικοποιημένο αυτό περιβάλλον μπορεί να παρουσιάζει διάφορες δυσκολίες σαν χώρος μάχης, αλλά σε γενικές γραμμές υπάρχει η δυνατότητα να γίνει κατανοητό και αναγνωρίσιμο. Το αστικό περιβάλλον είναι κωδικοποιημένο.

Αυτό που προβληματίζει περισσότερο είναι ο ανθρώπινος παράγοντας, η πολυπλοκότητα της αστικής κοινωνίας, η οποία δεν μπορεί να προσεγγιστεί εύκολα. Στην πραγματικότητα, το εγχειρίδιο ζητά σχεδόν κοινωνιολογική μελέτη από τους επικεφαλής των επιχειρήσεων ώστε η διαχείριση του πλήθους να γίνει με τον «σωστό» τρόπο. Δουλειά για κοινωνιολόγους σε καιρούς ανεργίας…

Η ελληνική εμπειρία

Στην Ελλάδα, η στρατιωτικοποίηση της αστυνομίας άρχισε με το που ο στρατός αναγκάστηκε να αποσυρθεί από τα δημόσια πράγματα και από τη διαφύλαξη της εσωτερικής δημόσιας τάξης, δηλαδή, αμέσως μετά τη μεταπολίτευση. Παρ' όλα αυτά, έλληνες αξιωματικοί της αστυνομίας είχαν επισκεφθεί τις ΗΠΑ για ενημέρωση και εκπαίδευση ήδη από το '61[31]. Και το '74, με την πτώση της χούντας, φτιάχνονται τα ΜΑΤ, το πρώτο αστυνομικό σώμα στο οποίο «η πειθαρχία θα είναι στρατιωτική»[32] τα οποία εκπαιδεύονται σύμφωνα με αυτά που είχαν δει οι αξιωματικοί που είχαν επισκεφθεί τις ΗΠΑ.

Από την πτώση της χούντας και την εισαγωγή του κεϋνσιανού κοινωνικού συμβολαίου και στην Ελλάδα, έχουμε την «επιστροφή του στρατού στους στρατώνες». Η διαχείριση της εσωτερικής ασφάλειας γίνεται υπόθεση της αστυνομίας και για το λόγο αυτό η αστυνομία εξοπλίζεται και εκπαιδεύεται. Τα πράγματα παραμένουν έτσι ως και το 2001. Όλη αυτή την περίοδο η εμπλοκή του στρατού σε θέματα εσωτερικής ασφάλειας θεωρείται «εκτροπή», αλλά ταυτόχρονα τα ΜΑΤ αρχίζουν να μοιάζουν όλο και περισσότερο με στρατό, αλλάζοντας από το '96 το χρώμα της στολής τους σε χακί, ενώ η αστυνομία εμπλουτίζεται με νέα στρατιωτικοποιημένα

Το «μορφωμένο» όπως το λένε οι καραβανάδες τάνκ που μπήκε στο Πολυτεχνείο. Σε περίοπτη θέση στο Μουσείο Τεθωρακισμένων στο στρατόπεδο του Αυλώνας.

σώματα, όπως τους συνοριοφύλακες (1998) και με ειδικές δυνάμεις, όπως την Ο.Π.Κ.Ε. (1999). Αυτά προστίθενται στα πιο παλιά ΕΚΑΜ και ΥΜΕΤ.

ΜΑΤ το '91,
ΜΑΤ το 2011,
Συνοριοφύλακες.

Το 2001, το ελληνικό κράτος αναθεωρεί το αμυντικό του δόγμα ώστε αυτό να συμβαδίζει με τις «απαιτήσεις» των καιρών. Στα καθήκοντα του στρατού εντάσσεται πλέον και η αντιμετώπιση των ασύμμετρων απειλών. Το εύρος των «απειλών» οι οποίες εντάσσονται κάτω από τον κατηγορία της ασυμμετρίας, φαίνεται ξεκάθαρα στο σχετικό παράδειγμα του κειμένου της «αμυντικής στρατηγικής αναθεώρησης» που μας ενημερώνει ότι πρόκειται για: «μια σύγκρουση» γενικά, όπου «από τη μία βρίσκεται ένα οργανωμένο κράτος και από την άλλη έχουμε ομάδες συμφερόντων»(!)[33]. Εύκολα καταλαβαίνει κανείς ποιων τα συμφέροντα εννοεί…

Οι βασικότερες ασύμμετρες απειλές που αντιμετωπίζει η χώρα, όπως αυτές προκύπτουν από το ίδιο κείμενο, είναι: διεθνής τρομοκρατία, όπλα μαζικής καταστροφής, διεθνές οργανωμένο έγκλημα, εμπόριο ναρκωτικών, διαφθορά και λαθρομετανάστευση, η οποία εκτός από «εισβολή προσφύγων από βαλκανικές χώρες», συνεπάγεται και τον πρόσθετο «κίνδυνο» της «διασποράς μουσουλμανικών θυλάκων στα βόρεια σύνορα με απροσδιόριστες [sic] απειλές».[34]

Βλέπουμε, πως αν και ουσιαστικά, με βάσει τους τρέχοντες ορισμούς της τρομοκρατίας, τους οποίους έχει αποδεχθεί το ελληνικό κράτος στα πλαίσια της συμμετοχής του στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ, στοχοποιούνται τα ριζοσπαστικά κοινωνικά κινήματα, στα επίσημα ελληνικά κείμενα οι διατυπώσεις δεν είναι τόσο ξεκάθαρες όσο στις άλλες δυτικές χώρες. Το γεγονός αυτό οφείλεται στους πολιτικούς συσχετισμούς και στις ισορροπίες του μεταπολιτευτικού ελληνικού κράτους και στις κοινωνικές μνήμες από την εμπειρία της χούντας, με την συνακόλουθη εμπλοκή του στρατού στη δημόσια ζωή και την καταστολή. Για τους λόγους αυτούς, η διαδικασία όσμωσης στρατού και αστυνομίας με τονισμό του ρόλου του στρατού που παρατηρείται στις άλλες δυτικές χώρες, στην Ελλάδα ακολουθεί κατά βάση αντίθετη φορά. Αντί, δηλαδή, ο στρατός να αναλαμβάνει, μέχρι στιγμής, αστυνομικά καθήκοντα[35], παρατηρούμε την αστυνομία να στρατιωτικοποιείται αναλαμβάνοντας για παράδειγμα τη φύλαξη των συνόρων (δίπλα στο στρατό) και εξελίσσοντας τις τακτικές καταστολής, ώστε να συμβαδίζουν με τα δόγματα για μη-πολεμικές επιχειρήσεις που είδαμε παραπάνω.

Από το 2001, όμως, χρόνο με τον χρόνο, εξελίσσεται εντατικά και εντός της ελληνικής επικράτειας η διαδικασία προετοιμασίας και εμπλοκής του στρατού σε επιχειρήσεις εσωτερικής ασφάλειας, ταυτόχρονα με την υιοθέτηση από την αστυνομία των τακτικών του δόγματος για μη-πολεμικές επιχειρήσεις. Ας κάνουμε μια γρήγορη αναδρομή στα γεγονότα.

Το 2001 αλλάζει το αμυντικό δόγμα της χώρας, όπως ειπώθηκε παραπάνω, για να προσαρμοστεί στην μετά-11/9 εποχή. Το 2002 γίνεται η πρώτη άσκηση του ελληνικού στρατού για την καταστολή διαδηλώσεων σε στρατόπεδο της Βέροιας.[36] Αντίστοιχες ασκήσεις γίνονται τακτικά[37] με τελευταία αυτή που έγινε πέρυσι τον

Φεβρουάριο στο Κιλκίς με το όνομα «Καλλίμαχος». Μονάδες του ελληνικού στρατού, στα πλαίσια της συμμετοχής τους σε δυνάμεις ταχείας επέμβασης του ΝΑΤΟ, εκπαιδεύονται εκτός των άλλων και στις μη-πολεμικές επιχειρήσεις (MOOTW), οι οποίες, το ξαναείπαμε, μπορούν να διεξαχθούν εκτός αλλά και εντός συνόρων. Το καλοκαίρι του 2003 λαμβάνει χώρα στο Πόρτο Καρράς της Χαλκιδικής η Σύνοδος Κορυφής της ΕΕ. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει εμπλοκή του στρατού (αν και έχουμε του λιμενικού) αλλά τη στρατιωτικοποίηση ολόκληρης της χερσονήσου της Σιθωνίας αναλαμβάνει η αστυνομία με 50.000 προσωπικό[38]. Μάλιστα, αστυνομικοί περιπολούσαν τα δάση γύρω από το κτίριο της Συνόδου, ενώ είχε επιβληθεί απαγόρευση κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων στο μεγαλύτερο μέρος του οδικού δικτύου της χερσονήσου για 2-3 μέρες[39]. Οι κάτοικοι επιτρεπόταν να κυκλοφορήσουν επιδεικνύοντας ειδική άδεια που τους είχε παρασχεθεί, τους επιβλήθηκε, δηλαδή, ένας ημι-στρατιωτικός νόμος.

Από τη στρατιωτική άσκηση Καλλίμαχος στο Κιλκίς

Επίσημη εμπλοκή του στρατού σε επιχειρήσεις εσωτερικής ασφάλειας υπάρχει για πρώτη φορά μετά το '74 στην Ολυμπιάδα του 2004. Η βασικότερη παράμετρος της προετοιμασίας της «πρώτης Ολυμπιάδας μετά την 11/9» ήταν η Ολυμπιακή Ασφάλεια, η οποία περιλάμβανε όλο το πλέγμα και το εύρος των σχετικών μηχανισμών: αστυνομία, στρατό, λιμενικό, ειδικές δυνάμεις, ιδιωτικές εταιρείες σεκιούριτι, αλλά και των τεχνολογιών (το περίφημο C4I). Συγκροτήθηκαν επιτροπές διακλαδικής συνεργασίας ενόπλων δυνάμεων και δυνάμεων ασφαλείας, επιτροπές συντονισμού και υπήρξε προετοιμασία για σενάρια από τρομοκρατικό χτύπημα ως βιολογικό, χημικό και πυρηνικό πόλεμο(!). Κάτω από το ιδεολόγημα του «εθνικού στόχου» της Ολυμπιάδας, ο στρατός ξαναβγήκε στους δρόμους της Αθήνας. Οι φαντάροι που συμμετείχαν σε αυτή την επιχείρηση μπορούσαν να χρησιμοποιούν τα όπλα τους όπως και οι αστυνομικοί, μέσω σχετικού νόμου που δημοσιεύτηκε την τελευταία μέρα της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ[40]. Η Ολυμπιάδα υπήρξε χρυσή ευκαιρία για την απόκτηση εμπειρίας πάνω σε κοινές επιχειρήσεις όλων των κατασταλτικών μηχανισμών και μηχανισμών ασφαλείας. Φυσικά, η εμπλοκή του στρατού στη φύλαξη των ολυμπιακών εγκαταστάσεων συνεχίστηκε και μετά την Ολυμπιάδα, με 1.000 φαντάρους και στελέχη, ενώ για να συντονίζει το νέο αυτό καθήκον, διατηρήθηκε και η βασική δομή που συντόνιζε τις κοινές επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια της Ολυμπιάδας, η «Στρατιωτική Διακλαδική Δύναμη Ασφάλειας Ο.Α. 2004»[41].

Μετά τους ολυμπιακούς αγώνες, ακολουθεί μια περίοδος αναβάθμισης της χρήσης βίας και της στρατιωτικοποίησης των μεγάλων ελληνικών πόλεων, κυρίως της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια μεγάλων κινητοποιήσεων. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του 2006-07, η εξέγερση του Δεκέμβρη του '08,[42]

η αντίσταση της Κερατέας το '09-'10 και οι αντιμνημονιακές κινητοποιήσεις της περσινής χρονιάς, όλα αντιμετωπίστηκαν από τις αστυνομικές δυνάμεις ως πολεμικές επιχειρήσεις χαμηλής έντασης, ως «μη-πολεμικές» στρατιωτικές επιχειρήσεις. Οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν, άλλοτε με επιτυχία για τις δυνάμεις καταστολής και άλλοτε με παταγώδη αποτυχία (όπως στη διάρκεια του Δεκέμβρη και των γεγονότων της Κερατέας), και θα χρησιμοποιούνται και από εδώ και πέρα είναι αυτές ακριβώς που περιγράφουν τα αμερικανικά εγχειρίδια για τις αντίστοιχες περιπτώσεις. Είδαμε, άλλωστε, ότι εισάγουμε σχετική τεχνογνωσία από τις ΗΠΑ ήδη από τη δεκαετία του '60.

Χαρτογράφηση και κωδικοποίηση του χώρου της πόλης, προληπτικές συλλήψεις, μπλόκα, επιδείξεις δύναμης, αναγνωρίσεις στοιχείων ταυτότητας και παρεμπόδιση της πρόσβασης, αποκλεισμός των κυβερνητικών κτιρίων και των γύρω περιοχών, εκμετάλλευση της διάταξης του οδικού δικτύου για τη διάλυση των διαδηλώσεων, χρήση τόνων από «μη-φονικά» όπλα[43], ψυχολογικές επιχειρήσεις μέσω των ΜΜΕ, όλα στοιχεία ενός πολέμου χαμηλής έντασης, εφαρμόζονται από τις αστυνομικές δυνάμεις καταστολής μεταμορφώνοντας τα κέντρα των πόλεων όλο και συχνότερα σε στρατιωτικοποιημένες ζώνες.

Βάφοντας το γκρι, χακί.

...στον υπόλοιπο «πλανήτη των φτωχών» είναι κάπως διαφορετικά τα πράγματα. Εδώ φαβέλα στο Ρίο.

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε ότι η διαδικασία που έχει προχωρήσει αρκετά αλλά βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη είναι η όσμωση των ρόλων στρατού και αστυνομίας. Είτε με ευθεία εμπλοκή του στρατού, είτε με στρατιωτικοποίηση των τακτικών των αστυνομικών δυνάμεων, η στρατιωτική αντιμετώπιση των ριζοσπαστικών κινημάτων, αυτών που αντιδρούν στην καπιταλιστική κυριαρχία είναι ήδη ένα γεγονός. Ο χώρος των πόλεων είναι ο χώρος αυτής της μάχης. Και είναι χώρος γνωστός, οικείος, επεξεργασμένος, τελικά κωδικοποιημένος από τις δυνάμεις καταστολής. Τουλάχιστον στις δυτικές μητροπόλεις.

Η στρατιωτικοποίηση του χώρου των πόλεων για μικρά χρονικά διαστήματα «κρίσεων», όταν οι μάζες, δηλαδή, βγαίνουν στους δρόμους, μέσω της ανάπτυξης pop-up στρατών (είτε από μπάτσους, είτε από καραβανάδες) είναι η στρατηγική επιλογή από πλευρά κράτους και κεφαλαίου για την ενσωμάτωση του πληθυσμού. Αντί για νοσοκομεία, σχολεία, κοινωνική πρόνοια και αντίστοιχα «ειρηνική» ενσωμάτωσή του, προτιμούν να πληρώνουν (λιγότερα) ώστε να αντιμετωπίζουν στρατιωτικά τους αποκλεισμένους.

Και φυσικά, όσο πιο συχνά το πλήθος των αποκλεισμένων και υποτιμημένων εμφανίζεται στο προσκήνιο, τόσο η στρατιωτικοποίηση του χώρου των πόλεων παίρνει μονιμότερα χαρακτηριστικά. Με λίγα λόγια: δεν θα ξυπνήσουμε ξαφνικά μια μέρα με το ραδιόφωνο να παίζει στρατιωτικά εμβατήρια και τα τανκς να κάνουν βόλτες στους δρόμους˙ ο στρατός βρίσκεται ήδη σε αυτούς κι ας μην φοράει στολή παραλλαγής.

Σημειώσεις

1. Gregor J. Ashworth, *War and the City*, Routledge, 1991, σελ. 95-99

2. Wikipedia, λήμμα Watts Riots

3. Σουν Τζου, *Η Τέχνη του Πολέμου*, Βάνιας, σελ. 18

4. US Department of the Army, Civil Disturbance Plan "GARDEN PLOT", 10 September 1968

5. Robert Warren, City Streets - The War Zones of Globalization: Democracy and Military Operations on Urban Terrain in the Early Twenty-First Century στο Stephen Graham, *Cities, War and Terrorism, towards an urban geopolitics*, Blackwell, 2003, σελ. 217

6. ό.π.

7. Συγχωρήστε την αγγλική συντομογραφία…

8. Για τις εταιρείες πολέμου βλ. το Εταιρείες Πολέμου, ΑΥΤΟ/ τ.7, σελ.11, Ιανουάριος 2006

9. Μαρία Μαρκαντωνάτου, Το δόγμα της Επανάστασης στις Στρατιωτικές Υποθέσεις, Θέσεις, τ. 111, Απρίλιος – Ιούνιος 2010

10. ό.π.

11. Bryan Finoki, MOUT Urbanism, *http://subtopia.blogspot.com*, 23 February 2008

12. Ιός της Κυριακής, Μετα-μοντέρνοι συνταγματάρχες. Στρατός και "εσωτερικός εχθρός", Η αλλαγή αμυντικού δόγματος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων μετά την 11η Σεπτεμβρίου, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 14.11.2004.

13. MG James Delk, CAARNG (Ret.), A Domestic Case Study - The 1992 Los Angeles Riots, *The City's Many Faces - Proccedings of the RAND* Arroyo-MCWL-J8 UWG Urban Operations Conference, April 13-14, 1999

14. Robert Warren, City Streets - The War Zones of Globalization: Democracy and Military Operations on Urban Terrain in the Early Twenty-First Century στο Stephen Graham, *Cities, War and Terrorism, towards an urban geopolitics*, Blackwell, 2003, σελ. 219

15. Robert Warren, City Streets - The War Zones of Globalization: Democracy and Military Operations on Urban Terrain in the Early Twenty-First Century στο Stephen Graham, *Cities, War and Terrorism, towards an urban geopolitics*, Blackwell, 2003, σελ. 221

16. Peter Marcuse, The "War on Terrorism" and Life in Cities after September 11, 2001 στο Stephen Graham, *Cities, War and Terrorism, towards an urban geopolitics,* Blackwell, 2003, σελ. 275

17. Stephen Graham, When Life Itself is War: On the Urbanization of Military and Security Doctrine, *International Journal of Urban and Regional Research Vol. 36,* Issue 1, January 2012, σελ. 137

18. ό.π. , σελ. 138

19. Ιός της Κυριακής, ό.π.

20. Stephen Graham, ό.π. σελ. 141

21. Stephen Graham, ό.π. σελ. 139

22. Άννα Ιωαννίδου, Η διαμόρφωση των σχέσεων κράτους και πολίτη μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, *www.archive.gr*, 2010, σελ. 8

23. Marine Corps Warfighting Publication (MCWP) 3-35.3, *Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT)*, 1998

24. Headquarters, Department of the Army, *Civil Disturbance Operations,* FM 3-19.15, April 2005

25. Eyal Weisman, Η Τέχνη του Πολέμου, Ο ισραηλινός στρατός διαβάζει Deleuze και Guattari (και Debord), *www.metamute.org,* 2006 στο *www.rebelnet.gr*

26. Stephen Graham, ό.π., σελ. 149

27. Τα εισαγωγικά δικά μας.

28. Robert Warren, ό.π., σελ. 222

29. Headquarters, Department of the Army, *Civil Disturbance Operations,* FM 3-19.15, April 2005, σελ. 1-7

30. Αυτές που σχετίζονται με κάποιο θέαμα όπως αθλητικό αγώνα, κάποιο μεγάλο ατύχημα κλπ.

31. Ιός της Κυριακής, Η αστυνομική μεταπολίτευση, Πως έφτιαξα τα ΜΑΤ, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία,* 01.08.2004.

32. Χρήστος Μπρατάκος, *ΜΑΤ οι κρανοφόροι,* Αιγόκερως, 1982. σελ.47

33. Ιός της Κυριακής, ο.π.

34. Ιός της Κυριακής, ο.π.

35. Με εξαιρέσεις φυσικά, όπως την Ολυμπιάδα το '04 και τη μεταολυμπιακή φύλαξη των εγκαταστάσεων.

36. Παρουσία μάλιστα του τότε Υπουργού Άμυνας του Γ. Παπαντωνίου, Στρατιωτική άσκηση κατά των διαδηλώσεων, *Ριζοσπάστης φ.8225*, 17 Μάρτη 2002 , σελ. 2

37. Σύμφωνα με δηλώσεις του Υπ. Άμυνας Μπεγλίτη τέτοιες ασκήσεις έγιναν το '04, το '07 και το '08, Άσκηση καταστολής Πλήθους στο Κιλκίς, Πλήρης κάλυψη από την κυβέρνηση, *Ριζοσπάστης φ.10890*, 11.02.2011, σελ. 3

38. «Για το έργο αυτό, απασχολήθηκαν συνολικά 49.764 Αστυνομικοί. Συγκεκριμένα, 31.055 Αστυνομικοί απασχολήθηκαν σε μέτρα τάξης, 8.998 σε μέτρα τροχαίας και 9.711 σε μέτρα ασφάλειας. Συνολικά, το προσωπικό αυτό εργάσθηκε 245.133 ημέρες εργασίας. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν 6.087 οχήματα, ελικόπτερα σε 23 περιπτώσεις, μαγνητικές θύρες - θερμικές κάμερες - φορητοί πομποδέκτες - λοιπός τεχνικός εξοπλισμός και αστυνομικοί σκύλοι σε 2.253 περιπτώσεις», από το site της ΕΛ.ΑΣ.

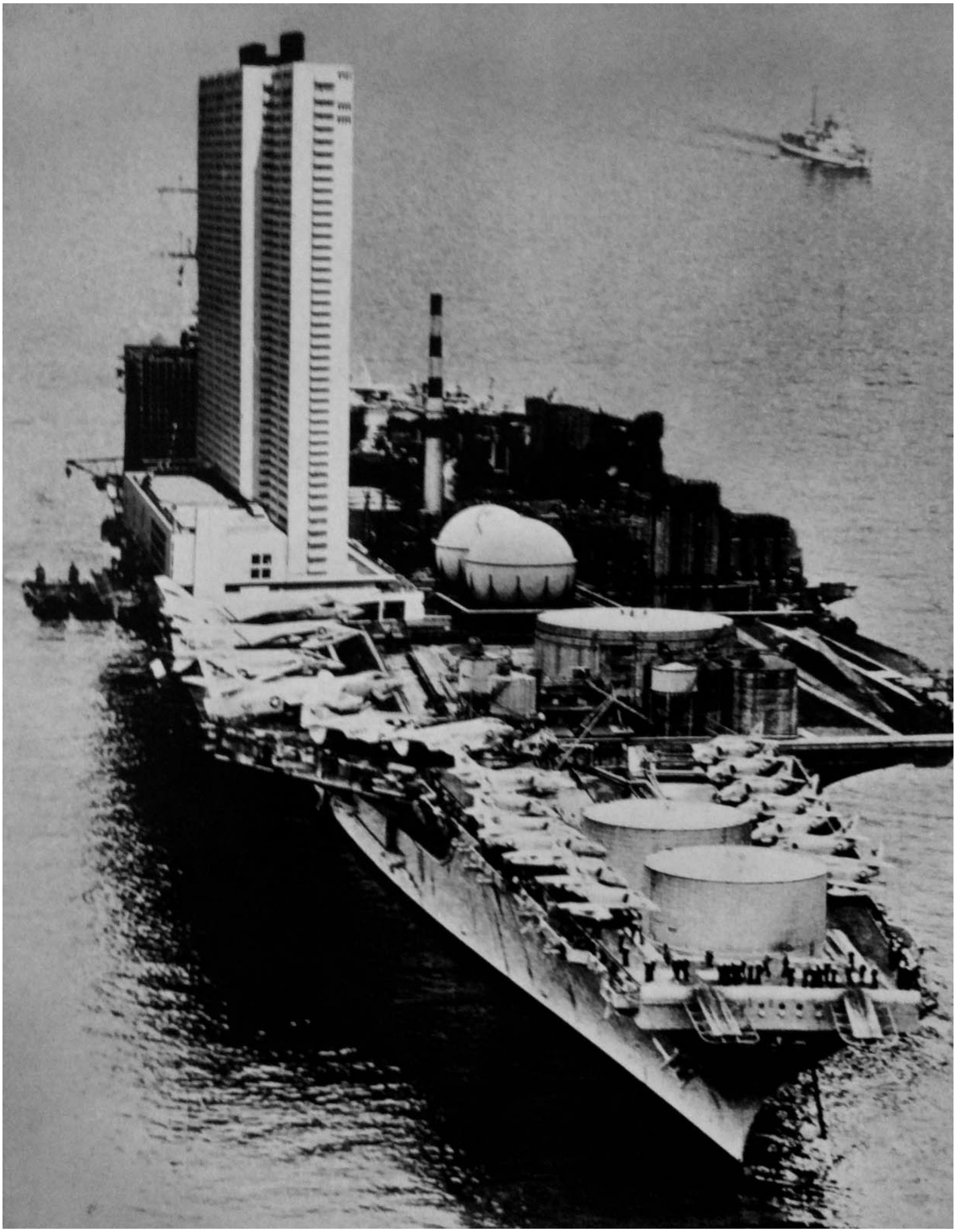
39. Newsroom ΔΟΛ, με πληροφορίες από ΑΠΕ, Στο ρυθμό της Συνόδου - Υπό δρακόντεια μέτρα ασφαλείας αρχίζει την Πέμπτη η Σύνοδος Κορυφής της Θεσσαλονίκης, 19 Ιουν. 2003 στο *www.in.gr*

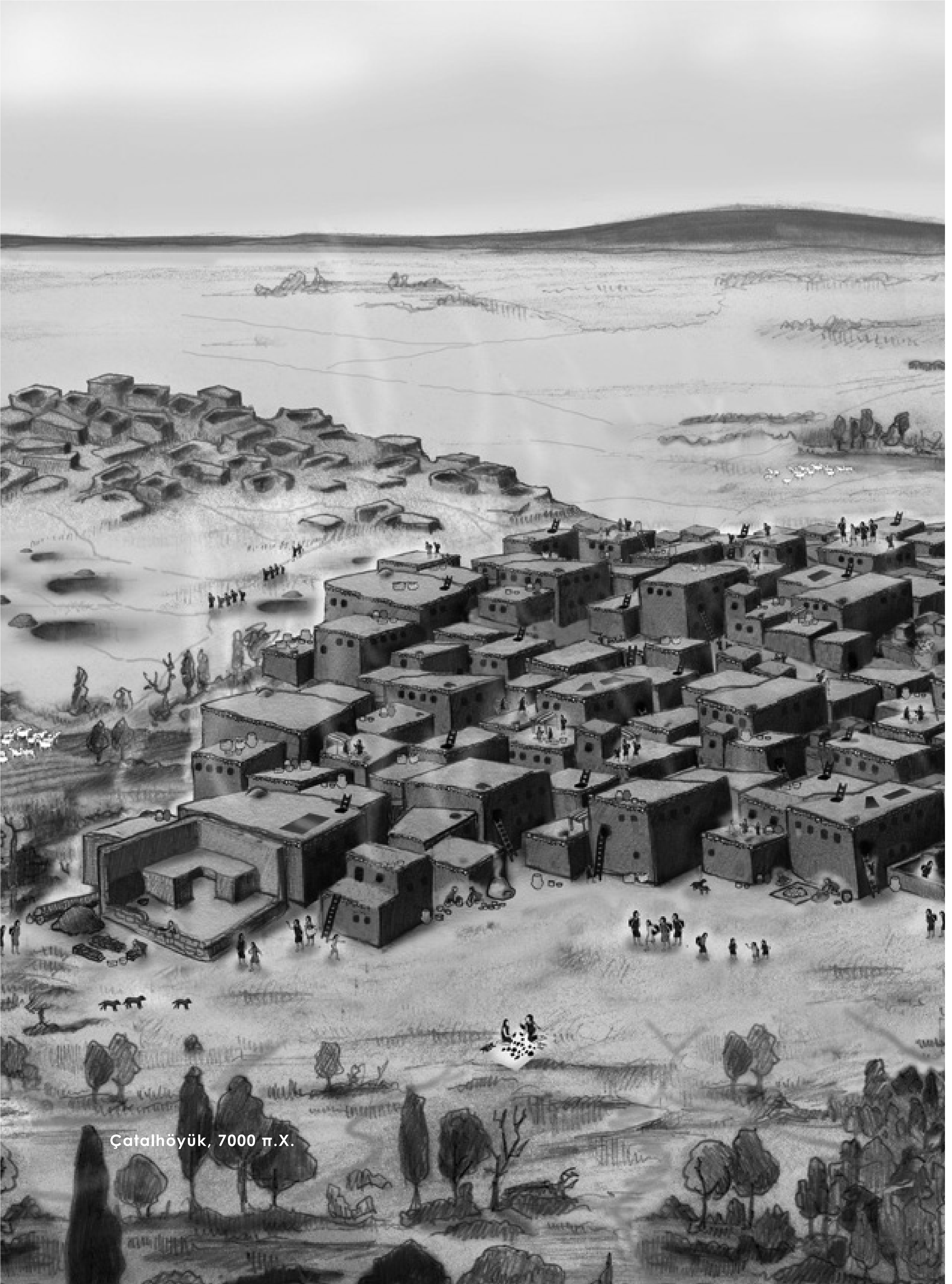
40. ΦΕΚ 2004/Β/486 της 5.3.04 Άρ. 4, παρ. 2

41. Ιός της Κυριακής, ο.π.

42. Για να το συνδέσουμε με την όλη κουβέντα που γίνεται σε αυτό το άρθρο, να πούμε πως χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι καταστάσεις τόσο ανόμοιες μεταξύ τους όσο η εξέγερση του Δεκέμβρη και οι πυρκαγιές του καλοκαιριού του '07 μπήκανε κάτω από την κατηγορία της «ασύμμετρης επίθεσης» και της «ασύμμετρης απειλής» από την τότε κρατική διοίκηση.

43. Μην ξεχνάμε πως μετράμε ήδη στη χώρα μας ένα νεκρό από «μη-φονικά» όπλα. Τον συνδικαλιστή οικοδόμο Δημήτρη Κοτζαρίδη, μέλος του ΠΑΜΕ.

Çatalhöyük, 7000 π.Χ.

Από το Çatalhöyük.

Ανάδυση και ανάπτυξη μιας ισότιμης κοινωνίας

Bernhard Brosius

*Εισαγωγικό σημείωμα της μετάφρασης**

Η μετάφραση που ακολουθεί αποτελεί την ερμηνεία του συγγραφέα του άρθρου *Bernhard Brosius*, πάνω στα αρχαιολογικά ευρήματα της νεολιθικής αρχαιολογικής θέσης Çatalhöyük (Τσαταλχογιούκ) στην Ανατολία, μετά από μελέτη πάνω σε 50 χρόνια ανασκαφών που γίνονται στην περιοχή. Οι ανασκαφές στο Çatalhöyük συνεχίζονται και σήμερα και είναι μία από τις μεγαλύτερες αρχαιολογικές έρευνες παγκοσμίως. Μοναδικά αρχαιολογικά ευρήματα δίνουν τη δυνατότητα να αναπαρασταθεί ο τρόπος ζωής στην κοινωνία του Çatalhöyük, που δημιουργήθηκε μετά την 'κοινωνική επανάσταση' περίπου στα 7.400 π.Χ. και διήρκεσε ειρηνικά για περίπου 1.400 χρόνια.

Ο Brosius εξηγεί με λεπτομέρεια πως τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι δεν υπήρχαν τάξεις, εκμετάλλευση, πόλεμοι ή διακρίσεις μεταξύ αντρών και γυναικών. Μέρος της απόδειξης για την απουσία κοινωνικών διαφοροποιήσεων πηγάζει από την ομοιόμορφη αρχιτεκτονική του οικισμού και την ισότιμη κατανομή του χώρου. Αν και το Çatalhöyük ήταν φτωχό σε σχέση με μεταγενέστερες κοινωνίες και είχε χαμηλότερο επίπεδο τεχνολογικής εξέλιξης, όπως φαίνεται στο κείμενο, οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν εκεί, οδήγησαν σε υψηλότερη ποιότητα ζωής.

Το ταξίδι στο νεολιθικό οικισμό και τους ανθρώπους του φαντάζει ουτοπικό, μέσα από το πρίσμα της σύγχρονης κοινωνίας και τα κριτήρια που αυτή επιβάλλει, αλλά θα ήταν αφελές να ερμηνεύουμε το παρελθόν αποκλειστικά βάσει αυτών. Τα ευρήματα των ανασκαφών του παρελθόντος δεν είναι παρά μόνο ο υλικός πολιτισμός, που παράχθηκε σε ορισμένα πολιτισμικά πλαίσια, τα οποία μπορεί να αδυνατούμε -λογικά και στα πλαίσια της 'κανονικότητας'- να ερμηνεύσουμε, σε κάθε δεδομένο μεσοδιάστημα της εξέλιξης του πολιτισμού, όπως είναι και ο τρέχων ιστορικός χρόνος. Άλλωστε, τα εργαλεία, τα κοσμήματα, οι τροφές, οι ζωγραφιές, που ανασύρονται στις ανασκαφές, υπονοούν τη μεσολάβηση της ανθρώπινης δράσης, ενός παράγοντα που επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες και είναι πάντα απρόβλεπτος.

Τα αρχαιολογικά δεδομένα υπάρχουν σε έναν πραγματικό κόσμο και αντιστέκονται στις ερμηνείες μας[1], πράγμα που κάνει την ανάγνωση και την κατανόηση του παρελθόντος (ή αλλιώς την αρχαιολογία) μια σύνθετη όσο και γοητευτική διαδικασία, αφού μέσω των νοημάτων που εμπεριέχει, δίνει την ευκαιρία για την προβολή του στο παρόν. Άλλωστε, ο ανασκαφέας του Çatalhöyük Ian Hodder υποστηρίζει ότι με τη σύνθετη ανάγνωση των αντικειμένων, των υποκειμένων και των δράσεων πίσω από τα αρχαιολογικά ευρήματα, *«η μακροπρόθεσμη ιστορία μπορεί να ανασυσταθεί και μπορεί να συμβάλει στη συζήτηση μέσα στη σύγχρονη κοινωνική θεωρία και μέσα στην κοινωνία γενικά».*

Το κείμενο προς μετάφραση αλιεύτηκε από το *www.rebelnet.gr*. Το άρθρο τεκμηριώνει τους ισχυρισμούς με τόσο πυκνή βιβλιογραφία εντός του κειμένου, που καθιστούσε κουραστική την ανάγνωσή του. Έτσι επιλέχθηκε να δημοσιευθεί χωρίς τις πηγές, μόνο με τις υποσημειώσεις. Στην 'ορθή' του μορφή έχει αναρτηθεί στο http://kompreser.espivblogs.net/ και στο http://www.rebelnet.gr/

*Το άρθρο δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά με τον τίτλο "Vergessene Welt" στο *Inprekorr*, 400/401, 24 - 29, 2005 και στο διαδίκτυο βρίσκεται εδώ http://www.urkommunismus.de/catalhueyuek_en.html
Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ανασκαφή http://www.catalhoyuk.com/,http://www.sciencemag.org/content/282/5393/1442.full

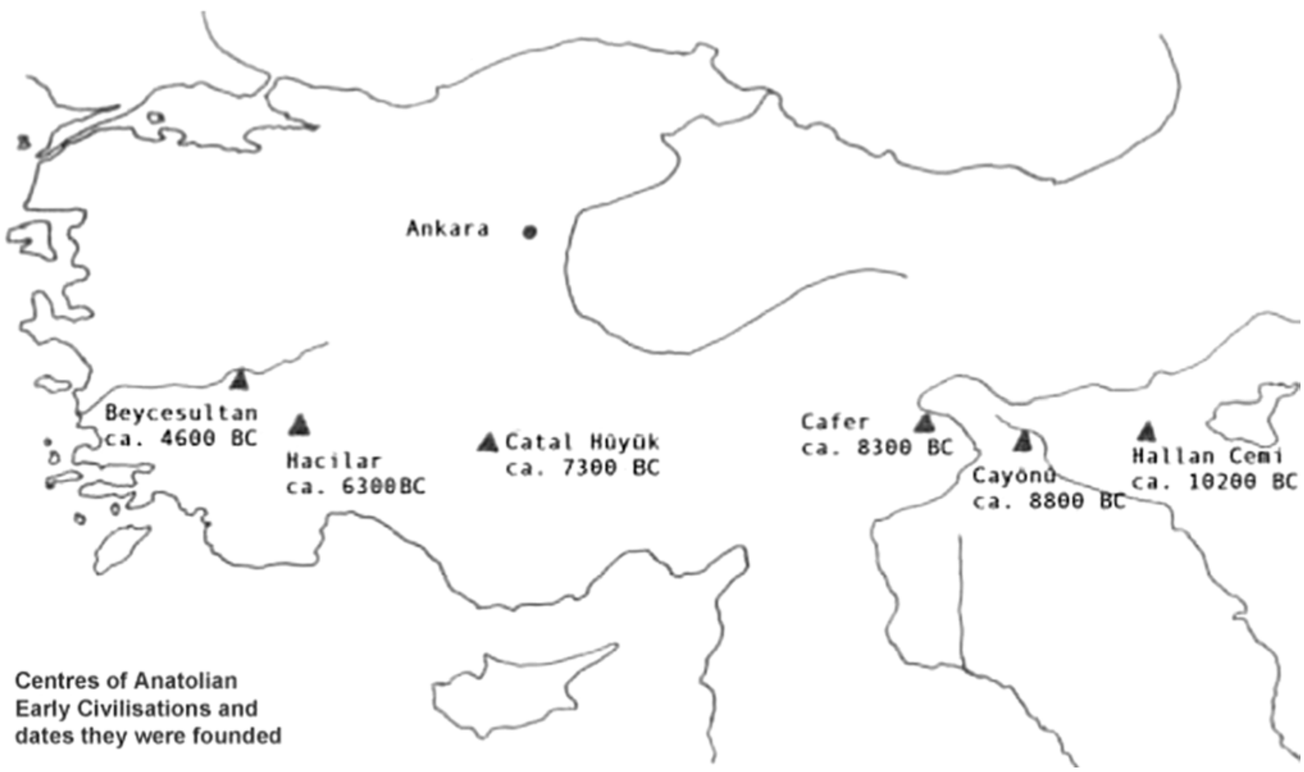
Η ανακάλυψη του Πρώιμου Πολιτισμού της Ανατολίας

Το 1958, ο Βρετανός αρχαιολόγος James Mellaart, καθώς εξερευνούσε τη νότια Ανατολία, ανακάλυψε έναν τύμβο, που αποτελούνταν από επίπεδα νεολιθικού οικισμού. Τον ενθουσίασε, καθώς ήταν η πιο εκτενής γνωστή νεολιθική τοποθεσία στην Εγγύς Ανατολή. Ο τύμβος αυτός βρίσκεται σε μια διακλάδωση κι έτσι αποκαλείται 'ο τύμβος στη διακλάδωση', Çatalhöyük (στα τούρκικα "çatal" = διακλάδωση, "höyük" =τύμβος). Το 1961, ο Mellaart ξεκίνησε τις ανασκαφές, που διήρκησαν μέχρι το 1965 (με ένα διάλειμμα το 1964). Το 1993, ξεκίνησαν και πάλι οι έρευνες. Οι νέες ανασκαφές, με διευθυντή το Βρετανό αρχαιολόγο Ian Hodder, σχεδιάστηκαν να διαρκέσουν 25 χρόνια και είναι από τα μεγαλύτερα αρχαιολογικά έργα της εποχής μας.

Το ανάχωμα αποτελείται από 12 επίπεδα κτιρίων[2] της νεολιθικής πόλης, που κατοικήθηκε από το 7.300 π.Χ. μέχρι το 6.100 π.Χ., δηλαδή 1.200 χρόνια χωρίς διακοπή[3]. Σύμφωνα με τους σημερινούς υπολογισμούς, πάνω από 10.000 άνθρωποι κατοικούσαν το Çatalhöyük. Ο οικισμός ούτε καταστράφηκε, ούτε λεηλατήθηκε. Ένας μεγάλος αριθμός από καλοδιατηρημένα ευρήματα περίμεναν τον Mellaart και τον Hodder.

Αν και ο Mellaart ήταν ο πρώτος που ανακάλυψε μια νεολιθική πόλη, δεν ανακάλυψε τον παλιότερο και 'πρώτο' οικισμό. Όσο περισσότερο προχωρούσαν οι αρχαιολόγοι στα ανατολικά της Ανατολίας τις επόμενες δεκαετίες, τόσο παλαιότερα ήταν τα πολιτιστικά κέντρα που έβρισκαν. Αργά, το 1990 το Hallan Çemi ανακαλύφθηκε σαν ο (μέχρι τώρα γνωστός) παλαιότερος οικισμός μονίμως εγκατεστημένου πληθυσμού. Το Hallan Çemi ιδρύθηκε το 10.200 π.Χ.!

Ας κάνουμε ένα μικρό διάλειμμα για να δούμε αυτά τα στοιχεία με χρονολογική σειρά: γύρω στο 11.000 π.Χ., υπήρχαν ακόμα σπηλαιογραφίες στα Πυρηναία, 800 χρόνια πριν την ίδρυση του Hallan Çemi. 800 χρόνια αφού ιδρύθηκε το Hallan Çemi γύρω στα 9.700 π.Χ., η εποχή των παγετώνων έληγε. Αν το Hallan Çemi, στην ανατολική Ανατολία, σημαίνει την απαρχή μιας εποχής, το Beycesultan, που

Centres of Anatolian Early Civilisations and dates they were founded

1. Κ. Κωτσάκης, από την εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση του Ian Hodder, Scott Hutson, *Διαβάζοντας το Παρελθόν*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2003

2. Σ.τ.μ. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα Ian Hodder, τα επίπεδα διαβίωσης είναι 18, σε έκταση 13,5 εκταρίων. Τα επίπεδα προέκυπταν αφού οι κάτοικοι εγκατέλειπαν τα παλιά τους σπίτια, τα γέμιζαν με μπάζα και έχτιζαν τις νέες τους κατοικίες από πάνω. Ian Hodder, Çatalhöyük, The leopards tale, Thames & Hudson 2011

3. Οι χρονικοί προσδιορισμοί είναι από Thissen 2002

ιδρύθηκε το 4.600 π.Χ. και βρίσκεται μακρύτερα στα δυτικά, σημαίνει το τέλος της. Περίπου από το 4.000 π.Χ., μια τάξη εκμεταλλευτών είχε αρχίσει να εγκαθιδρύεται και τελικά το 3.000 π.Χ. παίρνει την εξουσία. Η ανάπτυξη των μεταλλικών όπλων, της γραφής και μιας διοικητικής αρχής, αποτέλεσαν τους πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς καταπίεσης που είχε στη διάθεση της η εκμεταλλευτική άρχουσα τάξη. Το Beycesultan, παρόμοιο με την Τροία, γίνεται η πρωτεύουσα της φημισμένης αντιβασιλείας των Χεπαίων. Εδώ γίνεται η σύνδεση με την ιστορία.

Οι αρχαίοι πολιτισμοί της Ανατολίας, εκτείνονται χωροχρονικά από το τέλος της εποχής των Παγετώνων (στα ανατολικά), ως την αρχή της ιστορίας (στα δυτικά). Τα 6.000 χρόνια που μεσολαβούν περιλαμβάνουν ακριβώς τη νεολιθική εποχή, που είναι η τελευταία φάση της παλαιολιθικής εποχής, όταν οι άνθρωποι ακόμα δεν παρήγαγαν τα όπλα τους από μέταλλο, αλλά ζούσαν ήδη μόνιμα εγκατεστημένοι και ασκούσαν τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Η Νεολιθική εποχή ξεκινάει με τη 'Νεολιθική Επανάσταση'. Οπότε, ας αρχίσουμε το ταξίδι μας στο παρελθόν με τη νεολιθική επανάσταση σε ένα μέρος που ονομάζεται Çayönü, μακριά στα ανατολικά της Ανατολίας, 10.000 χρόνια πριν. Στην ανατολική Ανατολία, βρίσκουμε τις ρίζες του Çatalhöyük, του αρχαίου πολιτισμού της Ανατολίας και του Ανατολικού κομμουνισμού (Anatolian communism).

Η κοινωνική επανάσταση

Ο όρος 'Νεολιθική Επανάσταση' χρησιμοποιήθηκε το 1936 από το μαρξιστή αρχαιολόγο Vere Gordon Childe. Χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τη μετάβαση από τη νομαδική ζωή με την αναζήτηση της τροφής, σε έναν μόνιμα εγκατεστημένο τρόπο ζωής με την παραγωγή της τροφής. Ο όρος σχηματίστηκε σε αναλογία με τη 'Βιομηχανική Επανάσταση', την επανάσταση των παραγωγικών δυνάμεων αποκλειστικά. Ωστόσο, κάποια χρόνια πριν, έγινε προφανές ότι η επανάσταση των παραγωγικών δυνάμεων κατέληξε να είναι μια πραγματική κοινωνική επανάσταση, ένας επαναστατικός μετασχηματισμός των κοινωνικών συνθηκών.

Στο Çayönü στην Ανατολική Ανατολία, οι διάφορες φάσεις της νεολιθικής επανάστασης μπορούν εύκολα να αναγνωριστούν από τα ίχνη τους στην επαλληλία των δομημένων στρωμάτων. Αν και καμία από τις βασικές καινοτομίες, όπως η κατασκευή κατοικιών, η γεωργία και η κτηνοτροφία, δεν προήλθε από το ίδιο το Çayönü, η χρονική σειρά με την οποία οι νέες τεχνικές έφτασαν στο Çayönü, ανταποκρίνονται ακριβώς στη σειρά με την οποία είχαν αναπτυχθεί αρχικά, έστω και σε ένα άλλο μέρος. Τα χαμηλότερα στρώματα (8.800 – 8.500 π.Χ.) μαρτυρούν ένα μόνιμα εγκατεστημένο τρόπο ζωής, με βάση το κυνήγι και τη συνάθροιση. Στο αμέσως επάνω στρώμα (γύρω στο 8.000 π.Χ.) βρέθηκαν οι πρώτοι (εισαγόμενοι) σπόροι. Το αμέσως ψηλότερο στρώμα τεκμηριώνει την άφιξη του πρώτου κοπαδιού από πρόβατα, γύρω στο 7.300 π.Χ. Με την άσκηση της κτηνοτροφίας, ολοκληρώθηκαν οι τρεις βασικές καινοτομίες της πρώτης φάσης της νεολιθικής επανάστασης των παραγωγικών δυνάμεων[4].

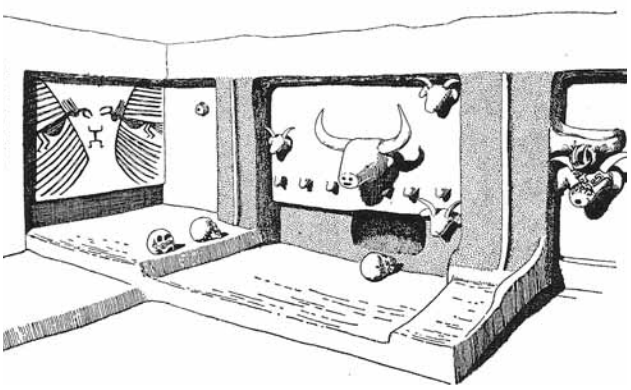
Αυτή η τεχνολογική πρόοδος, όμως, λαμβάνει χώρα σε μια καταστρεπτική, πατριαρχική και ιεραρχική κοινωνία, τεράστιας αγριότητας. Εκτός από τα οικήματα διαβίωσης και αποθήκευσης, σε καθένα από τα κτιριακά επίπεδα του Çayönü που αναφέρονται πιο πάνω, υπήρχε και ένα 'ειδικό κτίριο', παραλληλόγραμμου σχήματος, διαστάσεων 8Χ12 μέτρα, χωρίς παράθυρα, σκαμμένο μέσα στην πλαγιά που οχύρωνε τον οικισμό προς την ανατολή. Μπροστά από αυτό το ιερό, υπήρχε ένας παραλληλόγραμμος χώρος 1.500 τ.μ., πλαισιωμένος από ογκόλιθους πάνω από 2 μέτρα ψηλούς – με λίγα λόγια, ένα σύμπλεγμα απειλητικής μνημειακότητας.

4. Η δεύτερη φάση της επανάστασης των παραγωγικών δυνάμεων περιλάμβανε την εξημέρωση διαφόρων ειδών από φυτά και ζώα, καθώς και την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, όπως η παραγωγή κεραμικών και μετάλλων. Όμως, αυτό συνέβη μετά την κοινωνική επανάσταση.

Στα βόρεια, αυτός ο χώρος οριζόταν από τρία μεγάλα, αρχοντικά σπίτια, που είχαν ολόιδιες όψεις, ευθυγράμμιση και αποστάσεις μεταξύ τους. Αυτά τα σπίτια βρισκόταν σε μια υπερυψωμένη πλατφόρμα, πάνω σε δυνατά θεμέλια από μεγάλες πελεκητές πέτρες και με επιμελώς χτισμένους πέτρινους τοίχους, με μια βεράντα και πέτρινες σκάλες. Σε αυτά τα τρία σπίτια συγκεντρωνόταν η ευρωστία της κοινωνίας: μεγάλοι όγκοι κρυστάλλων, πέτρινα γλυπτά, κοχύλια από τη Μεσόγειο και από την Ερυθρά Θάλασσα (!), καθώς και εισηγμένα όπλα άριστης ποιότητας. Στη δυτική πλευρά του οικισμού, τα σπίτια είχαν το μισό μέγεθος, ήταν χαρακτηριστικά κατώτερης ποιότητας, χωρίς πρόσθετες κατασκευαστικές ανέσεις και δεν ήταν χτισμένα σύμφωνα με κάποιο ορισμένο σχέδιο. Σ' αυτή την έκταση βρέθηκαν μόνο μερικά απαραίτητα εργαλεία της καθημερινότητας.

Αν η άνιση κατανομή του πλούτου και της ισχύος γίνεται έκδηλη κοιτώντας μόνο την αρχιτεκτονική και τους θησαυρούς που ανακαλύφθηκαν, η ύπαρξη της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής μπορεί να αποδειχθεί άμεσα από ένα αξιοσημείωτο εύρημα: όλοι οι απαραίτητοι πόροι για την παραγωγή των εργαλείων, που έπρεπε να μεταφερθούν από μακριά, μέσω ενός συστήματος εμπορίου μεγάλων αποστάσεων –πυρίτης και οψιδιανός– βρέθηκαν αποκλειστικά στα σπίτια κοντά στο ιερό.

Εκεί ήταν αποθηκευμένα σε κομμάτια βάρους ως και 5 κιλών (φανταστείτε ότι τα ολοκληρωμένα εργαλεία δε ζύγιζαν πάνω από 4 γραμμάρια). Αυτό που δε βρέθηκε, όμως, ήταν σωροί θραυσμάτων από τις πέτρες – κανένα ίχνος από κάποια παραγωγική διαδικασία. Η κατάσταση στις παράγκες στα δυτικά ήταν ακριβώς η αντίθετη. Εδώ δε βρέθηκαν πόροι, αλλά στους δρόμους υπήρχαν μπάζα από τα εργαστήρια λάξευσης πυρίτη και οψιδιανού. Έτσι, προκύπτει ότι υπήρχε μια μικρή ομάδα ανθρώπων που κατείχε πλούτο χωρίς να δουλεύει και μια μεγάλη ομάδα ανθρώπων που δούλευε χωρίς να έχει πόρους – με άλλα λόγια, υπήρχαν τάξεις. Αυτά τα δεδομένα παρουσιάζονται συνοπτικά από τους Mehmet και Aslı Özdoğan, καθώς και από τον Davis. Ο τελευταίος τα παρουσιάζει σχεδόν σε μορφή ταξικής ανάλυσης.

Είναι χαρακτηριστικό ότι αυτή η αρχαιότερη απ' όλες τις γνωστές ταξικές κοινωνίες, θα έπρεπε να παρουσιάζεται σε μας ως μια πατριαρχική κοινωνία παγερής καταστροφικότητας: τα ζοφερά ιερά σκαμμένα μέσα στο βουνό σαν σπηλιές εξυπηρετούσαν για τη διατήρηση της ισχύος σε μια κοινωνία που, φανερά, ήταν αυστηρά οργανωμένη μέσω ενός έκδηλου τρόμου: των ανθρωποθυσιών. Στα ιερά όλων των χτισμένων στρωμάτων είχαν χυθεί τεράστιες ποσότητες αίματος, το οποίο οι ανασκαφείς ανάκτησαν σε χοντρούς φλοιούς πάνω σε ξιφίδια, βωμούς και αποστραγγιστικούς αγωγούς, που είχαν σχεδιαστεί συγκεκριμένα γι' αυτόν τον σκοπό. Η ανάλυση της απομονωμένης αιμοσφαιρίνης αποκάλυψε ότι ήταν γενικώς ανθρώπινο αίμα. Στα δωμάτια ενός από αυτούς τους ναούς υπήρχαν τα κρανία περισσότερων από 70 ανθρώπων και τμήματα σκελετών περισσότερων από 400 διαφορετικών ατόμων *«νοικοκυρεμένα στοιβαγμένα μέχρι την οροφή»*. Η κατάσταση σε άλλους οικισμούς της ανατολικής Ανατολίας ήταν παρόμοια[5].

Παρ' όλ' αυτά, αν και σε άλλα μέρη του πλανήτη η ανάπτυξη τέτοιου είδους ταξικής κοινωνίας προχώρησε παραπάνω (όπως σε πολιτισμούς της Κεντρικής Αμερικής), η ιστορία στη νοτιοανατολική Ανατολία πήρε τελείως διαφορετική τροπή. Μια συγκεκριμένη μέρα 9.200 χρόνια πριν, τα αρχοντικά σπίτια στα βόρεια του μεγάλου τετραγώνου στο Çayönü κάηκαν, και έγινε τόσο γρήγορα που οι ιδιοκτήτες δεν πρόλαβαν να πάρουν τίποτα από τους θησαυρούς τους.

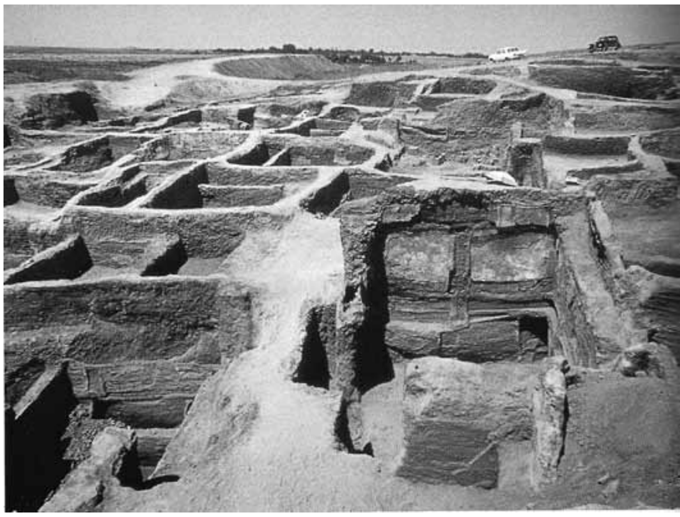
5. Για ανθρωποθυσίες δες π.χ. Hauptmann 1991, Hauptmann 1991/92: 22, Zick 1992, για τον τύπο της κοινωνίας Özdoğan and Özdoğan 1998, Rosenberg 1999, Rosenberg and Redding 2000, Hole 2000.

Ο ναός γκρεμίστηκε και κάηκε και ακόμα και το πάτωμα ξηλώθηκε, οι πέτρινοι στύλοι γύρω από τον ανοιχτό χώρο γκρεμίστηκαν, και οι μεγαλύτεροι από αυτούς σπάστηκαν. Ο τόπος –προηγουμένως διατηρημένος σχολαστικά καθαρός για πάνω από 1000 χρόνια– μετατράπηκε σε έναν σωρό από μπάζα. Μετά από μια μικρή χαοτική μετάβαση, όλα τα σπίτια γκρεμίστηκαν. Οι παράγκες στα δυτικά εξαφανίστηκαν για τα καλά, αλλά μόλις λίγα βήματα μακριά από το σημείο που τα αρχοντικά σπίτια είχαν καεί, αναδύθηκε το νέο Çayönü. Τα νέα σπίτια μπορούσαν να συγκριθούν σε μέγεθος με τα παλιά αρχοντικά, αλλά δεν υπήρχαν πια σπίτια ή καλύβες χτισμένα με κατώτερα κριτήρια. Σε όλα τα σπίτια έγιναν επεμβάσεις ώστε να διαγραφεί κάθε ίχνος κοινωνικής διαφοροποίησης.

Αφού αυτά τα ευρήματα καταγράφηκαν το 1989, ο επιβλέπων της ανασκαφής του Çayönü, ο Mehmet Özdoğan, μπορούσε να αποκλείσει την επιδρομή ξένων, τον πόλεμο, τις επιδημίες και τις φυσικές καταστροφές, και το 1997 κατέληξε ότι η αιτία αυτής της αλλαγής θα πρέπει να ήταν μια κοινωνική αναταραχή. Οι επαναστάτες, κατάφεραν όχι μόνο να αποτινάξουν ένα καθεστώς χιλιάδων χρόνων, αιμοβόρο και εκμεταλλευτικό, αλλά επιπλέον κατάφεραν να αναπτύξουν τη δική τους εναλλακτική κοινωνία, να την επινοήσουν και να την πραγματοποιήσουν. Η κοινωνική επανάσταση του 7.200 π.Χ. είναι η στιγμή της γέννησης του νεολιθικού κομμουνισμού. Μια ισόνομη, αταξική κοινωνία αναδύεται, στην οποία γυναίκες και άνδρες είναι ισότιμοι, μια κοινωνία που γρήγορα εξαπλώνεται σε όλη την Ανατολία, σχεδόν ταυτόχρονα και στα Βαλκάνια, και διαρκεί για 3.000 χρόνια[6].

Çatalhöyük

Παρακάτω θα περιοριστούμε στον οικισμό του Çatalhöyük, αναλύοντας την αταξική κοινωνία – όχι ότι ο τύπος της κοινωνίας του Çatalhöyük αποτελεί μια εξαίρεση[7], αλλά επειδή αποτελεί εξαίρεση το αρχαιολογικό πλαίσιο.

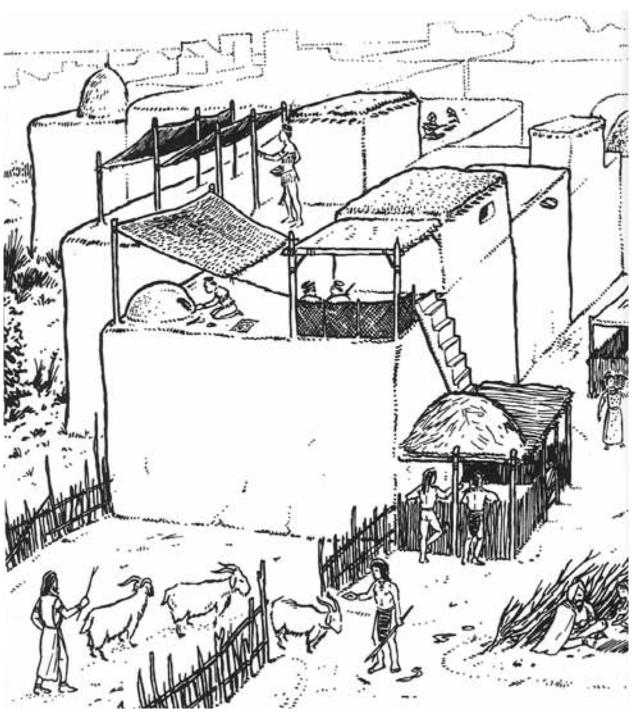
Όπως υποδεικνύεται παραπάνω, το Çatalhöyük περιέχει μια εκπληκτική ποσότητα εξαιρετικά διατηρημένων ευρημάτων και κτιρίων. Η διατήρηση φθαρτών υλικών είναι ειδικά αξιοσημείωτη, αφού κανένα παρόμοιο μέρος, που έχει ανακαλυφθεί, έχει να παρουσιάσει τέτοια υλικά. Μια φωτιά στην ιστορία της πόλης έκανε το κατώτερο στρώμα άγονο σε βάθος τουλάχιστον 1 μέτρου και όλα τα οργανικά υλικά ανθρακοποιήθηκαν. Έτσι, τα προϊόντα οργανικής προέλευσης διατηρήθηκαν σε ανθρακοποιημένη μορφή και μπορούμε σήμερα να γνωρίζουμε για τα κυματιστά μοτίβα των υφασμάτων, τα ρούχα, τα δερμάτινα αντικείμενα και τις γούνες, τα καλάθια από καλάμι και τα χαλάκια, το φαγητό, καθώς και για τα ξύλινα τραπέζια και έπιπλα, κουτιά με το περιεχόμενο τους κ.α. Επιπλέον, οι άνθρωποι του Çatalhöyük συνήθιζαν να ζωγραφίζουν εικόνες σε δύο τοίχους των σπιτιών τους για να για να απαθανατίσουν πτυχές της ζωής τους και τις εμπειρίες τους. Έθαβαν τους νεκρούς τους κάτω από το πάτωμα των σπιτιών τους με χαρακτηριστικά κτερίσματα, ώστε, κατά κάποιον τρόπο, ξέρουμε τους κατοίκους του οικισμού προσωπικά, περιλαμβανομένης και της μοίρας τους, όσο αυτή μπορεί να διαβαστεί από τους σκελετούς: ηλικία θανάτου, φύλο, αριθμό γεννήσεων, ασθένειες, ατυχήματα κ.α., καθώς και στατιστικές πληροφορίες που εξάχθηκαν από αυτά τα στοιχεία, όπως παιδική θνησιμότητα, διάρκεια ζωής, κ.α. Οι νέες μέθοδοι επιτρέπουν την ανάλυση μικροστοιχείων στα δόντια, και στο κολλαγόνο των οστών και έτσι, προσφέρουν πληροφορία σχετικά με το τι έτρωγαν οι άνθρωποι τα τελευταία έτη πριν το θάνατο τους. Εν συντομία, γνωρίζουμε περισσότερα σχετικά με το προϊστορικό Çatalhöyük, απ' ότι για τους περισσότερους ιστορικούς πολιτισμούς, που είναι πιο κοντά σε μας χρονικά.

6. Όσον αφορά τις κοινωνικές μεταλλαγές, δες τα τέσσερα θεμελιώδη άρθρα του Özdoğan (1994, 1997, 2000 und 2002). Για παρόμοια επανάσταση σε άλλη τοποθεσία (Göbekli Tepe) δες το τελευταίο κεφάλαιο του άρθρου του Schmidt (2000: 41).

7. Όσον αφορά στην Ανατολία, δες π.χ. τις αναφορές στην υποσημείωση 4, όσον αφορά στην Ευρώπη δες π.χ. Gimbutas 1996: 323-349 και Whittle 1996: 69-71, 90-96, 355 und 370-371.

Αλλά πώς ξέρουμε ότι αυτή η κοινωνία ήταν αταξική; Γενικά, υπάρχουν 3 κριτήρια, ή και τέσσερα, στην περίπτωση του Çatalhöyük, που θα πρέπει να ιδωθούν σε συνδυασμό. Πρώτο, η *αρχιτεκτονική*. Σε ταξικές κοινωνίες, η αρχιτεκτονική που εξυπηρετεί την διαβίωση των μελών της άρχουσας τάξης και την άσκηση εξουσίας διαφέρει πολύ από την αρχιτεκτονική που εξυπηρετεί την διαβίωση και την εργασία της εκμεταλλευόμενης τάξης, όχι μόνο με κριτήρια ποσότητας (μεγέθους του χώρου διαβίωσης) αλλά και με κριτήρια ποιότητας (της κατασκευής). Δεν ήταν ποτέ δύσκολο για έναν αρχαιολόγο στην Αίγυπτο να διαφοροποιήσει το παλάτι ενός Φαραώ από το χώρο διαβίωσης μιας οικογένειας βοσκών. Δεύτερο, τα *κτερίσματα*. Αν μια κοινωνία συνηθίζει να θάβει κτερίσματα με τους νεκρούς, είναι πιθανό να εξαχθούν συμπεράσματα για την ύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, αν διαφέρουν σημαντικά σε ποιότητα. Το ίδιο ισχύει και με το τρίτο κριτήριο, την *κατοχή καταναλωτικών αγαθών*. Και στις δύο περιπτώσεις, ας αναφέρω το παράδειγμα του Φαραώ και των βοσκών ξανά, για περιγραφικούς λόγους. Είναι σημαντικό ότι οι διαφοροποιήσεις που προκύπτουν βάσει των κτερισμάτων και της κατοχής καταναλωτικών αγαθών, δεν αποτελούν κάποιο κριτήριο διαφορετικών κοινωνικών τάξεων. Ένα εξέχον εύρημα σε έναν κατά τ' άλλα κοινό τάφο, κάποιες διαφοροποιήσεις στην ποιότητα μεταξύ καταναλωτικών αγαθών ή κτερισμάτων, που είναι λίγο πλουσιότερα ή λίγο φτωχότερα, συναντώνται συχνά στις χαμηλότερες τάξεις και μπορούν να εντοπιστούν στις αγροτικές και στις προλεταριακές οικογένειες της αρχαίας Αιγύπτου. Η αρχιτεκτονική, τα κτερίσματα και ο εξοπλισμός με καταναλωτικά αγαθά, όλα είναι εκπληκτικά καλοδιατηρημένα στο Çatalhöyük και ρίχνουν φως στην αταξική δομή αυτής της κοινωνίας.

Επιπλέον, υπάρχει ακόμα ένα σημαντικό κριτήριο. Ο Lawrence Angel που ανέλυσε τους σκελετούς που ανακτήθηκαν, έψαξε και για αλλοιώσεις των οστών και βρήκε σημάδια σκληρής φυσικής εργασίας σε όλους τους σκελετούς των εργαζόμενων ανθρώπων. Ο Angel έγραψε: *«είναι εντυπωσιακό, αλλά αναμενόμενο για ένα λαό τόσο ενεργητικό όσο δείχνουν οι τοιχογραφίες του Çatal Hüyük»* και καταλήγει: *«το τίμημα για τη δημιουργικότητα και τη σχετική σταθερότητα (…) ήταν η σκληρή δουλειά από τον καθένα»*. Σε αντίθεση, σε ταξικές κοινωνίες, όπως είναι γενικά γνωστό, οι κατέχοντες δε δουλεύουν, οπότε τα μέλη της άρχουσας τάξης μπορεί να εμφανίσουν ασθένειες ευημερίας αλλά όχι αλλοίωση των οστών από σκληρή φυσική εργασία.

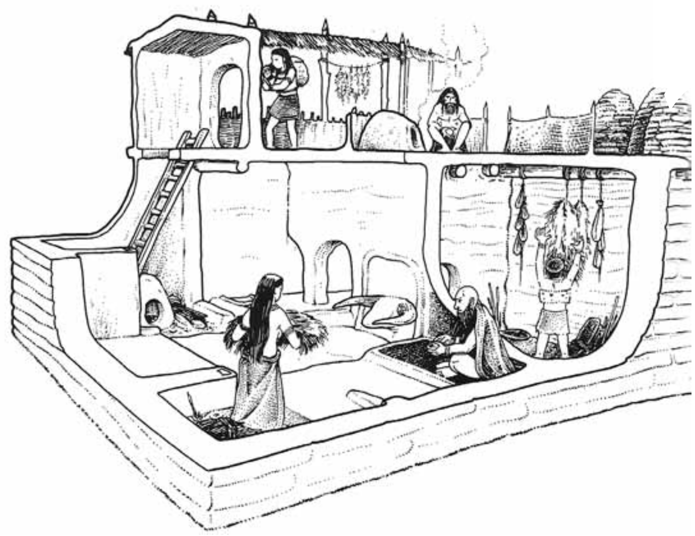

Η αταξική κοινωνία

Το κλειδί στην κατανόηση της δομής της κοινωνίας του Çatalhöyük, όμως, είναι η αρχιτεκτονική του. Τα σπίτια στο Çatalhöyük ήταν κολλητά τοίχο με τοίχο, χωρίς καθόλου κενό χώρο μεταξύ τους, αν και κάθε σπίτι είχε τους δικούς του τοίχους και μία επίπεδη στέγη. Η πόλη εκτεινόταν σε ταράτσες γύρω από ένα ύψωμα και υπήρχαν μόνο λίγες αυλές που βρισκόταν στο κέντρο αυτής της 'κυψελοειδούς κατασκευής'. Η πρόσβαση σ' αυτά τα σπίτια ήταν δυνατή μόνο διασχίζοντας τις στέγες. Σε κάθε στέγη υπήρχε σκάλα που επέτρεπε όσους ζούσαν στο κέντρο του οικισμού, να σκαρφαλώνουν από στέγη σε στέγη για να φτάσουν το σπίτι τους. Στις ταράτσες υπήρχε ένα άνοιγμα προστατευμένο με ένα κάλυμμα. Εδώ ήταν η σκάλα που οδηγούσε κάτω, μέσα στο σπίτι.

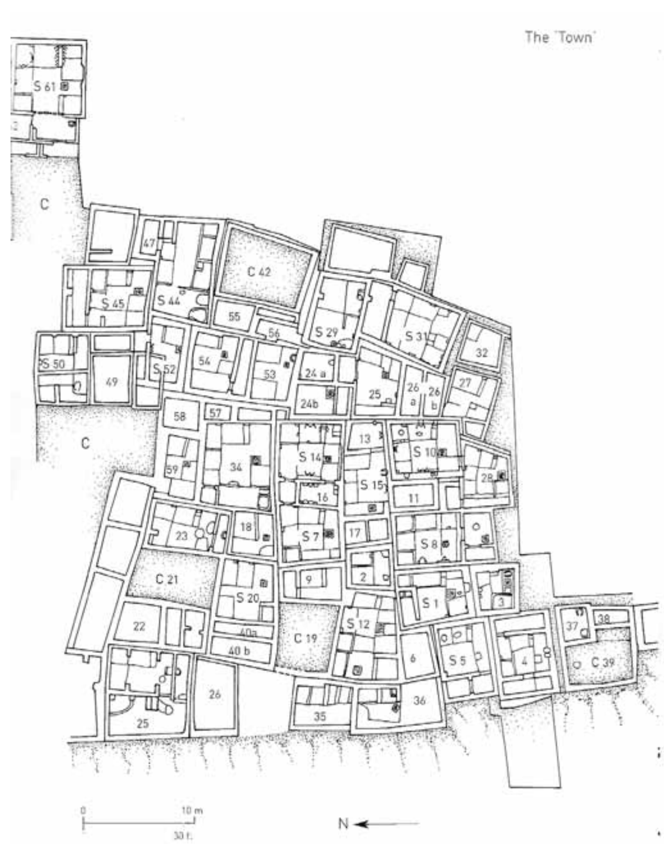
Μέσα στην ερημιά, οι στέγες του Çatalhöyük σχημάτιζαν ένα τοπίο δημιουργημένο από τους ανθρώπους, το οποίο μέχρι τώρα έφτασε να θεωρείται ένα ανεξάρτητο πολιτιστικό επίτευγμα. Πάνω στις ταράτσες υπήρχαν αποθηκευτικά δοχεία, εστίες και εργαστήρια. Οι ταράτσες

ήταν χώρος παραγωγής και επικοινωνίας και δεν είχαν ιδιωτικό χαρακτήρα. Γίνεται ξεκάθαρο ότι η ζωή στο Çatalhöyük πρέπει να είχε ρυθμιστεί από πληθώρα κοινών συμφωνιών: όχι μόνο χρειαζόταν όλο το φαγητό να μεταφερθεί από τις στέγες, αλλά ακόμη και κάθε χρησιμοποιημένη πάνα σήμαινε άλλο ένα πέρασμα από όλες τις ταράτσες μέχρι το ποτάμι. Οικοδομικό υλικό για νέα κτίρια καθώς και πηλός και νερό για την ετήσια επίστρωση των εσωτερικών τοίχων: καθετί έπρεπε να μεταφερθεί διαμέσου των σκαλών και των ταρατσών άλλων οικογενειών. Τα ευρήματα δύο στεγών, που είχαν καταρρεύσει εντός των σπιτιών, δείχνουν ότι οι στέγες δεν ήταν απόλυτα σταθερές. Οι καταστροφές μπορούσαν να αποφευχθούν μόνο μέσω ενός σύνθετου δικτύου δεσμευτικών συμφωνιών, πρακτικών που είχαν γίνει ρουτίνα, και τα φυσικά απομεινάρια των οποίων σήμερα φαίνονται σαν ίχνη τελετουργιών.

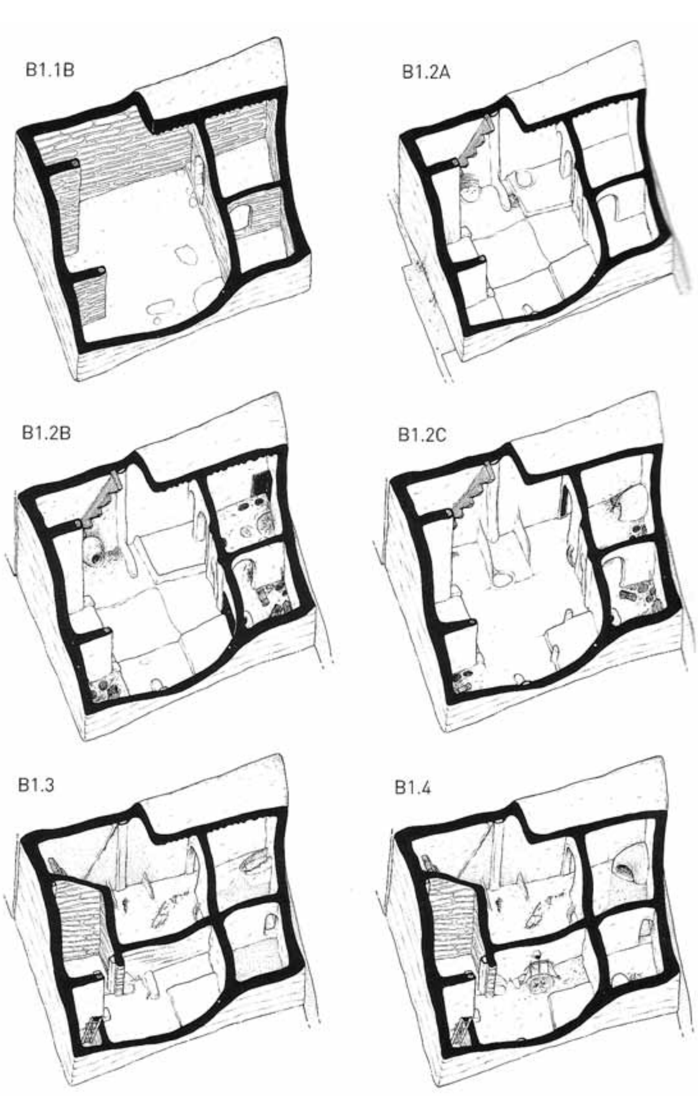
Η κάτοψη όλων των σπιτιών ήταν ορθογώνια και στο νότιο τοίχο – όπου η σκάλα οδηγούσε μέσα στο σπίτι από τη στέγη – ήταν η πτέρυγα της κουζίνας με φούρνο και εστία. Στους απέναντι τοίχους, στο βορρά και στην ανατολή, υπήρχαν οριζόντια επίπεδα (πλατφόρμες) φτιαγμένα από τούβλα όπου κάθονταν, έτρωγαν και κοιμόντουσαν. Αυτές οι πλατφόρμες άνηκαν είτε σε έναν ενήλικα (πιθανόν με ένα μωρό) είτε σε δύο παιδιά. Κάτω από αυτές τις πλατφόρμες ήταν θαμμένοι οι νεκροί. Οι τοίχοι πάνω από αυτές ήταν διακοσμημένοι με τοιχογραφίες ή ανάγλυφα. Το τετραγωνικό μεσαίο τμήμα μεταξύ της κουζίνας και των επιπέδων ήταν καλυμμένο από ένα πλεγμένο χαλί και, όπως και οι στέγες, λειτουργούσε σαν χώρος εργασίας, όπως δείχνουν τα ευρήματα.

Πράγματι, στο Çatalhöyük υπήρχε μόνο αυτό το σπίτι – σε 1.500 αντίγραφα. Επιπλέον, οι κτιριακές αρχές διατηρούνται σε όλα τα επίπεδα, οπότε για 1.200 χρόνια χτίστηκε μόνο αυτός ο τύπος κτιρίου. Αυτό αφορούσε τα υλικά, την κάτοψη, το ύψος και τον τύπο των δωματίων, ακόμα και τον εξοπλισμό του φωτισμού. Ο εσωτερικός σχεδιασμός, δηλαδή η διακόσμηση των τοίχων και των πλατφορμών, ποικίλει μόνο βαθμιαία. Ακόμα και αυτός ο τύπος αρχιτεκτονικής δεν αφήνει χώρο για κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Όλα τα σπίτια ήταν ισότιμα σε ποιότητα. Αντιπροσωπευτική αρχιτεκτονική, όπως ναοί ή παλάτια, απουσιάζουν τελείως. Κάθε κτίριο κατοικούνταν. Ο διαχωρισμός μεταξύ 'ιερών' και 'κοσμικών' δραστηριοτήτων δε σημαδεύεται από τη δημιουργία διαφορετικών κτιρίων, αλλά από την ύπαρξη σε κάθε σπίτι ενός ιερού χώρου (οι πλατφόρμες κάτω από τις τοιχογραφίες) και ενός κοσμικού χώρου (κουζίνα και χώρος εργασίας στο κέντρο). Κατά συνέπεια, η ύπαρξη επαγγελματιών ιερέων ήταν περιττή. Από τα αποτελέσματα των ανασκαφών στο Çayönü μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι στο πλαίσιο της κοινωνικής επανάστασης ιερά κτίρια και η ιεροσύνη γενικά, καταργήθηκαν. Το 2003, συνάχθηκε ότι μόνο λίγοι μικροί δρόμοι οδηγούσαν στο κέντρο του οικισμού. Αφού έγινε η υπόθεση για την ύπαρξη αντιπροσωπευτικής αρχιτεκτονικής εκεί, ο Hodder άρχισε ανασκαφές και βρήκε … την κεντρική χωματερή. *«υπάρχουν ελάχιστα*

στοιχεία για δημόσιους χώρους και κτίρια – ακόμα μια φορά, το νεολιθικό Çatalhöyük φαίνεται να αποτελείται μόνο από σπίτια και απορρίμματα».

Η ισότιμη φύση της ανθρώπινης κοινωνίας στο Çatalhöyük ενισχύεται ακόμα περισσότερο από τη μοναδική διαφοροποίηση στη χρήση του εσωτερικού χώρου των σπιτιών, του χώρου διαβίωσης. Ανταποκρίνεται στο μέγεθος της οικογένειας έτσι ώστε κάθε ενήλικας, ή δύο παιδιά κάτω των 15 χρόνων, είχαν αντίστοιχα 10 με 12 τ.μ. στη διάθεσή τους. Το μέγεθος της οικογένειας μπορεί να εξαχθεί από τον αριθμό των πλατφορμών σε κάθε σπίτι.

Από τη στιγμή που ένα σπίτι μπορούσε να κατοικηθεί για περίπου 120 χρόνια το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι: πώς προσαρμοζόταν ο χώρος διαβίωσης στον εναλλασσόμενο αριθμό κατοίκων; Μια απάντηση μπορεί να δοθεί από την κάτοψη. Κάθε σπίτι με 3 πλατφόρμες (που αντιστοιχούν σε περίπου 30 τ.μ.) συμπεριελάμβαναν 1 με 2 μικρά δωμάτια των 10 με 12 τ.μ. το καθένα. Αυτά τα δωμάτια εξυπηρετούσαν στην αποθήκευση προμηθειών, αλλά παν' απ' όλα στην απόθεση ανόργανων απορριμμάτων, όπως θραύσματα πηλού, υπολείμματα λαξευμένης πέτρας ή ασβεστοκονιάματος, στάχτες από την εστία και το φούρνο κ.α. Όταν εμφανιζόταν ανάγκη για περισσότερο χώρο, τα ανόργανα υλικά μεταφερόταν από το δωμάτιο στην τοποθεσία κατασκευής, όπου χρειαζόταν ως συμπλήρωμα για να κατασκευαστεί ένα επίπεδο δάπεδο, για τη θεμελίωση ενός νέου σπιτιού. Το άδειο πλέον και καθαρό δωμάτιο ήταν πια διαθέσιμος χώρος διαβίωσης. Γίνεται λοιπόν ξεκάθαρο το γιατί σε διευρυμένα σπίτια λείπουν τα μικρά δωμάτια από την κάτοψη. Αντίθετα, αν μόνο ένα άτομο έμενε στο σπίτι, ο χώρος διαβίωσης μειωνόταν σε 12 τ.μ.

Το ενδιαφέρον δεδομένο είναι, όμως, ότι ο μέγιστος πιθανός χώρος διαβίωσης δε χρησιμοποιούνταν από την αρχή, αλλά μόνο όταν εμφανιζόταν ανάγκη – και όταν αυτή δεν υπήρχε, ο χώρος διαβίωσης μειωνόταν και πάλι. Αν όλα τα σπίτια ήταν ισότιμα σε μέγεθος, θα δινόταν η εντύπωση της ισότητας εξωτερικά, αλλά στην πραγματικότητα το κάθε άτομο θα ήταν άνισο: κάποιος/α σε μεγάλη οικογένεια θα είχε λιγότερο χώρο στη διάθεση του/της απ' ότι σε μια μικρή. Το γεγονός ότι τα σπίτια προσαρμοζόταν σε αληθινές συνθήκες, εξασφάλιζε ότι ο καθένας/η καθεμία είχε πάντα 10 με 12 τ.μ. για τον εαυτό του/της. Τα 'ζωντανά σπίτια' του Çatalhöyük δείχνουν ότι οι ανάγκες των ανθρώπων ήταν αυτές που διαμόρφωναν την βάση για την οργάνωση της παραγωγής. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και ολοκληρώνεται από την ανάλυση των κτερισμάτων και των σκελετών.

Ατομικότητα και σχέσεις των φύλων

Τα κτερίσματα που βρέθηκαν στους τάφους ρίχνουν φως, όχι μόνο στην κοινωνική ισότητα, αφού διαφέρουν οριακά μόνο σε σχέση με την ποιότητα και το χαρακτήρα τους, αλλά επίσης επιβεβαιώνουν τις ατομικές διαφορές. Τα αντικείμενα στους τάφους ποικίλουν ακόμα και μέσα σε μια κατοικία και αποδεικνύουν

μάλλον διαφορές μεταξύ ατόμων, παρά διαφορές που οφείλονται σε ταξικά κριτήρια.

Ο Mellaart δε μπορούσε να φανταστεί τον κοινωνικό πλούτο, που ήταν, σε γενικές γραμμές, ισότιμα κατανεμημένος. Έτσι συμπέρανε ότι η περιοχή που ανέσκαψε ήταν η γειτονιά των ιερέων και ότι στο υπόλοιπο της πόλης οι συνθήκες θα ήταν φτωχότερες. Ήταν ένα συμπέρασμα που μπορούσε να καταρριφθεί με καλά επιχειρήματα, ειδικά μετά τις μελέτες των σκελετών που έκανε ο Angel το 1971. Ήδη το 1969 αποδείχθηκε ότι τα συγκεντρωτικά ευρήματα ήταν πιο εύκολο να συνταιριάξουν με μια κοινωνία χωρίς ταξική διαστρωμάτωση. Οι πρώιμες έρευνες του Hodder απέδειξαν ότι το Çatalhöyük ήταν παντού το ίδιο, όπως ήταν και στην περιοχή που ανάσκαψε ο Mellaart. Αυτό σημαίνει ότι στο Çatalhöyük αυτές οι διαφορές, που είναι τόσο έντονες σε μια ταξική κοινωνία, ήταν απούσες. Κατά συνέπεια, οι αρχαιολόγοι περιγράφουν αυτή την κοινωνία ως ισότιμη ή συζητούν για λεπτές διαφορές μεταξύ μιας ισότιμης και μιας ταξικής κοινωνίας. Εδώ, η Naomi Hamilton βρίσκει τις διαχωριστικές λέξεις γι' αυτό το διάλογο: *«ανάγκη διαφορετικότητας δε σημαίνει δομική ανισότητα. Ηλικιακή κατάταξη, κοινωνικοί ρόλοι βασισμένοι στις ικανότητες και στις γνώσεις κ.τ.λ., δεν έρχονται αναγκαστικά, σε αντίθεση με ένα ισόνομο ήθος».*

Οι τάφοι στο Çatalhöyük ήδη δείχνουν ότι ο κοινωνικός διαχωρισμός της εργασίας έλειπε, από τη στιγμή που στους νεκρούς δινόταν αντικείμενα διάφορων δραστηριοτήτων βασικής παραγωγής και σε κάθε σπίτι υπήρχαν σπόροι. Ωστόσο, από κτερίσματα όπως ζωγραφισμένα σκεύη ή χαλκός, φαίνεται και ότι οι άνθρωποι ήταν μερικώς ειδικευμένοι, ανάλογα με την επάρκεια τους, σε δραστηριότητες που απαιτούσαν επιδεξιότητα και ξεπερνούσαν τη βασική παραγωγή. Πιθανώς, μέσω της παραγωγής κεραμικών, οι κάτοικοι του Çatalhöyük είχαν ανακαλύψει πώς να εξάγουν το χαλκό από ένα κράμα χαλκού, όπως αποδείχθηκε από τη διατηρημένη σκωρία.

Υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά με τις ταξικές κοινωνίες: τα κτερίσματα δεν παραγόταν αποκλειστικά για τις ταφές, αλλά ήταν κυρίως αγαθά που οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν στη ζωή τους και αφήνονταν μαζί τους στο θάνατο. Αυτό αποδεικνύεται αληθές και για τα αντικείμενα υψηλής κατασκευαστικής ποιότητας. Άψογα κατασκευασμένα στιλέτα από πυριτόλιθο, καθρέφτες λειασμένοι από οψιδιανό, που ήταν πιο φανταχτεροί από τους αρχαίους μεταλλικούς καθρέφτες, καθώς και άψογα εργαλεία από οψιδιανό, όλα σε τάφους: αποδεικνύουν τόσο τις διαφορετικά ανεπτυγμένες προτιμήσεις και ικανότητες των ανθρώπων που τα παρήγαγαν, όσο και το σεβασμό από τους συντρόφους τους, που άφηναν αυτά τα αντικείμενα στους τάφους τους, αντί να τα κρατούν για τον εαυτό τους. Αντικείμενα σαν κι αυτά οδήγησαν τον Mellaart στο συμπέρασμα ότι θα μπορούσαν να έχουν παραχθεί τόσο τέλεια μόνο από εμπειροτέχνες, ειδικά αφού δεν βρήκε υπολείμματα της παραγωγής τους. Γι' αυτό το λόγο, κατά τη διάρκεια των νέων ανασκαφών δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση σε μικροσκοπικά ίχνη υπολειμμάτων στα πήλινα πατώματα και αναλύθηκαν τα οικιακά απορρίμματα. Μ' αυτό τον τρόπο, τα υπολείμματα θα μπορούσαν να παρέχουν στοιχεία για την επεξεργασία λίθων. Αυτό σημαίνει ότι η κατασκευή από λίθους δεν ήταν υπόθεση αποκλειστικά των εξειδικευμένων, αλλά γινόταν σε κάθε νοικοκυριό, ή ακόμα και σε συνδεόμενα νοικοκυριά, στην περίπτωση σύνθετης παραγωγικής διαδικασίας, που απαιτούσε συλλογική εργασία. Τα κτερίσματα που βρέθηκαν μέσα σε μια κατοικία είχαν παραχθεί και χρησιμοποιηθεί εκεί και είχαν ταφεί μαζί με το πρόσωπο που τα κατασκεύασε και τα χρησιμοποίησε. Ο Hodder βγάζει το συμπέρασμα ότι *«δε μπορούμε να υποστηρίξουμε το συνολικό έλεγχο της παραγωγής από μια ελίτ».* Ακριβώς όπως τα 'ζωντανά σπίτια' που άλλαζαν ανάλογα με τους κατοίκους τους και προσαρμοζόταν στις μεταβαλλόμενες συνθήκες διαβίωσης, αυτή η σύνδεση των ανθρώπων με τα αντικείμενα της καθημερινότητας συνιστά μια διευρυμένη οργανική δομή.

8. Αυτό φαίνεται να είναι αληθές για τους νεολιθικούς πολιτισμούς εν γένει, ακόμα και για τη γραμμική κεραμική κουλτούρα της Κεντρικής Ευρώπης (linearbandkeramik) (Nordholz 2004: 124). Ωστόσο, αυτή η διασύνδεση σπάνια γίνεται αντιληπτή.

9. Το αντίστροφο επιχείρημα του Mellaart πηγάζει από το γεγονός ότι συχνά προσδιόριζε το φύλο των σκελετών σύμφωνα με τα κτερίσματα (!). Μόνο μετά τις ανατομικές εξετάσεις των σκελετών από τον Angel, έξι χρόνια μετά, αποκαλύφτηκαν τα πραγματικά δεδομένα.

Πραγματικά σπουδαίο και ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες, επίσης, είχαν εργαλεία στα κτερίσματά τους, όπως και οι άντρες[8]. Σε μεταγενέστερες ταξικές κοινωνίες, οι άντρες των 'μεσαίων τάξεων' έπαιρναν ταφικά αντικείμενα που επέτρεπαν συμπεράσματα όπως το επάγγελμά τους, αλλά οι τάφοι των γυναικών περιείχαν μόνο κοσμήματα: οι πλούσιες γυναίκες είχαν πλούσια κοσμήματα, οι φτωχές γυναίκες φτωχικά κοσμήματα. Το ότι αυτές οι γυναίκες δούλευαν το ίδιο σκληρά –αν όχι ακόμα σκληρότερα- με τους άντρες, δεν καθρεφτίζεται στα κτερίσματά τους. Τα εργαλεία στους νεολιθικούς τάφους των γυναικών απεικονίζουν ότι οι γυναίκες αναγνωρίζονταν ως ίσες στη διαδικασία παραγωγής αγαθών. Αυτό, με τη σειρά του, υποστηρίζει την υπόθεση ότι σε αυτή την κοινωνία ο ανταγωνισμός μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής είχε καταργηθεί. Υπάρχουν τοιχογραφίες στο Çatalhöyük που συμπληρώνουν και επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση: δείχνουν άντρες να χορεύουν με παιδιά, ένα μοτίβο που δεν συναντάται σε ταξικές κοινωνίες, μέχρι και τον 13ο αιώνα π.Χ. και αργότερα υπάρχει απλώς σαν σκιώδης ύπαρξη. Επίσης, σε αντίθεση με το επιχείρημα του Mellaart, δε θαβόταν μόνο γυναίκες με παιδιά, αλλά και άντρες.

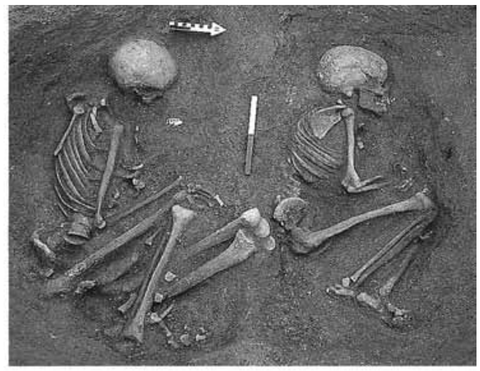

Ωστόσο, όχι μόνο οι γυναίκες θαβόταν με εργαλεία, αλλά και οι άντρες θαβόταν με κοσμήματα, κάποιες φορές σε σημαντικές ποσότητες[9]. Η Naomi Hamilton, που στην ομάδα του Hodder είναι υπεύθυνη για την εργασία με τους τάφους, και γι' αυτό και για την ανάλυση των σχέσεων των φύλων, αμφιβάλλει αν είναι καθόλου χρήσιμος ο ορισμός ενός κοινωνικού φύλου εκτός από το βιολογικό φύλο στη συζήτηση για το Çatalhöyük. Θεωρεί την έννοια του φύλου σαν δεσμό του καιρού μας και των προβλημάτων του και εξετάζει την πιθανότητα οι νεολιθικοί άνθρωποι να μην αντιλαμβανόταν τον άντρα και τη γυναίκα ως δίπολο. Πράγματι, ήδη το 1990 ο Hodder ανέπτυξε τη σκέψη ότι η αποφασιστική πόλωση για τη νεολιθική αντίληψη ήταν, πιθανώς, διαφορετικής φύσης. Είναι ενδιαφέρον ότι πιο πρόσφατες εκτιμήσεις οδηγούν σε ανάλογες υποθέσεις σχετικά με την παλαιολιθική εποχή. Η συγγραφέας Elke Heidefrau γράφει: *«πιθανόν, η συζήτηση για το φύλο (…) κυρίως αποκαλύπτει κάτι σχετικά για το δικό μας πολιτισμό: έναν πολιτισμό, στον οποίο είναι πάρα πολύ σημαντικό να γνωρίζεις το φύλο κάποιου ατόμου (ας δούμε την πρώτη ερώτηση μετά τη γέννηση ενός παιδιού). Για μας, ένας πολιτισμός στον οποίο αυτό δεν έχει καμία σημασία, φαντάζει σχεδόν αδιανόητος. Ως εκ τούτου, τέτοιες σκέψεις θα μπορούσαν να μας ανοίξουν νέους ορίζοντες και έτσι να εμπλουτίσουν τον τρέχοντα διάλογο για το φύλο!»*. Προφανώς, εκείνη την εποχή οι προσωπικότητες ήταν στο επίκεντρο, και όταν τους άρεσε να κοσμούν τον εαυτό τους, τα κοσμήματα τους δεν τους αφαιρούνταν όταν πέθαιναν – άσχετα με το φύλο τους. Και ήταν οι άνθρωποι που παρήγαγαν, που κατείχαν και χρησιμοποιούσαν τα εργαλεία και έτσι κρατούσαν κι αυτά στους τάφους τους – και πάλι, άσχετα με το φύλο.

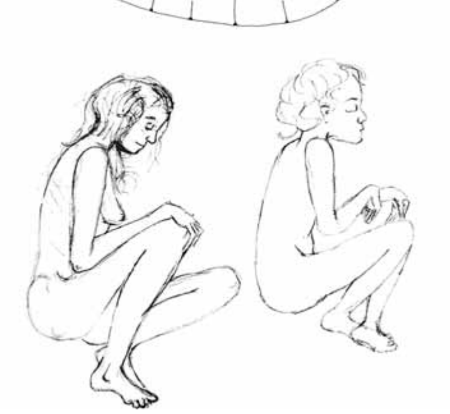
Ο Hodder αφιέρωσε μια ξεχωριστή έκδοση στις σχέσεις των φύλων, με σκοπό να αντικρούσει τα παλαιότερα σενάρια για τη μητριαρχία στο Çatalhöyük. Στο άρθρο του στο "Scientific American", παρουσιάζει μια εντυπωσιακή τεκμηρίωση για την ισότητα των φύλων στο Çatalhöyük: δεν υπήρχαν αξιοσημείωτες διαφορές σε σχέση με τη διατροφή, το ύψος και τον τρόπο ζωής μεταξύ ανδρών και γυναικών. Άντρες και γυναίκες διεκπεραίωναν παρόμοιες εργασίες, όπως μπορεί να εξαχθεί από τη διάβρωση των οστών. Και τα δύο φύλα διαβίωναν εντός και εκτός σπιτιού και ήταν εξίσου ενεργά τόσο στο μαγείρεμα, όσο και στην κατασκευή εργαλείων. Δεν υπάρχουν ενδείξεις κάποιου φυλετικού διαχωρισμού στην εργασία. Μόνο από τα έργα τέχνης μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι έξω από το σπίτι, οι άντρες κυνηγούσαν και οι γυναίκες ασχολούνταν με τη γεωργία. Ωστόσο, τοιχογραφίες που δημοσιεύθηκαν στα ανασκαφικά δελτία του Mellaart, δείχνουν γυναίκες μαζί με άντρες σε απεικονίσεις κυνηγιού. Και η ισότιμη ταφή ανδρών και γυναικών σφράγιζε την ισότητα και στο θάνατο.

Αλληλεγγύη και φροντίδα

Η ισότητα στην κοινωνία που δίνει χώρο στην ανάπτυξη της ατομικής προσωπικότητας οδηγεί στο ερώτημα: Πώς οι άνθρωποι που είναι ισότιμοι και ελεύθεροι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους; Απαντήσεις μπορούν να βρεθούν στη μοίρα των ατόμων, όπως προκύπτει από τις σχέσεις μεταξύ ευρημάτων, ιδρυμάτων και στατιστικών μεγεθών από τις εξετάσεις των σκελετών.

Η μοίρα ενός κυνηγού, για παράδειγμα, που τρυπήθηκε από ένα αγριοβούβαλο και μεταφέρθηκε στο σπίτι του πληγωμένος θανατηφόρα και φροντίστηκε αλτρουιστικά από την οικογένειά του, μέχρι να πεθάνει από σοβαρή ισχιακή φλεγμονή, δείχνει ότι η οικογένεια επιβίωνε, ακόμα και αν ένα σημαντικό μέλος της απουσίαζε. *«Ένα κορίτσι (…) που υπέφερε από ένα σπασμένο μηριαίο οστό, που μάλλον την είχε σακατέψει»* και πέθανε στην ηλικία των 17, δέχθηκε μια εξαιρετικά προσεγμένη ταφή. Αυτό το 17χρονο κορίτσι αλλά και το πρόωρα γεννημένο βρέφος και η μητέρα του, που πέθαναν μαζί, βάφτηκαν με κόκκινη ώχρα, ένας συμβολισμός που υποτίθεται ότι εξασφάλιζε την αναγέννηση. Η ταφή μιας μητέρας, που μαζί με το 12χρονο γιο της πέθαναν από την κατάρρευση μιας οροφής, ακόμα και σήμερα αγγίζει ευαίσθητες χορδές, ακόμα και στη φωτογραφία των σκελετών. Βλέποντας αυτές τις ιστορίες για τη φροντίδα και τη θεραπεία των αρρώστων, γίνεται εμφανής η βαθιά συμπάθεια για τους αδικημένους από τη μοίρα. Δεν είναι μόνο η μοίρα των ανθρώπων που δείχνει τη φροντίδα για τους αρρώστους, αλλά και τα ιδρύματα. Ο Angel ερμηνεύει διάφορα κτίρια στο Çatalhöyük σαν κανονικά νοσοκομεία.

Συγκρίνοντας τα στατιστικά δεδομένα από το Çatalhöyük με αυτά από το Elmalı Karataş, μια πόλη στην ίδια περιοχή που όμως δε χρονολογείται στη Νεολιθική εποχή, αλλά στην Πρώιμη εποχή του Χαλκού, είναι εντυπωσιακό ότι η παιδική θνησιμότητα εκεί ήταν 30% υψηλότερη από το Çatalhöyük. Επίσης, στην πόλη της εποχής του Χαλκού, κανένας δεν άγγιξε την ηλικία των 55 – 60, ενώ στη νεολιθική πόλη ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού έφτασε τα 60 -70 έτη. Λαμβάνοντας υπόψη την τεράστια πρόοδο της επανάστασης της εποχής του Χαλκού βάσει ενός μόνο παραδείγματος, το άροτρο που έφερε πρόοδο στην παραγωγικότητα περισσότερο από 100% σε σύγκριση με το νεολιθικό φτυάρι, τέτοια μείωση στην ποιότητα της ζωής φαίνεται εκπληκτική. Ωστόσο, εκτός από τον υλικό πλούτο (το επονομαζόμενο σήμερα ακαθάριστο εγχώριο προϊόν), η ποιότητα της ζωής (η παιδική θνησιμότητα, ο μέσος όρος ζωής, η περίθαλψη στην περίπτωση ασθένειας, η εξασφάλιση της βασικής διατροφής, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, η ισότητα στις ευκαιρίες) εξαρτάται πολύ περισσότερο από τις κοινωνικές συνθήκες, παρά από την αποδοτικότητα της οικονομίας[10].

Και η μετάβαση από την Παλαιολιθική εποχή στην εποχή του Χαλκού δε συνεπάγεται μόνο έναν αριθμό τεχνολογικών επιτεύξεων, αλλά και την ανάδυση της ταξικής κοινωνίας. Ταξική κοινωνία σημαίνει πατριαρχία και εκμετάλλευση, οι γυναίκες πρέπει να δουλεύουν μέχρι και λίγο πριν τη γέννα και μετά να ξαναρχίζουν, όσο πιο σύντομα γίνεται. Αυτό αυξάνει την παιδική θνησιμότητα και μειώνει το προσδόκιμο ζωής των γυναικών. Η ταξική κοινωνία σημαίνει πόλεμο, επίσης, και αυτό μειώνει το προσδόκιμο ζωής των ανδρών.

Ο μέσος όρος ζωής στο Çatalhöyük ήταν τα 32 έτη. Ακόμα κι αν τρομοκρατούμαστε με αυτό το νούμερο, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι, για τις καταπιεσμένες τάξεις αυτό προσεγγίστηκε ξανά περίπου το 1750. Αυτό σημαίνει ότι 300 χρόνια πριν, ο σκλάβος χωρικός είχε μικρότερο προσδόκιμο ζωής από έναν ελεύθερο αγρότη στη νεολιθική εποχή. Άρα, τα θετικά αποτελέσματα της τεχνολογικής προόδου απαξιώθηκαν από τις αρνητικές συνέπειες της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης.

10. Εδώ βρίσκει κανείς περισσότερες αναφορές για αυτές τις σημαντικές συσχετίσεις, που αποκρύβονται επίτηδες από νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους.

Τι λείπει από το Çatalhöyük;

Μια κοινωνία δε χαρακτηρίζεται μόνο από ό,τι υπάρχει σ' αυτή. Ό,τι απουσιάζει μπορεί να είναι εξίσου αποκαλυπτικό. Για παράδειγμα, λείπουν στοιχεία ιδιοκτησιακών αδικημάτων. Η ληστεία σαν εγκληματικό αδίκημα δε μπορεί να αποδειχθεί αρχαιολογικά, αλλά η σύληση των τάφων μπορεί. Η κλοπή από τους τάφους υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες στις οποίες τα αντικείμενα έχουν ανταλλακτική αξία (δηλαδή προσμετράται ο απαιτούμενος χρόνος παραγωγής τους), και στις οποίες αυτές οι αξίες διανέμονται άνισα στην κοινωνία, με αποτέλεσμα αντικείμενα μεγάλης αξίας να βρίσκονται στους τάφους των νεκρών ενώ οι ζωντανοί υποφέρουν μέσα στη μιζέρια. Ούτε οι κυρώσεις, ούτε καν οι σκληρότερες μέθοδοι εκτέλεσης, οι κατάρες των θεών, η προσδοκία τρομερών τιμωριών στον Κάτω κόσμο, δεν εμπόδισαν τους ανθρώπους από το να λεηλατούν τους τάφους κάτω από αυτές τις συνθήκες, που ήταν πάντα η αιτία που η σύληση των τάφων ήταν παρούσα από την αρχή της ταξικής κοινωνίας. Όμως, στις κοινωνίες που τα αγαθά δεν έχουν ανταλλακτική αξία, αφού είναι απλώς αντικείμενα καθημερινής χρήσης, τα οποία παράγονται και μοιράζονται σύμφωνα με τις ανάγκες και όχι την ανταλλαγή, δεν υπάρχει κίνητρο για λεηλασία των τάφων. Κατά συνέπεια, στο Çatalhöyük δεν υπάρχουν ίχνη λεηλασίας τάφων. Ο Mellaart βρήκε μόνο ασύλητους τάφους. Όπως ακριβώς απουσίαζε κάθε κίνητρο ταφικής λεηλασίας, δεν υπήρχε και κανένα κίνητρο ληστείας γενικότερα.

Ακόμα πιο εντυπωσιακό, συγκρινόμενο με την κατάσταση στις ταξικές κοινωνίες (π.χ. στις σύγχρονες), είναι το γεγονός ότι λείπουν τελείως απεικονίσεις επιθετικότητας. *«Αυτό που μπορεί να ειπωθεί, όμως, είναι ότι ανάμεσα σε περισσότερες από εκατό ζωγραφιές, δεν υπάρχει ούτε μία που να απεικονίζει μια σκηνή διαμάχης ή πάλης, πόσο μάλλον πολέμου, κακομεταχείρισης ή βασανιστηρίου. Δεν υπάρχει ούτε υπόνοια τέτοιων καταστάσεων, οι οποίες δημιουργήθηκαν με την απαρχή του πολιτισμού».*

Κατά κάποιο τρόπο, οι απεικονίσεις δικαστικής εξουσίας και καταδίκης απουσιάζουν[11]. Από τη στιγμή που οι οπτικές απεικονίσεις επιθετικών πράξεων λείπουν τελείως, πρέπει να ερωτηθεί αν αυτό πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι βίαιες πράξεις δε γινόταν ανεκτές από αυτή την κοινωνία και γι' αυτό δεν απεικονιζόταν (ένα γεγονός που θα ήταν αξιοσημείωτο ούτως ή άλλως) ή αν η βία ήταν απούσα από την κοινωνία. Η απάντηση δόθηκε από τους σκελετούς του Çatalhöyük.

Γιατί δεν υπάρχει έστω και ένα στοιχείο που να παρέχει ενδείξεις βίαιου θανάτου. Κανένα εύρημα από σημάδια στα οστά που να δείχνει βία, που να έχει ασκηθεί από άνθρωπο, και ήταν αιτία θανάτου. Κανένας δεν πέθανε επειδή κάποιος άλλος τον σκότωσε ή τον τραυμάτισε θανάσιμα.

Επιπλέον, λείπουν τελείως οι θανατώσεις ανθρώπων για θρησκευτικούς σκοπούς.
•Δεν υπήρχαν διατρήσεις κρανίων – όπως στη νεολιθική Κεντρική Ευρώπη.
•Δεν υπήρχαν παραμορφώσεις κρανίων – όπως στους λαούς της Κεντρικής Αμερικής ή στην αρχαία Αίγυπτο.
•Δεν υπήρχαν τελετουργικοί ακρωτηριασμοί των χεριών - όπως στις σπηλιές των Πυρηναίων στην εποχή των Παγετώνων.
•Δεν υπήρχαν χτυπήματα δοντιών κατά τη διάρκεια της έναρξης ιεροτελεστιών – όπως στους Αυστραλούς Αβορίγινες.
•Δεν υπήρχαν αιματηρές θυσίες. Αυτό σημαίνει ότι αν και ζώα σφαγιάζονταν για κατανάλωση, δεν υπήρχε εξοπλισμός για τελετουργικό θάνατο.

Και δεν υπήρχε πόλεμος.

11. Αξίζει να σημειωθεί ότι αναπαραστάσεις μαχών, πολέμων και εκτελέσεων δεν απαρτίζουν μό-νο το κεντρικό μοτίβο της τέχνης των μεταγενέστερων ταξικών κοινωνιών, αλλά έχουν περάσει από προηγούμενες εποχές.

Αυτό δεν ισχύει μόνο για το Çatalhöyük μέχρι και την τελευταία μέρα ύπαρξης του οικισμού, αλλά και για όλη την Ανατολία για 1.500 χρόνια και για όλο τον πολιτισμό τον Βαλκανίων από το 6.500 π.Χ. μέχρι το 4.000 π.Χ., του οποίου η γαλήνη ήδη είχε αναδειχθεί από τον Childe.

Στο σύνολό τους, αυτά τα γεγονότα σήμερα φαίνονται σαν την αρχαιολογία μιας ουτοπίας. Ωστόσο, πρέπει να κατανοήσουμε ότι 10.000 άνθρωποι χωρίς κεντρική εξουσία δε θα μπορούσαν ποτέ να ζήσουν μαζί σε τέτοια πυκνότητα, αν δεν κατείχαν ειρηνικές μεθόδους για να λύνουν τις διαφωνίες τους εξαρχής. Αν η χρήση δύναμης ήταν μέρος του ρεπερτορίου των στρατηγικών για την επίλυση διαφωνιών, οι οικισμοί όπως το Çatalhöyük δε θα ήταν δυνατόν να επιβιώσουν για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα – κανένας δε θα μπορούσε να αποτρέψει την κατάρρευσή του. Ακόμα ένα επιχείρημα υπέρ της απουσίας βίας a priori είναι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η παντελής απουσία βίας στη λατρευτική περιοχή: οι άνθρωποι είχαν αναπτύξει εικόνες των θείων, που ήταν ακριβώς τόσο ειρηνικές όσο ήταν και αυτοί. *«Η οργάνωση τόσο πολλών ανθρώπων χωρίς από πάνω κεντρική εξουσία, ήταν δυνατή μόνο εξαιτίας ενός επεξεργασμένου κοινωνικού κώδικα που ρύθμιζε την καθημερινή ζωή».*

«Είναι δύσκολο να αποφύγει κανείς το συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι του Çatalhöyük δεν έβλεπαν τα πράγματα με το δικό μας τρόπο. Αντίθετα, επικεντρώνονταν (…) στη συνέχεια της ζωής (…) και στον τρόπο για να την επιτύχουν. Φαίνεται ότι καταλάβαιναν τη σημασία της συνέχειας, ότι 'η ζωή πρέπει να συνεχιστεί', μια θεμελιώδης αλήθεια, που εμείς τείνουμε να χάσουμε».

Η κομμουνιστική κοινωνία

Είναι πιθανόν ότι οι αιτίες αυτής της ειρήνης, στην τελική, ήταν κοινωνικοοικονομικής φύσεως επειδή όλοι ήξεραν ότι μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο όλοι μαζί, *«μια θεμελιώδη αλήθεια, που εμείς τείνουμε να χάσουμε»*. Είναι ζωτικής σημασίας, όμως, ότι οι άνθρωποι φερόταν ο ένας στον άλλο με ειρηνικό και αλληλέγγυο τρόπο, γνωρίζοντας ότι εξαρτιόταν ο ένας από τον άλλο. Μόνο με τη συν-εργασία μπορούσαν να επιβιώσουν, και μέρα με τη μέρα αντιλαμβάνονταν εκ νέου ότι με την συλλογική δράση μπορούσαν να επιτύχουν πράγματα τα οποία αλλιώς θα ήταν αδύνατα: το Çatalhöyük – ή όπως αποκαλείται σήμερα εν γένει: 'ο νεολιθικός τρόπος ζωής'.

Αποφεύγοντας καταστροφικές δραστηριότητες και μην έχοντας εκμεταλλευτές στην πλάτη τους, που θα έπαιρναν το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής της εργασίας τους, μπόρεσαν να μειώσουν το μέσο χρόνο εργασίας, που χρειαζόταν για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες, στο μισό του παραγωγικού τους χρόνου, όπως συμπέρανε έμμεσα ο Narr. Περισσότερο από το μισό του χρόνου τους έμενε για να ικανοποιήσουν τις κοινωνικές τους ανάγκες, όπως φαίνεται στην εκπληκτική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, στην ποικιλία και στην ποιότητα της διατροφής, και στην κοινωνική ζωή. Αυτό αποδεικνύεται από την τέχνη, που σκοπός της ήταν να διδάσκει τους κανόνες της καθημερινής κοινωνικής ζωής: η ζωγραφική, η μουσική, οι χοροί και τα συχνά γλέντια. Από τις τοιχογραφίες και από το μοναδικό γεγονός ότι τα μηριαία οστά σχεδόν των μισών ενηλίκων έδειξαν μια ανατομική διαφοροποίηση, η οποία μπορεί να είχε τις ρίζες της στον υπερβολικό χορό, πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι γλεντούσαν συχνά. Η ανασκαφή των υπολειμμάτων μιας τέτοιας γιορτής, αποδεικνύει ότι κάλυπταν κάθε υλική επιθυμία τους. Συνεπώς, το γλέντι και ο χορός συνέβαλαν σημαντικά στη σταθερότητα της κοινωνίας και απέτρεπαν τη συγκέντρωση μεγάλης ποσότητας πλεονάσματος. Επίσης, τα απομεινάρια από αυτές τις μακρινές εποχές μπορούν να μεταφέρουν μια ιδέα για το τι είναι πιθανόν ακόμα και στο επίπεδο της νεολιθικής εποχής, όταν οι κοινωνικές σχέσεις είναι ανθρώπινες και ο άνθρωπος είναι ελεύθερος.

Καθώς μετά τον σταλινισμό η σοσιαλιστική ουτοπία εμφανίζεται αναξιόπιστη, η ανακάλυψη αυτής της κοινωνίας παίρνει ιδιαίτερη σημασία. Βοηθάει στη συλλογή εμπειρικών δεδομένων και παρέχει ένα παράδειγμα για τις σχέσεις μεταξύ των κομμουνιστικών σχέσεων της παραγωγής και της κοινωνικής δομής – και αυτά σε μια κοινωνία που δεν άντεξε για 80 αλλά για 3.000 χρόνια.

Το γεγονός ότι η ανάπτυξη μιας κοινωνίας σαν αυτή που περιγράφηκε παραπάνω ήταν δυνατή στην Εποχή του Λίθου, για ακόμα μια φορά επιβεβαιώνει ότι δεν είναι η τεχνολογική εξέλιξη, αλλά η οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων, που είναι καθοριστική στην ποιότητα της ζωής και στον χαρακτήρα της κοινωνίας.

Και τι θα ήταν δυνατό σήμερα – στη σημερινή φάση της τεχνολογικής ανάπτυξης – αν είχαμε τουλάχιστον λογικές κοινωνικές συνθήκες…

Βιβλιογραφία

Angel, J. L., 1971, "Early Neolithic Skeletons from Çatal Hüyük: Demography and Pathology", Anatolian Studies, 21, 77-98.

Arsebük, G., Mellink, M. J., Schirmer, W., (Eds.), 1998, "Light on Top of the Black Hill: Studies Presented to Halet Çambel", Ege Yayinlari, Istanbul.

Balter, M., 1998, "Why Settle Down? The Mysteries of Communities", Science, 282, 1442-1445. - 1999, "Long Season Puts Çatalhöyük in Context", Science, 286, 890-891.

Beltran, A., 1982, "Felskunst der spanischen Levante", Gustav Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach.

Bergmann, S., Kästner, S., Mertens, E.-M., (Eds.), 2004, "Göttinnen, Gräberinnen und gelehrte Frauen", Waxmann, Münster.

Boetzkes, M., Schweitzer, I., Vespermann, J., (Eds.), 1999, "EisZeit", Roemer- und Pelizäus-Museum, Ian Thorbecke, Hildesheim und Stuttgart.

Böhmer, R.M., Hauptmann, H., (Eds.), 1983, "Beiträge zur Altertumskunde Kleinasiens – Festschrift für Kurt Bittel", Philipp von Zabern, Mainz.

Burnham, H. B., 1965, "Çatal Hüyük – The Textiles and Twin Fabrics", Anatolian Studies, 15, 169-174.

Çambel, H., Braidwood, R. J., 1983, "Çayönü Tepeşi – Schritte zu neuen Lebensweisen", in: Böhmer und Hauptmann (Eds.), 1983: 155-170.

Caspers, G., Freund, H., Kleinmann, A., Merkt, J., 1999, "Das Klima im Quartär", in: Boetzkes et al. (Eds.), 1999: 78-94.

Childe, V. G., 1952, "Social evolution", Third Impression, Watts, London.

Connolly, J., 1999, "Technical Strategies and Technical Change at Neolithic Çatalhöyük", Antiquity, 73, 791-800.

Davis, M. K., 1998, "Social Differentiation at the Early Village of Çayönü, Turkey", in: Arsebük et al. (Eds.), 1998: 257-266.

Düring, B. S., 2001, "Social Dimensions in the Architecture of Neolithic Çatalhöyük", Anatolian Studies, 51, 1-18.

Ehmer, J., 1990, "Sozialgeschichte des Alters", Suhrkamp, Frankfurt.

Engels, F., 1845, "Zwei Reden in Elberfeld, I", in: MEW, 2, 536-558.

Gerard, F., Thissen, L., (Eds.), 2002, "The Neolithic of Central Anatolia", Ege Yayinlari, Istanbul.

Gimbutas, M., 1990, "Wall Paintings of Çatal Hüyük", The Review of Archaeology, 11, 1-5. - 1996, "Die Zivilisation der Göttin – Die Welt des alten Europa", Zweitausendeins, Frankfurt.

Grünert, H., 1982, "Geschichte der Urgesellschaft", VEB Deutscher Verlag der Wissenschaft, Berlin.

Hamilton, N., 1996, "Figurines, Clay Balls, Small Finds and Burials", in: Hodder (Ed.), 1996: 215-263.

Hamblin, D. J., 1975, "Die ersten Städte", Time – Life, Nederland B.V.

Hauptmann, H., 1991, "Die Schwelle zur Zivilisation", Der Spiegel, 1991/33: 160 - 1991/92, "Nevalı Çori – Eine Siedlung des akeramischen Neolithikums am mittleren Euphrat", Nürnberger Blätter zur Archäologie, 8, 15-33. - 2002, "Upper Mesopotamia in its Regional Context during the Early Neolithic", in: Gerard and Thissen (Eds.), 2002: 263-271.

Heidefrau, E., 2004, "Kontinuum der Subjektivität", in: Bergmann et al. (Eds.), 2004: 141-156.

Helbaek, H., 1964, "First Impressions of the Çatal Hüyük Plant Husbandry", Anatolian Studies, 14, 121-123.

Herrmann, J., 1983, "Der Aufstieg der Menschheit zwischen Naturgeschichte und Weltgeschichte", Pahl Rugenstein, Köln.

Hiller, S., Nikolov, V., (Eds.), 2000, "Österreichisch – Bulgarische Ausgrabungen und Forschungen in Karanovo", Bd. III, Phoibos, Wien.

Hodder, I., 1990, "The Domestication of Europe", Basil Blackwell, Cambridge. - 1996a, "Re-opening Çatalhöyük", in: Hodder (Ed.), 1996: 1-7. - 1996b, "Conclusions", in: Hodder (Ed.), 1996: - (Ed.), 1996, "On the Surface: Çatalhöyük 1993-95", McDonald Institute, Cambridge and London. - 1998, "Çatalhöyük", Anatolian Archaeology, 4, 8-10. - 1999, "Getting to the Bottom of Thing: Çatalhöyük 1999", Anatolian Archaeology, 5, 4-7. - 2000, "Towards Reflexive Method in Archaeology: The Example of Çatalhöyük", McDonald Institute, Cambridge and London. - 2002, "Çatalhöyük", Anatolian Archaeology, 8, 5-7. - 2003, "A New Phase of Excavation at Çatalhöyük", Anatolian Archaeology, 9, 9-11. - 2004, "Women and men at Çatalhöyük", Scientific American, 290, 67-73.

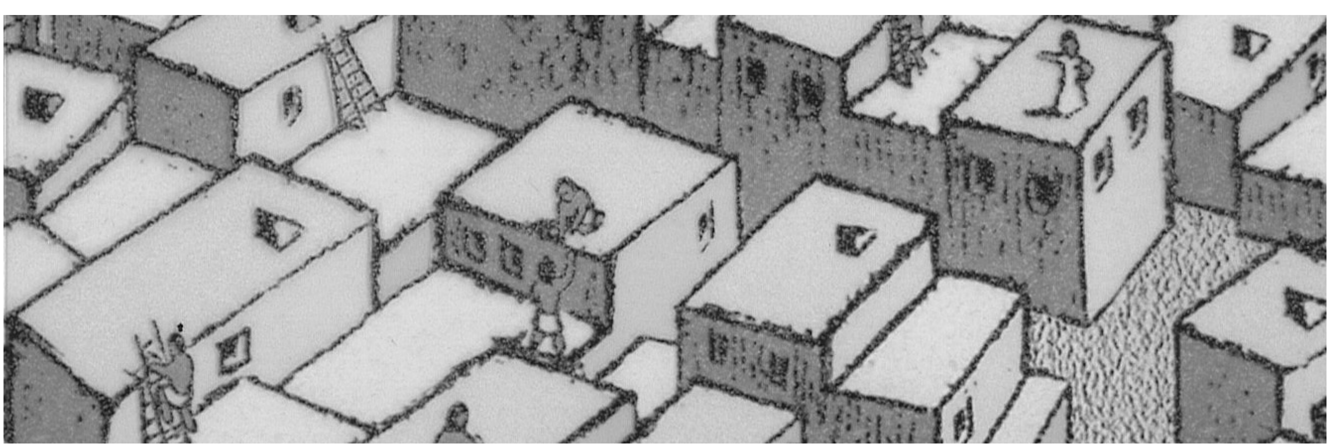
Hodder, I., Matthews, R., 1998, "Çatalhöyük: the 1990's Seasons", in: Matthews (Ed.), 1998: 43-51.

Hole, F., 2000, "Is Size Important? – Function and Hierarchy in Neolithic Settlements", in: Kuijt (Ed.), 2000: 191-209.

Hummel, J., 1996, "Çatal Hüyük: Wie die ersten Bäuerinnen ihre Männer aus dem Sumpf der Wildheit zogen", in: Röder et al., 1996: 229-272.

Kujit, I., (Ed.), 2000, "Life in Neolithic Farming Communities – Social Organization, Identity and Differentiation", Kluwer, New York.

Lewis – Williams, D., 2004, "Constructing a Cosmos – Architecture, Power and Domestication at Çatalhöyük", Journal of Social Archaeology, 4/1, 28-59.
Lloyd, S., 1974, "Twenty-five Years", Anatolian Studies, 24, 197-220.
Lorblanchet, M., 1997, "Höhlenmalerei", Ian Thorbecke, Sigmaringen.
Loy, T. H., Wood, A.R., 1989, "Blood Residue Analysis at Çayönü Tepeşi, Turkey", Journal of Field Archaeology, 16/4, 451-460.
Martin, L. Russell, N., 2000, "Trashing Rubbish", in: Hodder (Ed.), 2000: 57-69.
Matthews, R., (Ed.), 1998, "Ancient Anatolia", British Institute of Archaeology at Ankara, London.
Mellaart, J, 1963, "Excavations at Çatal Hüyük – Second Preliminary Report 1962", Anatolian Studies, 13, 43-103. - 1964, "Excavations at Çatal Hüyük – Third Preliminary Report 1963", Anatolian Studies, 14, 39-119. - 1966, "Excavations at Çatal Hüyük – Fourth Preliminary Report 1965", Anatolian Studies, 16, 165-191. - 1967, "Çatal Hüyük – A Neolithic Town in Anatolia", Thames and Hudson, London. - 1989, "The Goddess of Anatolia", Vol. II, Eskenazi, Milano. - 1998, "Beycesultan", in: Matthews (Ed.), 1998: 61-68.
Mellink, M. J. Filip, J., 1985, "Frühe Stufen der Kunst", in: Propyläen Kunstgeschichte, Bd. 14, Propyläen, Berlin.
Molleson, M., Andrews, P., 1996, "Trace Elements of Bones and Teeth from Çatalhöyük", in: Hodder (Ed.), 1996: 265-270.
Moore, A. M. T., 1998, "From Village to City in the Ancient Near East" American Journal of Archaeology, 102, 380.
Narr, K. J., 1968/69, "Mutterrechtliche Züge im Neolithikum: Zum Befund von Çatal Hüyük", Anthropos, 63/64, 409-420. - 1969, "Çatal Hüyük – Befund und Deutung", Mitteilungen der Deutsch – Türkischen Gesellschaft, 79, 9-13. 140.
Özdoğan, M., 1994, "Neolithization of Europe: A View from Anatolia. Part 1: The Problem and Evidence of East Anatolia", Porocilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Slovenji, 22, 25-61. - 1997, "The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An Anatolian Perspective", Journal of European Archaeology, 5/2, 1-33. - 1999a, "Çayönü", in: Özdoğan and Basgelen (Eds.), 1999: 35-63. - 1999b, "Concluding Remarks", in: Özdoğan and Basgelen (Eds.), 1999: 225-236. - 2000, "The Apparence of Early Neolithic Cultures in Northwestern Turkey", in: Hiller und Nikolov (Eds.), 2000: 165-170. - 2002, "Defining the Neolithic of Central Anatolia", in: Gerard and Thissen (Eds.), 2002: 253-261.
Özdoğan, M., Basgelen, N., (Eds.), 1999, "Neolithic in Turkey – The Cradle of Civilizations", Arkeoloji ve Sanat Yayinlari, Istanbul.
Özdoğan, M., Özdoğan, A., 1989, "Çayönü – A Conspectus of Recent Work", Paleorient, 15/1, 65-74. - 1998, "Buildings of Cult and Cult of Buildings", in: Arsebük et al. (Eds.), 1998: 281-601.
Patterson, Th. C., 2003, "Marx's ghost – Conversations with archaeologists", Berg, Oxford.
Richards, M. P., Pearson, J. A., Molleson, Th. J., Russell, N., Martin, L., 2003, "Stable Isotope Evidence of Diet at Neolithic Çatalhöyük, Turkey", Journal of Archaeological Science, 30, 67-76.
Röder, B., Hummel, J. Kunz, B., 1996, "Göttinnendämmerung – Das Matriarchat aus archäologischer Sicht", Droemer – Knaur, München.
Rosenberg, M., 1999, "Hallan Çemi", in: Özdoğan and Basgelen (Eds.), 1999: 25-33.
Rosenberg, M., Redding, R. W., 2000, "Hallan Çemi and Early Village Organization in Eastern Anatolia", in: Kujit (Ed.), 2000: 39-61.
Schirmer, W., 1983, "Drei Bauten des Çayönü Tepeşi", in: Böhmer und Hauptmann (Eds.), 1983: 463-479. - 1988, "Zu den Bauten des Çayönü Tepeşi", Anatolica, 15, 141-159. - 1990, "Some Aspects of Building at the 'aceramic-neolithic' Settlement of Çayönü Tepeşi", World Archaeology, 21/3, 363-387.
Schmidt, K., 2000, "Zuerst kam der Tempel, und dann die Stadt", Istanbuler Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Institutes in Ankara, 50, 5-41.
Sen, A., 1993, "The Economics of Life and Death", Scientific American, 1993/5, 40-47.
Stockmann, D., 1985, "Der Trommler von Çatal Hüyük", Beiträge zur Musikwissenschaft, 27, 138-169.
Thissen, L., 2002, "CANeW 14-C Database and 14-C Charts, Anatolia, 10,000 – 5,000 cal BC", in: Gerard and Thissen (Eds.), 2002: 299-337.
Voigt, M. H., 2000, "Çatal Hüyük in Context – Ritual at Early Neolithic Sites in Central and Eastern Turkey", in: Kujit (Ed.), 2000: 253-293.
Wason, P. K., 1994, "The Archaeology of Rank", Cambridge.
Whittle, A., 1996, "Europe in the Neolithic – The Creation of New Worlds", Cambridge.
Wood, A. R., 1989, "Revisited: Blood Residue Investigations at Çayönü, Turkey", in: Arsebük et al. (Eds.), 1989: 763-764.
Zick, M., 1992, "Gott in der Steinzeit", Bild der Wissenschaft, 1992/6: 16-21.

Oakland, φθινόπωρο 2011

γενάρης 2012

